

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

IN MEMORIAM KOPECZKY LÁSZLÓ
EÖRSI ISTVÁN: KOMMENTÁROK ÉS REFLEXIÓK
NÉMETH ISTVÁN, GÉBER LÁSZLÓ
ÉS GULYÁS JÓZSEF JEGYZETEI
BORI IMRE RÁKÓCZI FERENC GYÖMRŐI
BESZÉDÉRŐL
VÉGEL LÁSZLÓ EÖRSI ISTVÁN RÓL,
HARKAI VASS ÉVA KUKORELLY ENDRÉRŐL
SZÁZÖTVEN ÉVE SZÜLETETT
CSONTVÁRY KOSZTKA TIVADAR

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

2003

December

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXVII. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Buzás Márta

TARTALOM

Kopeczky Lászlóra emlékezünk

Bori Imre: Kopeczky Lászlót gyászoljuk, a látót, aki nem félt kimondani . . .
1357

Pap József: Kópé 1360

Farkas Zsuzsa: Egy „igazi író” halálára 1361

Léphaft Pál: Dicsérni jöttem, nem temetni 1365

Németh István: Papírszeletek (*esszé*) 1367

Eörsi István (Budapest): Kommentárok és reflexiók (*vers*) 1372

Bordás Győző: Katonaszökevény V. (*regényrészlet*) 1375

Hetvenöt éve született Sáfrány Imre 1389

Weöres Sándor: Als Vasco (*vers*) 1390

Géber László: Jegyzetek 1392

Cs. Simon István két verse 1405

Bóka Mária két verse 1407

Milan Jesih (Szlovénia) versei 1409

Gulyás József: Éjszakai feljegyzések, 1999 (*napló*, IV.) 1413

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Bori Imre: Rákóczi Ferenc gyömrői beszédéről (*tanulmány*) 1426

Végel László: Portrévázlat Eörsi Istvánról 1433

Harkai Vass Éva: Üldögélés, ácsorgás, járkálás (*jegyzet*) 1438

Jadranka Damjanov (Zágráb): Csontváry: vizuális és jelentéstartalmi elemzés
(*tanulmány*) 1442

Pénovátz Antal: Markus Lajos igaztörténetei 1453

KOPECZKY LÁSZLÓRA EMLÉKEZÜNK

KOPECZKY LÁSZLÓT GYÁSZOLJUK,
A LÁTÓT, AKI NEM FÉLT KIMONDANI . . .

Arcunkra fagyott a mosoly 2003. november 5-én: reggel még a *Hét Nap* aznap megjelent számában olvastuk Kopeczky László *Áttörés? . . . Kütörés? . . . Letörés?* című remekművét, este már szomorúság ült szívünkre, mert halálának hírért vettük. Hiányozni fog ezután politikai éleslátása, konoksága, amellyel kimondta, amit mások – köztük vezető politikusok és írók nem mondtak ki vagy taktizálásból vagy jól megfontolt érdekből, vagy a *mersz* hiánya miatt. Politikus író volt Kopeczky László. Jobban rajta tartotta ujját a hétköznapi élet ütőerén, mint azok, akiket azért választottunk és hallgattunk, hogy eligazítsanak bennünket. Ő nem bonyolult okfejtésekkel, körmönfont mellébeszéléssel fogalmazott, hanem a szellem reflektorával rávilágított nyavalyáinkra, és nem ismert kegyelmet, hiszen a világot is figyelte, nemcsak a torony árnyékát, de fonákságait is, álszent játékait és visszaéléseit – egyszer a mondatok tűszúrásával, máskor a kardvágás villanásával vagy a gondolatlándzsa döfésével reagált a látottakra, és akadályozta meg, hogy bajaink elbújjanak a szólamok, a hazugságok vagy álságok félhomályában. Az életében megjelent utolsó írása mintaszerűen és példaértékűen a csak Kopeczky László vállalni merete igazmondást hirdeti. Példája bizonyítóerejű. A *Hét Nap* nyomán ismét magunk elé idézzük sorait, amelyek akár egy végrendelet hagyomány-listáját is jelenthetik:

ÁTTÖRÉS? . . . KITÖRÉS? . . . LETÖRÉS?

Már annak sem tudok örülni, hogy pátriámnak, Vajdaságnak végre lesz akadémiaja, lobogója, himnosza.

Időközben a közmondás is módosult: „Az igazság szép szó, ha betartanak neked, úgy jó.”

Lesz saját kokónk (kokárda): fehér-fekete-bézs (beige)?

A címerben öt sovánka tehén legelészik.

A himnuszt, szerényen, csak ünnepi dalnak nevezik. Csak az áll, aki, mikor játsszák, felismeri, vagy nincs elég szék.

„Hess, fekete varnyú!” – mondják önök.

S milyen igazuk van!

Végre felcsillan egy kis fény az alagút végén, s én úgy teszek, mintha a fától nem látnám a Sumadiját . . .

A centralistáktól az autonómiát.

Én már csak megmaradok a jó régi meggyőződésemmél: Nyugtával dicsérd a kormányt! (A kettős állampolgárságot is vissza – szípták.)

Mollból bármikor átmehetnek durrba.

A himnuszt csak február 30-án lehet majd játszani az öt nyelv egyikén.

Az akadémiaán – ez viszont fix! – többségben lesznek a magyarok.

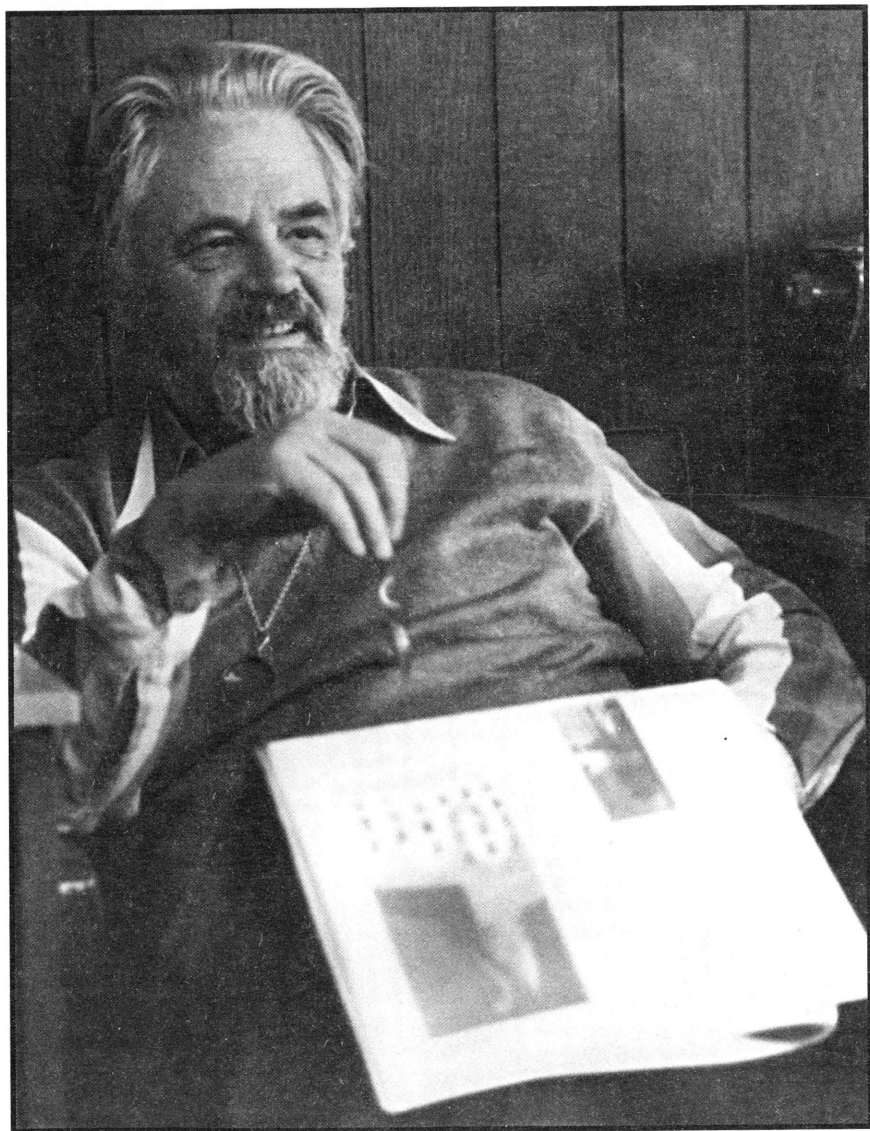
Eddig az ábránd, s ami hátul kilátszik, azt meztelen félseggnek nevezik. Ez pediglen volt az én kedélyrontó ünnepi dalom.

Maradhatnak ülvé.

Otthon volt Ő természetesen a hosszabb lélegzetű irodalmi műfajokban is – gondoljunk kisregényeire, köztük az 1969-ben megjelent *A ház című és a Kádár Kata című* 1987-ben látott „parasztoratóriumára”!

A maga külön módján volt ember és író, több, mint akikről Kosztolányi Dezső beszélt a *Halotti beszéd* című versében. Pótolhatatlanul és utánozhatatlanul Kopeczky László volt!

BORI Imre

KÓPÉ

Halála hírére

Világ szeméből
kicsordult könnycsepp.
Útban vagy *Messzikedhez*,
aki fényév-távolból üzenve
meghívott magához látogatóba.
De majd visszatérsz, ugye?
Azazhogy el se mész –
mágusi szavakkal
tartva bennünk a lelket,
itt maradsz velünk.
Ránk hagyott szavaid
fűszerét ízlelgetve
jövünk majd rá, hogy hogyan.

PAP József

EGY „IGAZI ÍRÓ” HALÁLÁRA

Kopeczky László emlékezete

„Valami mélyen tragikus van egy igazi író halálában. Nemcsak egy ember halt meg, hanem még valami. Egy kedély aludt ki, egy sajátosan egyéni látásmód veszett el, egy világ szűnt meg örökre, mindörökre. Nincs mód pótolni.”

(Kosztolányi Dezső)

A szarvasagancsfáról, amit kertjéből kaptam, ma pilinkézett alá az utolsó tűzpiros levél. Kis kék virágú folyondárja azonban még kitartóan zöldell a rózsabokrok tövén. Jó látni innen a konyhaablakból, s tudni, hogy velem marad akkor is, ha lehull a hó.

– Be kell állítanod a kerted – mondta jóindulatú szűkszavúsággal, átnyújtva néhány fiatal cserjét, amikor Szabadkára visszaköltöztem. Mintha azt mondta volna: be kell állítanod az életed, hogy elviselhető legyen. Az övé ugyanis, mint az ingajarat, óramű pontossággal működött: reggeli, munka, séta a szerkesztőségekig, a lapok átböngészése, séta hazáig, a kertvárosi házig, ebéd, keresztretjtvény-fejtés, farigcsálás a kerti padon . . .

Ülünk Jusztikával a pompás, barokk garnitúrás, perzsaszőnyeges, régi képekkel, különös alakú tárgyakkal, könyvekkel, klasszikus lemezekkel teli szalonban, ahol dolgozni szokott, és beszélgetni próbálunk. Kópé ezüstkeretes szemüvege még ott nyugszik az íróasztalon, egy sereg szép alakú, gondos rendbe rakott golyóstoll és miniatűr faszobrai társaságában. Itt van egy könyve is. *A Spenót a falon*. A felesége által kinyitott oldalon ezt olvasom:

FINÁLÉ

*Aztán egy szép napon
Beleunva a dalba,
Úgy maradok, halva.*

Hintaszékében, amelyben reggelente írni szokott a térdére helyezett füzetébe, most hű társa pihen. Megtudom: utolsó napjának reggelén is – nehezen olvashatóan ugyan –, de írt még, pontosan elkészült a napi penzumával.

– Mindenről letilthatsz – mondta egyszer Jusztikának –, csak az írásról ne tilts le soha!

Mint az „igazi” íróknak általában: ez volt az élete, a gyönyörűsége, a kapaszkodója, a mentsvára. Hogy a jellegzetes kópéi, egyszerű, közvetlen stílus, a rövid, frappáns, szójátékokkal, humorral, groteszk és szatirikus elemekkel átszótt írásmű, a találó poén megszülethessen, ahhoz nagy, kacsaringós útvesztőket kellett leküzdenie, rengeteget „húzni”-a, mert ha valaki, ő aztán tudta a Kosztolányi által kimondott igazságot: a kevés gyakran több, mint a sok.

Néha éjjel is felkelt, s lázasan változtatgatott a művén. Igazi „homo aestheticus” volt ő, aki „nem áll sem jobboldalon, a bégető fehér bárányok között, se baloldalon, az ordító fekete farkasok között, hanem egymagában áll, távol a nyájtól és csordától, mindig egyedül, mint mindenkinek közönyöse vagy megértője, mint mindenkinek természetes barátja és természetes ellenfele . . .”

Zene, képzőművészet, irodalom egyaránt közel állt lényéhez. Írás közben a klasszikusok: Bach, Händel, Monteverdi, Vivaldi műveit hallgatta. A feje tetejére állított világban, amellyel naponta farkasszemet nézett, mélységesen áhítozott a harmóniára.

Kertjük kiszáradt fainak részeiből furcsa, groteszk pózban tekergő miniatűr aktokat faragott. Olyanok ezek a sziluettek, mint a lapokban megjelent rövidke írásai: cicomátlanok, egyediek és mélységesen emberiek. Ugyanúgy játszott a vésővel is, mint a szavakkal. Halálosan komoly, szinte kétségbeesett játék az övé. Mint maga az élet. A „kifejezés rejtelmes gyönyörűsége”, a nyelvi lelemény, a fanyar humor, „az élet banalitásának, visszásságának hangsúlyozása” alkotóművészetének szerkesztésének része. Nem részletez, nem magyaráz, nem nézi le az olvasót, hanem felvillant valamit, valami apróságot, ami aztán jellegzetes nagyítási technikája által más dimenziót kap, fontossá, szinte sorsdöntővé válik.

Egy-egy újonnan vásárolt képe helyét néha hónapokig lázasan kereste, amíg rá nem talált a megfelelő környezetre, ahol igazi fényében

ragyoghatott. Ahogyan azt is mindjárt észrevette, mely szavak csengnek süketen a szövegében. Hogy milyen nagy alapossággal válogatta meg a kifejezéseit, arra vall az életének utolsó hónapjaiban végre meglett, s polcára helyezett Bartos Tibor-féle szótár, az *Egymást magyarázó szavak és fordítások tára*, amelyet azóta is naponta forgatott, ahogy megszerezte.

Irodalmi díjat nem kapott soha. Nem is ezért dolgozott. Hanem az olvasók szeretetéért, a maga gyönyörűségéért. Nem neheztelt, nem irigykedett senkire. Ha viszont egy-egy könyve megjelent, örült nagyon. A szerkesztőségben a napi taposómalom rohanásában figyelmetlenek voltunk sokszor hozzá, hanyagul elkeverte valaki egyptársor az írásait, bosszúsága azonban gyorsan semmivé lett. Otthon, feleségével és velünk is ugyanolyan szűkszavú volt, mint alkotásaiban, de ha valamelyikünk lelombozódott nagyon, rendre megtalálta a kellő szót, hogy lelket öntsön belé. Egy március 8-ára az alábbi versikét tette az asztalunkra:

ARANKÁIMHOZ

Részlet

*Nekem a Nőnap –
F ő n a p!
S bár a kicsikék
Fallokratának tartanak,
Ilyenkor vígan csóválom a farkamat.
Hát baját mindenki magának keresse meg,
Én csak azt kívánom: szeressenek!*

Átok-poétátok

Gyermekien igényelte a szeretetet. Dolgozószobájának ajtaján piros kis bársonyszívek lógtak. Sáfrány Imre özvegye, Lórika ugyanis rendszerint ezekkel ékesítette becsomagolt kis ajándékait. Ha Kópé kórházba ment, mindig magával vitt egyet.

Sáfrány . . . Utolérhetetlen művésznek tartotta. Ők ketten, mondja Jusztika, mindenben egyikek voltak. Ha Kópé csak egy címet mondott, a Mestrónak már járt a keze.

Rengeteget olvasott. Egyszerre több könyvet is. A detektívregényeket sem vetette meg. A keresztrejtvény-fejtés pedig arra volt jó, hogy ébren, tisztán tartsa az agyát, hogy fékezze a Parkinson-kór előrehaladását. Nagyon szeretett élni. És apróságokkal is beírta. Mondhatni, az apróságokban lelte legnagyobb örömét. A kertvárosi típusházat élete párjával, csodálatos érzékkel, igazi otthonná tudta varázsolni. Éjjel néha nyugtalanul forgolódott, nyögött az ágyban, azt álmodta, hogy eladták a házat . . . Franciaországot imádta ugyan mint a művészetek szent hazáját, ahol még a levegő is át van itatva velük, de csak Szabadkán érezte magát itthon. („Mondolat: Nem megyek sehova. Elég rossz nekem itt is.” „Élhírek: Merre tart a Balkán? Háttal a jövő felé.”)

Beszélgünk a drága Jusztikával, miközben kíméletlenül ketyeg az ódon falióra, s egyszer csak felcsöng a telefon. Honoluluból keresi Gyuri a mamát, hogy megbeszéljék a temetés körüli feladatokat. Egyszer csak ezt hallom: „Nagyon szép a kert még mindig. És képzelj el, hogy egy gyönyörű kis rózsza nem fagyott el még most sem. Behoztam Tatikád asztalára . . .”

Kulturált, intelligens, halk szavú ember volt. Igazi európeér. Az olvasók jártában-keltében gyakorta leállították, kezét ráztak vele.

Sétapálcás, girardi kalapos, szilfid alakja ellebegett immár az őszi széllel. Üres lesz nélküle a szabadkai utca. Elég régen írta meg kíméletlen őszinteséggel az *Elégia* című versét a kérlelhetetlen elmúlásról. Érdemes idézni:

*Majd ha a föld életem beissza,
A fák sem emlékeznek rám vissza,
A fű visszahajlik, amit letapodtam,
Csak a szél bűg hosszan, hosszan.
Porban a nyomomat eltápozza másik,
Kalapom padláson behorpadva úsít.
Megoszlik rajtam kegyelet és Haszon,
Kabátom elkel az ócskapiacon.*

*Csókjaimnak lassan eloszlik a füstje.
Jött a szánó Halál, hogy sebeim lehűtse.
Porból könnyeimet a szél felszárítja,
Nem, nem emlékszik rám senki vissza.
S nem tudja senki – egy illat mivé lett,
Hogy itt jártam és szemem égett.*

FARKAS Zsuzsa

DICSÉRNI JÖTTEM, NEM TEMETNI

Dicsérni jöttem, mert ki Grimasszal kel, az angyalokkal tér nyugovóra.

Ezt teszi most szellemi elődöm, tollbéli fegyvertársam, a *Magyar Szó* szatirikus mellékletének, a Grimasznak egykori, sorrendben harmadik szerkesztője, Kopeczky László is. Kópé Iróniában született, Szatírában élt, és halálos komolytalansággal komoly könyveket írt. Szöveget, Grimaszt és derús délelőtti sétákat szerkesztett, közben cifra nyomorúságunkat hangszerelte nyájas olvasók kíváncsi karára.

Mennyi szép, lényegesnek tűnő és végül feledésre ítélt adat. Megszületett, élt, meghalt, és a harmadik napon elbúcsúztattuk. A feltámadás létszámhiány miatt elnapolva. Az a szerencsénk, hogy a lényeg nem a lényegesben, hanem a lényegtelenben rejlik. Chamois színű kalapban, kobaltkék portréban, egy pohár cabernet-ban, vagy ahogy emlékeink egy élet rőt avarszőnyegén most könnyű sétát tesznek.

Nem búcsúzni jöttem, hanem emlékezni. Kópé elegáns szigora alatt önmagunkra emlékezünk. Emlékeinket, írásainkat, rajzainkat és grimaszainkat vesszük számba, és illesztgetjük kalapja alá. Valamennyiünknek nagy ez a kalap. Nagy, mert a humorista nem emberi mértékkel mér, és nem emberi léptékkal lép. Neki a valótlan előre köszön. A nevetető néhány centivel a föld felett jár. Ez a dolga. Így önmagát és áldozatait is jobban szemügyre tudja venni, és mivel valótlan, túl komolyan sem vehetik. Kópé már régen így figyel. *Látástól fakulásig*. Ő már régen valótlan. Valótlan, mint *dudva közt az ananász*. Van, aki annyit él, amennyit nevet. Van, aki többet is, és van, aki hiába nevet.

Emlékezni jöttem, és Kópét idézni:

*Nem megyek sehová,
Elég rossz nekem itt is.*

Kedves Kópé, au revoir!

LÉPHAFT Pál

PAPÍRSZELETEK

NÉMETH ISTVÁN

Nem mi hagytuk el Magyarországot, az anyaország hagyott el bennünket – halljuk egyre gyakrabban komoly emberek szájából, a trianoni tragédiára gondolva. Mintha az akkori Magyarország vezetői tálcán vitték volna, önként följánlva a „béketárgyalásokon” a cseheknek, a románoknak, a szerbeknek, az osztrákoknak azokat az országrészeket, amelyekre a felsoroltak benyújtották igényeiket. Mintha az akkori magyar kormány örömmel mondott volna le a szomszédok által követelt területekről. Mintha a tárgyalások magyar delegációja boldogan fordított volna hátat a magyar nemzet jó egyharmadának, csakhogy hagyják már őket békén ezzel a Trianonnal. És miután annyi győzködéssel sikerült a szomszédainkra rátukmálni a volt ország területének kétharmadát, örömmel Budapesten és a maradék ország minden templomában megszólaltak a harangok, hálát adva a jó istennek s a győzteseknek, hogy elfogadták följánlásunkat. Végre megszabadultunk a kisebbségeinktől, amelyek Szent István óta áskálódtak ellenünk, bomlasztották az ország egységét és veszélyeztették területi integritását. Igaz, nagy árat fizettünk ezért Trianonban, mégis megérte, mert az ami az országból megmaradt, elindulhatott a békés fejlődés útján. Nyugodtan alhattunk, mert azoktól a szomszédainktól, akiket megajándékoztunk, ígéretet kaptunk, hogy a hozzájuk csatolt magyaroknak minden jogot megadnak, amit Párizs mellett a szerződésben megfogadtak . . . De ne gúnyolódjunk a saját számlánkra, tudjuk, hogy a dolgok nem így történtek az általunk százszor megátkozott Trianonban. Nem ajánlottunk föl

semmit, főképp nem tálcán s nem örömmel. És nem az anyaország fordított hátat elcsatolt nemzettestvéreinek. Még akkor sem, ha egyszer egy nagy költőnk, talán keserűségében, ezt így fogalmazta meg. Hogy ma, talán keserűségünkben, tehetetlenségünkben, reá hivatkozzunk. És szajkózzuk azt, ami ellentmond a tényeknek. Hogy elborult elmével az anyaországra mutogassunk. Nem mi hagytunk el téged, te fordítottál nekünk hátat! Elfeledve, hogy kényelmes kisebbségi sorsunkban mily könnyedén fordítottunk hátat tegnapi önmagunknak. Igen, könnyedén, mert nem is mindig a körülmények kényszerítő hatására. Lettünk pápábbak a pápánál, hogy az egyházi méltóság neve helyett ne emlegessem azon nemzetek nevét, amelyekbe integrálódni iparkodtunk. S most, midőn ébredezni kezd maradék lelkiismeretünk, vétkeinket egykori mivoltunk feladásában a nyomorgatott s már-már megnyomorított anyaországra próbáljuk háritani, eltépdesve ezáltal azokat az utolsó szálakat is, amelyek mindezek és mindenek után még összekötnének bennünket. Mert a valóság végül is az, hogy nem mi fordítottunk egymásnak hátat, nem mi mondtunk le egymásról, a történelem volt hozzánk túl mostoha és kíméletlen, amelybe beleszülettünk. Bőrünkre égett a *Himnusz*-béli balsors.

*

Már be se merem kapcsolni a rádiót vagy tévét, egyre több riasztó, megdöbbenő, szomorú hírt közvetítenek, jóformán már ebből áll a híradók műsora. Tegnap például megtudhattuk, kicsoda Románia leggazdagabb embere, annak a Romániának, amelyik lakosságának egyharmada éhezik, bár tudunk olyan országról is, ahol az ország kétharmada éhezik, és akkor bejelenti a rádió, hogy az Egyesült Államok jövő évi költségvetéséből csupán a hadsereg, a hadiipar négy százmilliárd dollárt különít el. Ha ezt az összeget elosztanánk a föld lakosságával, hatvanhat dollár jutna minden főre, ami szintén nem kevés, ha figyelembe vesszük, hogy vannak országok, ahol a dolgozók havi jövedelme mélyen a hatvanhat dollár alatt marad. A leggazdagabb tizenvalahány román állampolgár ugyan még nem milliárdos, de közülük a legisleggazdagabb máris túlszárnyalta magyarországi kollégáját, jelenleg nyolcszázmilliónál tart, de minden esélye megvan arra, hogy behozza a világ egyik leggazdagabb magyarját, aki nem a rendszerváltozás előnyeiből gazdagodott meg, mint a kelet-közép-európai és balkáni maffiózók,

ennek ellenére a milliomosok, a milliárdosok kasztjába tartoznak, s néminemű közük van a balgák, a szerencsétlenek, a földönfutók elszegényedéséhez, akiknek a tábora rohamosan nő, aláásva a világ békéjét és biztonságát. Ami már így is eléggé alá van ásva. Nincs olyan nap, talán a napnak egy órája se, hogy le ne puffantanának valahol egy merénylőt, egy katonát, egy védtelen kisgyereket. Ezenkívül pusztít az éhhalál, a fagyhalál, a tűzhalál, szedik áldozataikat a természeti katasztrófák. És nemcsak a Föld lakói, élővilága pusztul, maga a földgolyó is egyre nehezebben viseli el a reá nehezedő nyomást, a Napról fúvó szeleket, a szemetet, a kérge alá fecskendezett mérgeket, miközben a világ leghatalmasabb országa évről évre emeli a hadikiadásokat, úgyszintén a többi ország, a legszegényebbek is, megvonva a betevő falatot nyolcszázmillió éhezőtől, ahányat pillanatnyilag számon tart a statisztika. A leggazdagabb román is a nyolcszázmilliónál tart, dollárban. Amikor még Ceausescu mellett tüsténkedett, nem volt ekkora vagyona, a főnöke elvesztése után gazdagodott meg. Csak tudnám, hogy csinálják ezt ezek a gazemberek! Miközben ezen töprengek, megjelennek lelki szemeim előtt az amerikai adófizető polgárok, akikből az állam csupán hadicélokra jövőre négy százmilliárd dollárt fog kisajtolni. Istenem, ha ezt az iszonyú összeget a Föld arculatának a csinosítására fordíthatnánk! . . .

*

A legnagyobb baj az, hogy meghalt. Ez okozta a legnagyobb bánatot azoknak, akik szerették őt. Márpedig sokan szerethették. Mindenekelőtt a barátai, az olvasói. Halálának hírére még nem született annyi jegyzet, visszaemlékező írás, búcsúztató, mint az övére. Közöttük igen szép és megrendítő is. Úgy látszik, temetni csakugyan tudunk. Bennem a megrendülést felborzolja a harag és az elkeseredés. Mert Kópé, akit a halála órájában az egekig emelnek – pedig őt már nem kell, ő már úgyszint ott van –, míg a földön járt, a műtrágyagyárban, a bábszínházban, a szőnyeggyárban, a Népkörben, a villanytelepen, a verušiči mezőgazdasági birtokon eltöltött tizenhárom, aztán még vagy huszonkilenc évet a *7 Napnál* és a *Magyar Szónál*, hogy megérjen, rászolgáljon arra az egyetlen díjra, amit életében megkapott: a nyugdíjra. Mert tudtommal azon kevés délvidéki magyar író közé tartozott, akinek a markát egyetlen irodalmi díj sem ütötte. Legalábbis se Híd-, se Szenteleky Kornél-, se Szirmai Károly-, se Herceg János-, még Bazsalikom-díj sem. Ő ugyan

osztott díjakat, nekem is, neki azonban senki se osztott. Még csak osztott díjat se kapott, miként Bori Imre, Tolnai Ottó, jómagam vagy legutóbb Vasagyi Mária. Pedig írogatott már a verušíci mezőgazdasági birtokon is s azután élete végéig, halála órájáig, akinek a műveiből „egy író Bajazzo kacaja is kihallható”. Kihallható halála után is, mert ugye, a művek megmaradnak, legalábbis egy ideig, aztán lassan elpárolog a haragunk, feloldódik a keserűségünk. Vagy ő mindezen csak mulatott magában? Kifogyhatatlan humora lehetett. Ettől azért néha még lehetett rosszkedvű, dühös és elkeseredett, mint most és mindörökké jómagam.

*

Egy peremvidéki (Újvidéken élő) magyar író tanulmányában, illetve egyik regényéből vett idézetében elmondja, hogy budapesti tartózkodása alatt a telefonja csak magyarul szólal meg: „. . . a meglepetéstől zavarba jövök, kivárok, tétovázok néhány másodpercet, otthon éppen ennyi idő áll rendelkezésemre, hogy eldöntsem, a halló után melyik nyelven mutatkozzak be”. Bizonyára álomból riasztotta a telefon, sőt még föl se ébredt teljesen s ebben a kábulatban azt hitte, otthon van, Újvidéken, nem pedig Pesten. Magával hozta a peremvidéken magába rögződött „szokását”, miszerint ha fölhívják telefonon, zavarba jön. Hogy a halló után tesséket vagy izvolitet mondjon-e. Mert, ugye, a peremvidéki, a balkáni telefonfelhívó a „halló” után nem mutatkozik be, ezt a fölhívottól várja el, aki peremvidéki zavarában nem tudja, hogyan szólaljon meg. Nem szeretnék egy ilyen ember bőrében lenni, pedig jómagam is peremvidéki vagyok, amire még akkor se voltam büszke, amikor a szegény anyaországi barátaim oly büszkén és akkora irigységgel tekintettek rám, felsőbbrendű jugómagyarrá. Ha engem Újvidéken valaki felhív telefonon s azonnal nem ismerek rá a hangjáról, általában az a szokásom, hogy megvárom, míg bemutatkozik s azután következhet az én tessékem vagy izvolitem. Tehát egy másodpercre se jövök zavarba. Én akkor jövök zavarba, amikor olyasmit olvasok, ami a fenti idézetben áll. És el is szomorodom miatta. Mért kell nekünk, peremvidékieknek, akár egy másodpercre is zavarba jönnünk, ha valaki felhív bennünket, ránk csörget? Táncsak nem követtünk el valami stiklit – nem mások ellen, önmagunk ellen! – amire rájött a telefonáló? Kérem én, mezei marxista nézeteimre alapozva.

*

Mi a szülőföld? Van-e mindenkinek szülőföldje? És akinek van, annak mit jelent? Tamási Áron talán a legszebb könyvében így vall erről, amidőn hazlátogat: „Valósággal nyugbe ver valami különös érzés, amelyhez hasonlót soha semmi nem ébresztett bennem, csak a föld, hol ringott a bölcsőm.” Ezt a „különös érzést” így magyarázza: „Nem öröm és nem fájdalom ez . . ., nem szárnyalás és nem is megenyhülés.” Még egy akkora költőnek is, amekkora ő volt, nehéz megfogalmaznia, szavakat találni rá. A szülőföld „Kehely talán, miben a földi élet levének kivonata van: az a titokzatos, egyetlen ital, melyben a kerek földnek minden fűszere egybefőzetett”. S immár nekilendülve így folytatja: „Ízében mind ott találod az édes és keserű fűszereket, a mérgezőket és gyógyítókat, nemkülönben a kábító és józanító fűszereket. Isten s majd szülő nem kérdezte tőlünk, hogy innánk-e belőle, hanem megittak, mint tehetetlen áldozatokat.”

Ha megengedhetem magamnak, Tamási után így folytatom szabadon egy költőbarátom szavával: a szülőfölddel minden ember kapott egy „alapít”. Lehet ez a Tisza vízének az íze, vagy az édes almáé, de lehet valamely keserű gyümölcsé is. „Fontos – állítja a költő –, hogy létezik egy fix pont, melyhez minden mérhető.”

Ez a fix pont a szülőföld, már akinek van s nem rugaszkodott el tőle.

Úgy látszik, jómagam a huszonegyedik században is még mindig azon védett fajok közé tartozom, aki nem tudott elrugaszkodni tőle. Hordom ezt az örökös, láthatatlan bilincset, „mely egymagában is elegendő volna arra, hogy az ember szabad soha ne lehessen”.

Nincs erőm összetörni azt a helyet, amiben e földi élet levének a kivonata van. Valami, amihez minden mérhető. Az a bizonyos alapíz.

KOMMENTÁROK ÉS REFLEXIÓK

E Ö R S I I S T V Á N

„AMI MÉGIS”

„K . . . k . . . új t . . . t . . .
kkk . . . új ttt . . .” „Tapasztalat –
kottyantam közbe. – Új tapasztalat
a közöny.” Az Öreg megkönnyebbülten
bólintott. „Hogyha új, akkor
próbálja élvezni” – tanácsoltam bölcsen.
Megrázta a fejét: „Élvhe . . . élvhetetlen.”
Harminckét év telt el azóta.
Úgy látszik, ellentétes
alkatú személyek
is szert tehetnek hasonló
tapasztalatokra. Íme:
„Áttetsző aszpikként
vont be a tiszta közöny.” – De a Költő
ellentétben a Filozófussal
„kitűnően érzem magam” – írja –
„ebben a semmiben”. Én azonban
e tekintetben nem neki hiszek.
Annál rosszabb. És éppen ez a jó.

A címeket idézőjelbe tettem, mert a versek Petri György „Amíg lehet” című kötetének azonos című darabjait kommentálják. A szó szerinti idézeteket dőlt betűkkel jelzem. A ciklus többi darabja az Élet és Irodalomban és a Beszélőben jelenik meg. E. I.

„ELMEGYÜNK”

„Egy királyrák fontosabb, mint Ady Endre.”

Ez jól hangzik, de nem igaz.

Gondolj a Tökmag Jankókra, Gyuri.

„Kivétel: Arany János.”

De milyen értelemben?

Arany János: a magyar átlag

zsenivé lényegülve.

Lángelméjét a Tökmag Jankók

imádhatták kockázat nélkül.

„A FILOZÓFIÁRÓL”

Fehér ruhát ad gyerekére,

majd kiviszi a játszótérre,

homokozóba ülteti,

s ha ruháját ott bepiszkítja,

két gyors nyaklevest ad neki.

Gyerekének így bizonyítja,

hogyan nem okolható soha

az okozatért az oka.

A suliban már komolyan

folytatódik a tanfolyam:

a diák itt mindent megért,

bár sosem kérdi, hogy „Miért?”

mert ezzel ködöket habarna,

minden tudást összezavarna.

További fontos követelmény,

hogyan kétely ne üljön az elmén,

mert az csomót kákán keres,

holott minden természetes,

és ne is csodálkozzon ő,

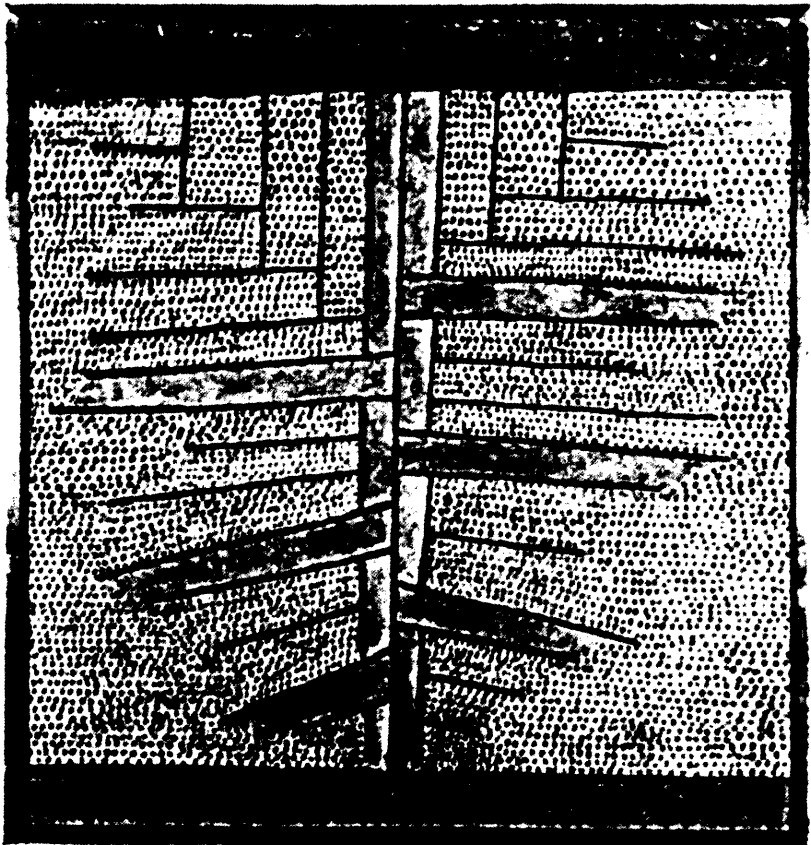
egyrészt mert erre nincs idő,

másrészt mert minden érthető –

így lesz majd törvénytisztelő,

így lesz olyan, mint bárki más,

így lesz tojások közt tojás,
így lesz minden tökélyre kész
az oktatás és nevelés.
Petri találta ki e szép
bölcseleti kurzus nevét:
„Hogyan legyünk könnyen, gyorsan hülyék?”

KATONASZÖKEVÉNY V.

BORDÁS GYÓZŐ

MENJETEK ISTEN HÍRÉVEL!

18.

Ennek a tortúrának most már sohasem lesz vége, gondoltam, s akkor fogott el az igazi pánik, amikor láttam, hogy szinte összevesztek az osztrák rendőrök és az olasz határőrök. Széles mozdulatokat tettek, kapkodták le a sapkáikat, azzal hadakoztak, s valami olyasmit mondogattak, hogy már megint, hát nem egyszer s mindenkorra megbeszéltük?! Gesztikuláltak ott vagy tíz percet, s közben számomra világos lett, az osztrákok azt magyarázták: disznóság, hogy a megállapodás ellenére is illegálisan átdobják a katonaszökevényeket, az olaszok pedig, nem a mieink, rajtatok keresztül akarnak hazajutni, miért nem engeditek, menjenek a fenébe.

Mindenesetre láttam, hogy a hosszú huzavona után az olaszokkal aláírtak valami papírt.

Lehetett ez délután háromkor, négykor. Tény, hogy két órával később már megint ugyanabban a börtönben voltunk, ahonnan reggel elvittek bennünket. Egyetlen szerencsénk az volt, hogy ezúttal nem azzal a zömök, szerintem macedón–bolgár keverékkel, tehát a jankapusztaival kerültünk egy cellába.

S kezdődött ekkor minden előlről. Kínos volt a helyzet mindenkinek. Én a szorongáson és megalázottságon túl már valami félelmet is kezdtem

érezni, hogy mindezek után, akár ezek, akár azok, ki is végezhetnek bennünket. Csupán azért, hogy ne legyen többé gondjuk ránk. A diplomáciához meg mit érhettem, ki kivel milyen megállapodást kötött. Meg háború volt már, az olasz újságok is tele voltak vele. Én csak a rabszállítóból ki-kitekintve, az újságosbódékban láttam napilapot, de mindegyiknek a címoldaláról csak egy öles cím kiabált: Guerra! Guerra! S azt is láttam, amint az emberek nagy bevásárlószatyrokkal meg táskákkal nehéz terheket cipelve hangyaként szaladgálnak. Tébolyda volt minden város.

Szinte föl is lélegeztem, amikor az egyik börtöntiszt behívatott, és látva zaklatottságom, végre emberi hangon szólalt meg, határozottan ugyan, de valahol a lelke rejtekéből a segíteni akarást jelezve, kérdezte:

– Most már mondják meg végre, mit akarnak!

– Mindezek után legjobb volna Olaszországban maradnunk, itt szeretnénk dolgozni – válaszoltam. Még azt is hozzátettem: mindhármunknak onesto, azaz becsületes szakmánk van.

– Azt nem lehet!

– Perhe? Miért?

– Mert Olaszországban a hatóságokkal nem lehet játszani!

Előbb nem értettem, mit akar ezzel mondani, de amikor elkezdte részletezni, hogy amikor beléptek az országba – s magyarázta –, kijelentették, s itt van aláírva, hogy tovább akarnak menni, az ügy törvényeink szerint be van fejezve. Értsék meg, nem kértek menedékjogot. Ezért itt semmiképp sem maradhatnak! Ha kértek volna, akkor most akár munkát is vállalhatnának, így nem! A törvény az törvény. Választhatnak még: Franciaország vagy Svájc?

Te állat Pista, miért nem hallgattál arra a szerbül beszélő albán emberkereskedőre, átkoztam magam ismét, merthogy a tiszt szavai megfellebbezhetetlen bírósági ítéletként hatottak, kérlelhetetlenek voltak és kopogtak, mint díszlépéskor a katonacsizmák. Éreztem, itt apeláta nincs. Nem is volt!

Vertem is volna a fejem a falba, hogy én, a hülye, akkor nem jegyeztem meg azt az életmentő szót: az azilt. De ha egyszer fogalmam sem volt arról, mit jelent. Jelenthetett volna akasztást is, homoszexualitást, rablógyilkosságot, bármi rosszat a világon. Mindezen rágódni most már hiába, késő. Mondta, mi közül választhatunk.

Viszont hogyan magyarázzam meg mindezt a társaimnak? Akiknek pedig határtalan bizalmuk volt bennem, mindazok után is, ami már megtörtént velünk. Nem is csoda, amikor úgy fölvtágtam gyorsan szerzett nyelvtudásommal, don Giovannival szinte pillanatok alatt született baráti viszonyommal, ami aztán, így utólag belegondolva, sokban hatott a rideg börtönörök hozzám való viszonyulásukhoz is, és a rab számára egy-egy dupla adag főnyeremény . . . Árpád és Pali is mint a Megváltóra, úgy tekintettek rám.

Röptében, míg kísért vissza az őr, inkább vonszolva magam, kullogtam a cellám felé, kitaláltam minden marhaságot a mentségemre, de amikor beléptem, röviden, lényegretörően fogalmaztam meg a kérdést:

– Svájc vagy Franciaország? Ez kérdés, mert a háború miatt – akkor is hazudtam egy kicsit –, Magyarországra egyelőre nem mehetünk. – De Franciaország ne legyen – tettem mindjárt hozzá hebegve-habogva, amivel zavaromat egy csöppet sem tudtam előttük leplezni.

Magyarázni kezdtem, s ez így igaz, járt a kezemben egy könyv, amelynek az volt a címe: Hat év a francia idegenlégióban. Ott olvastam, hogy az idegen katonákat gyilkolni viszik a négerек ellen.

– Nem, nem, oda semmi esetre se, fiúk!

– Marad tehát Svájc – szólt közbe Pali, s ezt, mint végérvényes döntésünket, azonnal közölni fogom a tiszttel.

Zörgettem az ajtón, megint ugyanaz az őr jött, kérdi, mit akarok?

– Indietro!

Szó nélkül kiengedett, a többiekre kényelmesen ismét rázárta csörgő kulcsaival az ajtót. Mentünk.

Mondom a tisztnak, döntöttünk, mindhárman.

Papírt vett elő, befűzte az írógéphe, hogy azon mi volt, nem tudom, aláírtam.

Még másfél hónapot voltunk itt, mire megkaptuk a hatósági engedélyt, mehetünk Svájcba.

Ismét vaspántokat kaptunk, aztán vonatra ültünk két rendőr kíséretében, s máris robogtunk Milánó felé.

Életem nagy élménye: itt láttam először földalatti várótermet és villanyvonatot. Na, ez lehetne az én városom. Kihaszni minden energiát, amit csak lehet. A föld lyukát, meg az áramot! Mit nem adtam volna, ha itt maradhatok, és segíthetek nekik. Nem erre vágyok már

évek óta? A föltalálók paradicsomába csöppentem, hála néked, Krisztus! – mondogattam. S ekkor néhány percre megfeledkeztem a bilincsemről is, meg azokról a megvető pillantásokról, amelyeket akarva-akaratlan az utasok pillantásaiból olvastam ki, amint bilincselte rabot láttak. Ahogy kinéztünk, így szedett-vedetten, a civil és katonai öltözék keverékében, valóban, akár anyagilkosok is lehettünk volna.

Amikor kettőjük közül ez egyik rendőr elment valami ennivalóért, mondom a másiknak: – Prego, hívná föl a magyar konzulátust, ha jelentkezhetnének nekik . . .

Zordan azt válaszolta: – Itt nincs „ungharese” konzulátus!

Még a bari nőkereskedő határozottan állította, van, de most mit mondjak? Egyrészt, lehet, hogy valóban nem is tudja, másrészt parancsot teljesít. Ez utóbbi a valószínűbb, de szó sem lehetett telefonálásról.

Két-három órányi várakozás, jön a berni vonat, de bennünket – ott a hatalmas fölirat, Como, leszállítanak. Miért?

19.

Gyanús lett ez nekem. Miért kell leszállnunk, amikor kísérőinknél ott vannak a papírok, minden el van intézve, irány Svájc. Gyanúm csak növekedett, amikor nemcsak az estét, hanem az éjszakai órákat is meg kellett várnunk. Már vagy tíz óra lehetett, koromsötét, mert hó alig volt, amikor valami tó partjára vittek bennünket. Itt kísérőink valamiféle utasítására az olasz határőrök leszedték bilincseinket, egy távoli őrházra mutattak. Oda menjünk, de ne mondjuk, hogy Olaszországból jövünk, volt az utasítás.

Mind a két fülem nyitva tartottam, nehogy már megint félreértsek vagy elfelejtsek valamit. Volt ilyenből bajom bőven.

– Tehát ott, abban a világító házikóban kell jelentkezünk? A tó szemközti partján?

– Az már Svájc! – mondták, és ott is hagytak bennünket.

Botorkálva mentünk az erdei csapáson, de mondom én a zárkatársaimnak, ne egy bolyban legyünk, hanem húsz-harminc méterre egymástól, mert ezek az olaszok még le is lőhetnek bennünket. A határőröknek puska van a vállukon. Arra gondoltam, azzal az ürüggyel például, hogy át akartak szökni, és a fölszólításra se álltak meg. Ki tudná aztán bizonyítani, hogy nem így volt. Csak a jóisten! Az meg, szemmel

láthatólag, nemigen foglalkozott a mi ügyünkkel, még ha most közelebb is voltunk hozzá, mert itt háromezer méter magason voltunk.

Csendes volt az éjszaka, csúszós az út. Árpád bírta a legjobban, mert neki olasz katonabakancsa volt, szögecses, magas szárú.

Már aránylag közel voltunk az őrházhoz, nemcsak a sárga pontot láttuk, hanem a hegy kontúrjai is előjöttek, amikor egy kutya ugatni kezdett, mire azonnal kint termett két alak, géppisztolyokkal a vállukon, mi meg kiabáltuk: dezserter! dezserter! Non revolvere! S emeltük is a kezünket megadóan a magasba. Az egyik a kutyát pórázon tartotta, a másik meg géppisztolyát felénk tartva várt, hogy közeledjünk.

Jó meleg őrszobába kísérték, aztán megkezdődött ott is az, amit nem először csináltunk, a kik vagyunk, mik vagyunk tortúra.

– Semmi legitimáció, igazolvány, papír? Még a bumaska szó is elhangzott.

– Niente! Semmi! – mondom.

Csak a vállunkat vonogattuk. Én olaszul magyaráztam volna valamit, Árpád meg, hogy tudott egy kicsit németül, úgy gagyogott.

Mindenesetre megértették, hogy mi szerb katonaszőkevények vagyunk, de amikor azt is, hogy tulajdonképpen magyarok, és Pest volna úticélunk, az, aki kint a géppisztolyát fogta ránk, odalépett a magas polcon álló rádióhoz, bekapcsolta, és hosszasan keresgélt a recsegő készülékben valamit. Egyszer csak ismerős dallamok ütötték meg a fülünket, cigányzene. A svájci katonatárs meg elégedett volt, hogy a keresővel megtalálta Budapestet. Erre mi hárman összeöleleztünk, könny szökött a szemünkbe, hisz olyan érzés fogott el: vége a rácsos intézeteknek, megérkeztünk oda, ahova kíváncsoztunk! Ez nem sokkal éjfél előtt történt, mert pont tizenkettőkor felharsant a himnusz is! Enni és inni is adtak, még vidámnak is nevezném a hangulatot, ami akkor kialakult, hiszen egy palack vörösbor is előkerült, amibe mi ugyan csak belenyaltunk, ők viszont, mármint a katonák, azzal az egy szál tiszttel, megitták. De törődünk is mi a borral, ha pezsgővel kínálnak, az se nagyon kellett volna, egyrészt, mert nem voltunk borivók, másrészt, mert a szabadulás örömteli pillanataival voltunk elfoglalva, ami ekkor több mámort jelentett, mint egy hordó bor.

Valami kanapéféleségen még aludtunk is egyet, de reggel ébresztettek, s mutatták az utat, merre menjünk le Luganóba. Címet is adtak,

hol kell jelentkeznünk a parancsnokságon. Végre se bilincs, se kíséret, de a géppisztolyos, nyilván a szolgálati szabályzat értelmében, egy darabig megint csak szemmel tartott. De tőle már nem tartottunk, hogy is féltünk volna, amikor olyan elégedett volt önmagával a rádiókészülék használata ügyében. Szépen lesétáltunk, egyenesen be a központba. Ott meg a rendőr irányítja a reggeli forgalmat. Odamegyek hozzá, mutatom a cédulát, s kérdem, hol a parancsnokság.

– Si, prigionie! S mutatja, hogy onnan tőle a nyolcadik-tizedik épület.

Hanem ezzel a prigionéval úgy szíven szúrt, hogy a lélegzetem is majd elállt. Hát már megint a börtönbe? És nem olyan hivatalba, ahol azonnal engedélyt kapunk?

Palinak támadt az ötlete, hogy talán legjobb volna továbbszöknünk, merthogy egyértelmű volt, itt sokkal lazább a fegyelem, mint az olaszoknál.

– Ne legyünk hülyék – válaszol Árpád –, nyelvet nem tudunk, pénzünk nincs, ha lopunk, márpedig éhesek leszünk, azonnal lezárnak bennünket.

Abban maradtunk, egye fene, megyünk a börtönbe. De hiába magyarázta, meg mutatta is a sarki rendőr, hol van, nem találjuk. Kétszer is végigsétáltunk az utcán, de nincs. Megint visszamegyek a forgalmistához, mondom, nem találjuk. Azt hittem, fejbe vág azzal a fekete-fehér pálcájával, amellyel azon a kör alakú magaslaton állt, s dühösen mutatott ismét csak oda, ahova a mielőbb. Ott pedig se őrkabin, se fegyveres őr, se szögesdrót. Csak egy száraz nagykapu, mellette, fedezem föl végre, egy kis oxidálódott réztábla: Prigione – Lugano. Szemben meg kocsma.

Becsöngettem. Kijön a koma, s kérdi, mit akarunk?

– Mondom, dezertőrök vagyunk, mutatom a papirost, azt mondták, ide kell jönnünk.

Irtó unott pofa volt, s mintha bóbiskolásában zavartuk volna meg. Félig talán még aludt is, mert állandóan a szemét törölgette, mintha az álmodt zavarná ki belőle. Intett, befelé, s aztán rázárta az ajtót. Egy szobába vezetett, ahol szólt a zene, ő meg átment egy másikba. Néhány perc múlva visszajött, s kérdi, éhesek vagyunk-e?

Már hogyne volnánk. Meleg lepényt meg tejeskávét hoztak, s amikor megettük, gesztikulálva kérdi, kell-e még? Nincs az a mennyiség, amit

az ember ilyenkor meg ne tudna enni. Persze, hogy kellett a repeta. Meg is ettük.

Az irodában vagy minek is nevezzem, ahova az alvajáró, de jótevő „pincérünk” bevezetett, és azon nyomban gazdagon megreggeliztetett, Árpád a sarokban fölfedezett egy hátizsákot. Míg reggeliztünk, kétszer is megismételte, de úgy, mintha csak magának mondaná:

- Ez magyar levente hátizsák.
- Honnan tudod? – kérdezem.
- Szabadkán láttam szakasztott ilyet.
- Akkor ez mit jelentsen?
- Nem vagyunk egyedül magyarok.

- Te, akkor nem is csöppentünk rossz helyre, mert ez valami magyar gyűjtőtábor lesz – kezdtem volna bele evés közben a fejtegetésbe, de nyílik az ajtó, jön a szomszédos irodából egy nyurga, szőke legény, valóban, levente ruhában.

- Hát, te, komám, ki vagy? – ugrik neki szinte Árpád.

Hirtelen azt se tudta, hova nézzen, mit csináljon, még kevésbé, mit válaszoljon. Olyan zavarba jött, hogy csak tekingetett jobbra-balra, tördelte a kezét, nem is mondta, inkább hápogta, hogy ő a gyöngyösi kántor fia, átszökött Ausztriába, mert Amerikában szeretne kikötni, de az osztrákok ide toloncolták, úgy látszik, irány vissza.

20.

A szokásos procedúrában még a svájciak sem különböztek. Árpád, ki elsőnek ment be a tiszthez a megmondhatója, kukoricázás nincs. Mert, ugye, nem lett volna szabad megmondanunk, hogy bennünket az olaszok kísérték ki a határra, tehát onnan jövünk. Míg vették föl az adatait – mondom németül is tudott valamelyest –, odalépett elébe a tiszt, a saját csizmájával rálépett Árpád csizmájának az orrára, és akkora pofont kevert le neki, hogy fölbukott.

- És ez a sárga csizma honnan? – kérdezte, miután föltápaszkodott. Aztán a jegyzőkönyvet gépelő pasassal kihúzatta a gépből a papírt, s újra kezdte diktálni. Tartott mindez vagy fél órát, de én várakozva is ráéreztem, itt hazudni nem szabad. Nem is kaptam pofont. Nekem is az volt többek között a feladatom, hogy a falra akasztott óriási térképen megtaláljam és megmutassam eddigi szökésünk minél pontosabb útvo-

nalát: Padé, Zimony, Debar, Tirana . . . és mindazokat az olasz városokat, amelyeknek a börtöneiben „megfordultam”, megemlítve az osztrák megállót is. A három példányban készült jegyzőkönyvet aztán aláírták velem, valami fekete tintával bekenték az ujjamat, és az aláírás mellé ujjlenyomatot is vettek. Végül jött egy fotográfus, lefényképezett szembe, aztán en face.

Háromágyas cellát kaptunk, matrac, két pokróc mindenkinek, kézmosó, szappan, törülköző. Itt még a hosszú nyelű borotvát se vették el, de mondták, ha bármi gond lesz velünk, vannak egyéb, így fogalmazott az unott képű, „egyéb apartmanjaink” is.

Ebédre krumplileves, káposztafőzelék sült hússal, desszert. Vacsorára hagymás krumplisaláta szardellával, alma, tea. Másnap reggelire fehér kenyér, tejeskávé! S mindig ugyanaz a kérdés: kérünk-e még? Végül már szégyelltünk repetázni. Már nehogy azt gondolják, soha életünkben ételt nem láttunk. Nagy dolog ám az emberi önérzet jóllakottan!

A délelőttöt közös teremben töltöttük, volt ott újság, sakktábla, dominó, a rádióból itt is szólt a zene. Én már harmadnap a konyhán segédkeztem. Pali a folyosót mosta ebéd után, az udvarra is bármikor ki lehetett menni, ahol padok is voltak, de hideg volt, ki csak akkor mentünk, ha eljött a kötelező délutáni séta ideje. Eddig talán csak ebben az egyben nem különbözött egy börtön sem. Ezt olyan rendszeresen és módszeresen csinálták mindenütt, mint mondjuk a pap az úrfelmutatást a szentmisén.

Mondogattuk is magunk között, ha itt munkát találunk, nem is megyünk sehova. Különösen, hogy az a gyöngyösi gyerek tudni vélte, nagyban folyik már a háború az északi fronton, forr Európa, amiből Magyarország se maradhat ki. Készültség minden irányban, csak idő kérdése, és lángba borul minden. Tőle hallottunk először hírt Géraldine királynéről is. Ő a pesti újságokban olvasta, hogy valami fantasztikus vagyonnal, százötven ládából és bőröndből álló „csomaggal” mentek meg Albániából, amiből legalább tíz arannyal volt tele. De a hírek szerint Görögországból már átkerültek Törökországba, sőt onnan is továbbálltak.

Azt már évtizedekkel később én nyomoztam ki, hogy addig, amíg, mondjam így, akárhogy is, de miatta sínylődtünk a börtönökben, ők

kalandos utazást jártak be „vayonkájukat” cipelve. Mindenesetre Olaszországtól a legtávolabbi vonalakon utaztak Románián, Litvánián, Lengyelországon és Svédországon át, ki tudja, minek az érintésével érkeztek Párizsba. Innen, kutatásaim szerint, „nyolc órával a hitlerista csapatok bevonulása előtt” lógott meg Londonba, miután a párizsi brit nagykövetségen aláírta azt a nyilatkozatot, hogy amíg ott él, „tartózkodni fog minden politikai tevékenységtől”. De ha már itt tartunk, várj, előveszem a szemüvegem, meg ezt a pénztárcámban hordott rongyosra feslett újságkivágást. Mert, amikor ezt elolvastam, akkor döntöttem, elhívlak, hogy mindenről most már egészen őszintén valljak. No, hallgasd:

„Nyolcvanhét éves korában a tiranai katonai kórházban elhunyt kedd éjjel Géraldine Zogu (Apponyi Géraldine grófnő), a volt albán anyakirályné – közölte tegnap szövívője.

A magyar származású anyakirálynét egy hete szállították a kórházba súlyos légzési zavarok miatt, s azóta az intenzív osztályon kezelték. Kedden három szívrohama volt – idézte a kórház igazgatóját az AFP.

Apponyi Géraldine 1915-ben született Apponyi Gyula gróf és Gladys Virginia Stewart amerikai milliomosnő lányaként. 1938-ban feleségül ment I. Zogu albán királyhoz. A következő évben az uralkodó, felesége és fiuk, I. Leka az olasz megszállás elől külföldre menekült. I. Zogu 1961-ben Párizsban meghalt, ekkor I. Leka Albánia királyává nyilvánította magát. A balkáni országban egyébként 1946-ban eltörölték a királyságot. Géraldine ez év júniusában fiával, menyével és unokáival együtt hazatért Albániába. Az anyakirálynét augusztusban egy francia kórházban ápták tüdőproblémák miatt, amelyeket az orvosok szerint a dél-afrikai fennsíkról Tiranába való költözése okozott. Az albán királyi család ugyanis az elmúlt húsz évben a Dél-afrikai Köztársaságban élt.”
Dátum: 2002. október 24.

21.

Amikor ezt elolvastam, nem sokat gondolkoztam, mondom a fiának, kocsival fölviszel Budapestre, majd utánajárok én mindannak, ami ott Albániában történt. Itt már túl voltunk a bombázásokon, mármint a kilencvenkilencesen. Lent továbbra sincs nyugalom. De egyszerűen a már majd nyolcvanöt éves fejemet elfogta a kíváncsiság. Nem untatlak

ezzel sokáig, hiszen az egész meg sem érdemli, de tudod, az én nyugtalan vérem, ha egyszer valamit eldöntök. Meg is szálltam a Keleti pályaudvar melletti Part Szállóban. Előbb könyveket mentem keresni. Albániáról. Úgy néztek rám, mint aki megőrült. Albániáról.

– Még Bulgáriáról meg Romániáról sincs, amióta megszűnt a Panoráma sorozat – mondták a belvárosi, Rákóczi úti áruházban. Próbálkoznak antikváriumokban. De sem a Múzeum körútiban, sem a Wesselényi utcaiban nem találtam. Itt ajánlották, talán a Széchényi Könyvtárban tudnának rajtam segíteni.

Nem tudom, volt-e, van-e idősebb új olvasójuk, mindenesetre nagyon kedvesek és előzékenyek voltak. Amikor elmondtam, mi érdekel, katalógusokban keresgéltek, jegyezték, amire azt mondtam, belenéznek, aztán már másnapról hoztak elébem mindenféle újságot, könyvet, lexi-kont. Egy hétig tanulmányoztam ezeket, írtam ki, ami érdekelt. Egy egész füzet lett vele tele. Az esküvő körülményeit már elmeséltem. Hogyan alakult meg közvetlenül Bariba való utazásunk után az ottani párt, meg mi minden történt negyven és negyvennégy között. Nem érdekes, de az már igen, hogy ötvenben például egy Amerikában élő angol elhárítási tiszt, bizonyos Philbynek azt a feladatot kapta, hogy lépjen kapcsolatba az FBI-jal, és erősítse meg a kapcsolatot a CIA-val. Albán gerillacsoportokat szerveztek, hogy kontrollálják a kommunisztáknál történőket. Nem ment, Tiranában olyan jól működött a kémiszolgálat, hogy még a titkos jeleket is mindig tudták. Még harminc évvel később sem ment ez a dolog. Azaz nyolcvankettőben.

Viszont kiderítettem: Zogu 1961-ben bekövetkezett halála után fia, Leka a párizsi Bristol Szállóban ünnepélyesen bejelentette: ő a király, s amint lehet, trónra lép. S azt is elmondta, amiről most már a történészek is kiderítették: királypárti fegyveres alakulatot működtet. Mivel fegyverkereskedő volt, és Spanyolországban több fegyverraktára volt Franco idején, mindez nagyon is elképzelhető. Még csak annyit róla: 1977-ben a CIA letartóztatta, mert terhes volt már mérhetetlen fegyvercsempészetére, két évre rá pedig kiutasították Spanyolországból azzal az indokkal, hogy fegyverraktárt találtak nála. Na nem, csak szegények mindaddig nem tudták? Közben a vietnami háborúban éppen a CIA-nak dolgozott Délkelet-Ázsiában. No mindegy, tény, hogy letartóztatásakor bevallotta, akárcsak apjának, neki is van monarchista tanácsa, s ő a vezetőjük. –

Pénzem kamatából fönn tudom tartani mindaddig, amíg el nem jön az idő, hogy királyként térjek vissza – olvastam a Magyarország egyik akkori számában.

Most már érthető volt számomra, hogyan térhetett vissza Géraldine, azaz az anyakirályné a családi birtok egyikére, ha már tulajdonképpen csak meghalni is.

22.

A luganói szépelet csak napokig tartott. Bellinonába, amolyan megyeszékhelyre vittek, mert a további sorsunkról ott döntöttek. Ez már megint komolyabb, olyan olaszos börtön volt, ahol viszont, szerintem, előre minden el volt intézve. Közölték velünk, Svájcban nem maradhatunk, mondjuk, hova szeretnénk menni. A gyöngyösi Amerikát emlegette, mi meg mi mást, Magyarországot. Se ide, se oda, volt a válasz. Vissza Olaszországba vagy Franciaországba. Az olaszokból már éppen elégünk volt, így hát összenéztünk, s azt hiszem, mindhárman arra gondoltunk, talán csak nem kell azonnal idegenlégiósoknak lennünk. Valamiket fölírtak, aztán engem Palival, a gyöngyösit meg Árpáddal csukták egy zárkába. Velük ettől a perctől megszakadt minden kapcsolatunk.

Kettőnket még másnap bevagoníroztak, két rendőr kísért bennünket, akivel útközben beszélgettem is. Olaszul persze. Huszonöt kilométerre van a határ, nincs messze, hamar oda fogunk érní, még világosan át is juthatunk. Még arról is szó esett, azonkívül, hogy magyarok vagyunk, katolikusok is, mint ő, ugyanúgy tiszteljük és ápoljuk vallásunkat, mint bárki itt Közép-Európában, szeretjük a pápát, a Vatikánt . . .

Ennek az egyébként szimpatikus rendőrnek panaszoltam el életemben először, hogy nem értem, noha a tízparancsolatot eddig mindig betartottam, soha rosszat nem cselekedtem, nem csaltam, loptam, hazudtam, legalábbis nagyokat nem, mégis, ha jól számolom, eddig már tizenhat börtön rácsán keresztül néztem a világot.

Némi szájalmat érezhetett irántunk, mert cigarettával kínált, amit én elutasítottam, mert már akkor is megrögzött dohányzásellenes voltam, unszolására mégis kivettem egy szálát a dobozból, és a fülem mögé tűztem, mint nálunk tették asztalosok, pékek, boltosok, én persze, csak dísznek, s nem azért, hogy ha majd szabad lesz a kezem. Mosolygott is

ezen a rendőr, mert náluk nyilván ilyen szokás nem volt. Pali viszont rágyújtott, de sehogyan sem állt a kezében. Inkább csak idegességét leplezte, vagy talán csillapította is vele.

Meg nem mondom az állomás nevét, ahol leszálltunk, valóban csak úgy dél körül lehetett, aztán kombibuszra ültettek, s a rendőr elkísért a határőrséghez. Itt valami cédulát adott át egy parancsnokféleségnek, aki sisakban, puskával, kézigránáttal az övén jött. Olyan ijesztő volt, mintha nem is svájci lett volna. A rendőrünk vele is váltott néhány szót, aztán mindketten lekísértek bennünket egy völgybe, ahol híd szelte át a kicsinyke, most befagyott folyót. Itt elköszöntünk kísérőnkől, aki talán latinul mondott valami olyasmit: – Menjetek Isten hírével! Mire én: – Tanto gracia.

Ahogy vagy húsz méterre értünk, még visszapillantok, hát a svájci katona már lekapcsolta a kézigránátot, nyilván hogy utánunkdobja, de a rendőrünk lefogta a kezét. Mi meg a Palival rohanj, ahogyan csak tudsz, be az első fák mögé, lefelé csúszva, aztán fölfelé kapaszkodva, bokrok és ágak között, összekarcolva kezünket, arcunkat, tele bogáncssal. De érdekesmód a cigaretta a fülem mögött maradt. Hogyan, ma sem értem. No, ezen, amikor már kissé magunkhoz tértünk, röhögünk is egyet.

– Majdnem szép vége lett a mi svájci „kirándulásunknak” – mondtam Palinak, miután már jó messze lehettünk a hídtól. De hol vagyunk most, merre menjünk? Azt már megtanultuk, hogy az első útig, s mivel ez mégiscsak határ, majdcsak találkozunk francia járőrrel, valakivel.

23.

Végre egy kitaposott út! No, hála istennek, lélegeztünk föl. Mindegy, jobbra vagy balra, úgy ítéltük meg, nyugatnak indulunk.

Eldobott cigarettásdoboz volt az út szélén az első tárgy, amit megpillantottunk.

– Én akkor ebbe bele is teszem a cigarettát, ne vigyem, ne fityegjen inasosan.

– Na jó, de legalább azt már tudjuk, hogy erre emberek is járnak – mondja erre keserűen Pali. Mert tény, hogy nagyon kipusztult vidéknek nézett ez ki. Amikor fölveszem a dobozt, nem hiszek a szememnek. Olvasom kétszer, háromszor: „Sigaretta popolare.” Szakasztott ilyen

dobozban kaptuk a cigarettát Tiranában is. Keresem benne a papírszeletet, amire annak idején az olasz szavakat oly szorgalmasan írtam. Nincs. Csak kiszóródott dohánymorzsa. Meg a dohány szaga. Erről lehetett megismerni don Giovannit, még ha csak elosont is csendes léptekkel a cellánk előtt. Három dobozzal is elszívott naponta. Ruháján, haján, kezén, mindenünnen ez a szag. Az én orromnak a mai napig különös bűz, no, mindegy. Elkezdtem tekingetni, körbe is forogtam nemegyszer, mert valahogy úgy éreztem, neki is itt kell lennie a közelben. Újból beleszagoltam a dobozba, aztán talán magamhoz is szorítottam, nem is tudom, Istenem, Istenem, itt kell lennie. Talán éppen az Úr küldte utánunk erre az ismeretlen francia földre.

– Menjünk gyorsabban – nógatom Palit, aki kissé értetlenül nézi, mi van velem, meghibbantam talán –, én viszont tényleg úgy érzem, a háromkirályok vezércsillaga itt van fölöttünk! Mondom is.

– Te, nekem meg egészen más a gyanúm!

– Mi a fene?

– Látod azt a táblát? – s mutat a most még eléggé távoli kereszteződésnél a fára szögezett táblára.

„ZONA DI CONFINE!”

Az utóbbi hónapokban százszor találkoztunk ezzel az utálatos felirattal, ami soha semmi jót nem hozott. Pali, aki valóban nem volt káromkodós fajta, most viszont a tökiből, a gyomrán, a lelkén, a torkán át feltörő, valami iszonyatos keserűséggel ordította bele a világba: – Baszom a kurva, jó anyjukat, százszor, meg ezerszer, meg tízezerszer! Ezek visszadobtak bennünket Olaszországba!

És igaza volt. Ott álltunk megint olasz földön.

Egyikünknek sem volt annyi esze, hogy amikor Luganóban a térképet nézették velünk, láhattuk volna szépen, megközelítőleg is, mennyire vagyunk az olasz, és mennyire a francia határtól. De ki gondol ilyenkor ilyesmire? Még akkor sem fogtam gyanút, amikor a jóindulatú rendőrünk közölte, mindössze huszonöt kilométerre . . .

– Van, ami van, menjünk, majdcsak lesz valahogy.

Jön két határőr felénk, tisztelgünk: – Viva Duce!

– Viva Duce! Hova? Merre?

Immáron századszor: dezertéri.

Akkor jöjjenek.

Levezettek ez első kis faluba. Keresik a kommandírjukat. Azt mondja a társuk, ott van a kocsmában, vacsorázik. Odavezettek, szalutálnak. Megint Viva Duce, mire a tiszt csak annyit kérdez tőlünk: – Odaátról?

– Si.

– Akkor szabadok! Viva Duce!

No, nem mi vagyunk az elsők, nyugtatom magam, de a tiszt, aki inkább a vacsorájával van elfoglalva, mint velünk, szimpatikusnak tűnik, nem kiabál, hadonászik és csapkod. Nagy lelki nyugalommal veszi tudomásul, odaátról.

– És éhesek-e? – kérdi.

– Kapitány úr, már hogyan lennénk – mondom én olaszul, természetesen.

Vesevelőt evett káposztasalátával, abból rendelt még két adagot, sok kenyérrel. Úgy jóllaktunk, hogy majd szétpukkantunk. Ő kimért bort ivott, mi meg vizet kaptunk kancsóban. Közben én mondtam a történetünket, hogy most már harmadszor . . . ő meg nyugtat, fiatalok vagyunk, kibírjuk. – Csak háború ne legyen! – mondta ő, aki aztán valóban tudta, dúl már javában.

Éjjelre, mert itt igazi börtön nem volt, a rendőrség fáskamrájába csukatott be bennünket, egy pokróccal kettőnkre. Hideg volt, hogy belénk fagyott a vesevelő.

Másnap már megint a zord Comóban voltunk. Nincs, nem lehet börtön Olaszország északi partján, amit már ne ismernénk! Hosszú folyosó, jobbról a 16-os, balról a 41-es cellával indul, aminek a logikáját, még leendő fölतालóként sem tudtam megfejteni, a fordulatnál, balra a WC mosdóvályúval, egyetlen tükörrel borotválkozáshoz, szemben a „társalgó”. Most összeszámoltam: ez volt pontosan a huszonegyedik börtönünk, beleértve a két fáskamrát is. Nagykorúságunk áristomokban mérve is!

(Folytatjuk)

HETVENÖT ÉVE SZÜLETETT
SÁFRÁNY IMRE

ALS VASCO

ШАНДОР БЕРЕШ (SÁNDOR WEÖRES)

Als Vasco
de Gama ohne Frasco
hat Indien erreicht
und verlasste Europa
wusste noch nicht
dass begleitet ihn Vasco Pora

Klanger Beres

2. Mai 1973. Stockholm

Als Vasco
de Gama ohne Fiasco
hat Indien erreicht
und verlasste Europa
wusste noch nicht
dass begleitet ihn Vasko Popa

2. Mai 1973. Stockholm

Még nem tudta Vasco
de Gama midőn fiaskó
nélkül eljutott
Indiába és Európa
már csak emlék volt
hogy a kísérője Vasko Popa

Stockholm, 1973. május 2.

PAP József fordítása

JEGYZETEK

G É B E R L Á S Z L Ó

AUGUSZTUS 20.

Holnap Szent István napja. Székelykevéen búcsú. Búcsú volt már száz évvel ezelőtt is. De harminccal és ötven évvel ezelőtt is. Elnézést kérek a hallgatótól, hogy személyes leszek, de a gyermekkorról mesélni más-ként nem is lehet. Egy falu életében a búcsú az év központi eseménye volt. Úgy volt központi eseménye, hogy azt nem verték nagydobra. A délelőtti szentmisére az egész Vajdaságból odasereglettek a papok. Mindenki ott volt, csak a kommunisták és a tanárok nem mertek bejönni a templomba, ahol nekem, kis ministránsnak teljesen magától érthető volt, hogy a mise végén eléneklik a magyar himnuszt és a székely himnuszt. Ezért visszatetsző nekem, ahogy most egyesek magyarkodnak. Hogy azok állnak az első sorban, akik akkor azért jöttek be a templomba, hogy elárulják a másikat. Az is furcsa, bár megértem, hogy már öt nappal augusztus 20-a előtt megtartják a Szent István-napi ünnepséget. Székelykevéen ugyanis Szent István másnapja is fogalom volt. Akkor az egész falu levonult a Dunára, amely nem is volt olyan közel.

A hagyományt most is éltetni akarják, de ez már nem az igazi. A gyerekek bármikor megvehetik a mézeskalácsot és a seggbe fújó kiskakast, felülhetnek a ringlispírlre. A papoknak sem érdekes már Székelykeve. Ők is a földi javak után mennek. A különböző „világra szóló” rendezvények is inkább az újságolvasónak szólnak. Ami talán hiteles

Elhangzottak az Újvidéki Rádió délutáni híradóiban

maradhat, az a két régi barát, testvér, rokon vagy éppen szomszéd találkozása. Ezért megyek én is holnap haza. Arra a földcskére, amely nem volt örökké a miénk, s őseinké sem, és nem is lesz. Az ember valahol otthon szeretné érezni magát, de ilyen gondolata csak olyan embernek támadhat, aki nincs otthon. Tamási Áron sem volt otthon.

Szent István otthont akart teremteni a magyar népnek. Az ünnepén, egy baráti beszélgetésben, ez is jusson eszünkbe, nekünk, akik még mindig ilyen gondokkal vagyunk terhelve.

SZEPTEMBER 11.

Pontosan két évvel ezelőtt történt a New York-i terrortámadás, és pontosan harminc évvel ezelőtt Chilében a katonai puccs. Hivatalos adatok szerint New Yorkban is mintegy háromezren haltak meg, és Chilében is. A CIA szerepe a chilei államcsínyben ismeretes, a két évvel ezelőtt történt terrortámadásban még nem. Egyesek szerint véletlen egybevágásról van szó, míg mások szerint nem.

Minden országnak megvan a maga végzetes évfordulója. Szerbia, illetve Jugoszlávia számára ez a dátum június 28-a. Ezen a napon volt a rigómezei csata, akkor történt a sarajevói merénylet. Aki pedig rájátszik ezekre a dátumokra – hogy valami hasonló horderejű eseményt váltson ki – az általában pórul jár. Emlékezzünk Slobodan Milošević 1989. évi rigómezei beszédére. A vége az lett, hogy öt tizenkét évvel később ugyanaznap szállították el Hágába, aki pedig ezt a dátumot választotta, merénylet áldozata lett.

De ne legyünk babonások, és ne fogalmazzunk általánosságokban. George Bush példája is erre figyelmeztet. Azé a George Bushé, aki a szeptember 11-i terrortámadás óta már két háborút is folytatott, és azt hiszi magáról, hogy neki kell megvívnia a népek csatáját, az utolsó döntő ütközetet. Az amerikai elnök ugyanis rendkívül vallásos személyiség. Beszédeiben sűrűn szerepelnek olyan kifejezések, mint az apokalipszis, a második eljövétel, vagy éppen az Armageddon. A komputeren le lehet ellenőrizni például, hogy tavaly február óta kilencvenkilencszer mondta azt, hogy „aki nincsen velünk, az ellenünk van”. Ez a mondat Zbigniew Brzezinski szerint Lenintől ered, aki a menseviket nevezte ellenségnek, mivel nem álltak a bolsevikok oldalán, ám valójában Jézus mondta

először. A Máté evangéliuma 12. részének a 30. éneke így hangzik: „Aki nincs velem, az ellenem van, aki nem gyűjt velem, az szétszór.”

A baj ott van, hogy a szöveggörnyezetből kiemelt mondatot hogyan alkalmazzuk. Nem én találtam ki, de Jézus éppen a félremagyarázás elkerülése végett nem írt le semmit. A másik probléma az, hogy Bush nem X. Y. ellen akar háborúzni, hanem a gonosz ellen, a terrorizmus ellen, ami pedig csak üres fogalom. Létezik, de nem megfogható, pontosabban mondva mindenkire rákenhető. Tulajdonképpen a kőolajról, a hatalomról van szó, mondanák azok, akik a gazdaságból vezetnek le mindent. Olaszországban csak 1978-ban 2000 terrortámadás történt, vagy Oroszországban 1870 és 1914 között 7000 tisztviselőt gyilkoltak meg a terroristák. És nem indítottak ezért háborút. Természetesen a technika, a tudomány azóta sokat fejlődött, és a terroristák is veszélyesebbek lettek.

Mindenesetre szeptember 11-e jó alkalom volt arra, hogy az Egyesült Államok újfajta stratégiát dolgozzon ki. Egy újfajta háborúzási jogot fogadtasson el a világgal. A megelőző háború jogát. Ami pedig felhatalmazza őt, hogy terrortámadástól tartva bárkit lerohanjon.

Arról a háromezer áldozatról pedig úgy volna jó megemlékezni, hogy nem hirdetünk újabb háborút valamilyen ismeretlen erő ellen. Úgysem segíthetünk már rajtuk. S azokon sem, akik a tűz elől inkább a mélységbe ugrottak. Csak két dolog van, amit megtehetünk értük – mondja Wislawa Szymborska Nobel-díjas lengyel költő – hogy leírjuk utolsó röptüket, s hogy nem tesszük oda a végszót.

SMART MOB

Minden jel szerint véget ért ez a nyár is. A gondtalan nyugati ifjúság egy újfajta mozgalmat teremtett, amely az ősz és a tél beálltával, más-milyen céllal, a szegényebb országokban is felütheti a fejét. A mozgalmat angolul „flash mob”-nak mondják, magyarul talán fölvilanó tömegmozdulásnak is nevezhetjük. Egymást nem ismerő személyek e-mail és SMS-üzenetek útján kapcsolatba kerülnek, és váratlanul megjelennek egy helyen, ahol mindannyian ugyanazt teszik. Az amerikai Aucklandben például augusztus végén mintegy kétszázan egy gyorsétteremben futottak össze, és váratlanul elkezdtek bőgni, mint a tehenek. Aztán pillanatok alatt eltűntek. A mozgalom New Yorkból indult, és a nyáron az

európai nagyvárosokban is elterjedt. Már könyv is jelent meg erről a jelenségről. A címe: „*Smart mobs*” – a következő társadalmi forradalom. Howard Rheingold médiaelemző azonban a mozgalom okosságára, társadalmi szerepére hívja fel a figyelmet. Szerinte ilyenek lesznek a XXI. század forradalmi. 2001 januárjában egyébként hasonló módon döntötték meg a Fülöp-szigeteki államfőt. Egy éjszaka leforgása alatt száz-ekhez jutott el az e-mail, illetve az SMS, és másnap egymillióan voltak az utcákon. A korrupcióval vádolt elnöknek távoznia kellett.

Az éhező országok is tehát fel tudják használni a modern technikát, és nemcsak játékokra vagy gondűzésre. Sajnos, bármennyire is úgy tűnik, hogy az ötletek alulról, az egyes emberek személyes elhatározásából jönnek, a kétely marad. Vajon nem manipulációról van-e szó. Attól tartunk, hogy ha ártatlanul, tehát külső beavatkozás nélkül is indult ez a mozgalom, a hatalom már megtalálta a módját, hogy saját javára fordítsa. Lehet, hogy mindez csak egy színházi próba valami sokkal komolyabb és kegyetlenebb valamihez. Mert képzeljük el, megtörténhet, hogy két ilyen flash-mob, azaz felvillanó tömeg összecsap minden ok nélkül csak azért, mert egy ilyen játék részese lett. Egyes komputerjátékoknak is hasonló a szerepük. Most értettem meg, miért is ütöttek le január harmadikán a kihalt város központjában reggel öt órakor minden ok nélkül. A fiam egy olyan játékot kapott, amelyben a főhős, azaz a játékos megy az utcán, és szórakozásból bárkit fejbe kólinthat, véresre verhet. Valószínűleg, gondolom én, az az illető is úgy vélte, komputerjátékban van.

A forró nyár tehát véget ért, itt van a komoly mozgalmak ideje. De a kijózanodásé is. Próbáljuk meg az eseményekből kiszűrni azt, ami nem manipuláció, akár e-mail, azaz SMS útján is.

ELEKTRONIKUS TERMÉKKÓD

Amikor egy vállalat munkásai oda jutottak, hogy jogaik, azaz havi bérük kiharcolásáért a vasúti sínekre kell telepedniük, a kormány épülete előtt kell tábort ütniük, vagy éhségstrájkba kell kezdeniük, akkor a pénz szagáról filozofálni valóban komolytalannak tűnhet. De ha a pénznek lenne szaga, és ha nyomon lehetett volna követni, hogy kinek a zsebébe vándorolt jogtalanul, akkor talán a jelenlegi igazságtalanságra sem került volna sor.

Az Európai Központi Bank azt tervezi, hogy 2005-től a bankjegyekre olyan hajszálvékony chipet helyez, amellyel azonosítható lesz külön-külön minden bankjegy. Mégpedig úgy, hogy a chip rádióhullámokat sugároz, amelyeket megfelelő műszerrel foghatnak, és egy számítógépes programmal megállapíthatják a pénz útját. Tehát egy központból ellenőrizhetik, hogy az illető fizetett-e adót az üzlet lebonyolításakor vagy sem.

Az ötlet tulajdonképpen abból az igényből ered, hogy a vállalatok áttekinthetővé tegyék ellátási láncukat „élőben”, valós időben, bármely iparágban és bárhol a világon. Előállításakor minden cikkre ráerősítenek egy porszem nagyságú chipet, elektronikus termékkódot, amely rádióhullámhosszon jelt ad le, amit egy erre készített azonosítón fognak és feldolgoznak. Így például ellenőrizni tudják, hogy az a konkrét tejeszacskó öt vagy két nappal korábban érkezett-e az üzletbe, mikor jár le a szavatossági ideje, hány van még belőle, és így tovább. A vásárlónak nem kell várnia, hogy a pénztáros leolvassa a vonalkódot vagy bepötyögtesse minden árucikknek az árát, mert mindegyiken ott van az elektronikus kód, amelyet a rádiófrekvenciás azonosítók leolvasnak, és a pénztárosnak csak az marad, hogy megfizettesse az összeget. Így jön létre a tárgyak internete, az intelligens tárgyak globális hálózata. Ami nem jelenti azt, hogy két coca-colás üveg úgy kommunikálna, mint két ember.

És mindez szép és jó volna, ha nem emlékeztetne Orwell Nagy Testvérére. A termékkód ugyanis rajta marad az árun, s amikor ezt hazaviszük, akkor is sugározni fogja személyes kódját. Az intelligens hűtőszekrény így állapítja majd meg, hogy a megromlott pizzát már ki kell dobni, vagy a mosógép, hogy a pulóvert nem szabad kifőzni. A piackutatók pedig így térképezik fel vásárlási szokásainkat. Akadnak majd valószínűleg hackerek, akik bevírusozzák a rendszert, vagy zsebmeteszők, akik elirányítják a bankjegyeket. A Nagy Testvér azonban mindent látni fog.

A massachusetts-i Technológiai Intézet által kidolgozott rádiófrekvenciás azonosító rendszer tehát megváltoztatja a világot. Erre számítanak ugyanis a rendszer kitalálói és alkalmazói. Az intelligens tárgyak globális hálózatán minden mindenhol automatikusan azonosítható lesz. Lopni sem lesz már érdemes, mert a tolvajt azonnal megtalálják. Azt a szólást sem használhatjuk többé, hogy a pénznek nincs szaga, mert vissza

tudjuk keresni, milyen úton érkezett is el hozzánk. Ha például pacifisták vagyunk, akkor nem fogadhatjuk el a fegyverkereskedelemmel szerzett pénzt. Az esetleges segílyt sem vehetjük át, ha tudjuk, hogy az adakozó mások kizsákmányolásával gazdagodott meg.

Mindez innen nézve a jövő távoli zenéjének tűnik. Nekünk még egy ideig úgy látszik, utcai fütyüléssel és bádogedények zörgetésével kell elszórakoznunk. Esetleg elmehetünk a bolhapiacra, és a még unintelligens tárgyak közötti turkálásban élvezhetjük azt a szabadságot, hogy a Nagy Testvér nálunk még nem lát mindent.

ÁLLAMPOLGÁRSÁG

Mért akarok én állampolgár, méghozzá kettős állampolgár lenni? Mit ad az állam, hogy én annyira polgára szeretnék lenni? Vagy olyan kevés van a magamfajtából, hogy harcolni kell kegyeimért? Valami nem stimmel.

Az állampolgárság egy egyén és egy állam viszonya, melyet az adott állam törvényei határoznak meg, az adott államban érvényes jogokkal és köteleességekkel. Így szól a definíció, amelyből kiviláglik, hogy tulajdonképpen jogi viszonyról beszélünk. Az állam cserébe, amiért hűek vagyunk hozzá, és vérünket is hajlandóak vagyunk adni megvédéséért, óv bennünket mindenekelőtt kapzsi szomszédunktól, és ha kell, külföldi beavatkozóktól is. Mindössze ennyi lenne az állam szerepe, amit a polgárok meg is fizetnének, ám az államapparátusban dolgozók rájöttek arra, hogy itt munka nélkül is jól lehet élni. Ők szabják meg az adó nagyságát, és azt is, hogy mennyit adnak vissza az adófizetőnek. Az igazságtalanság ellen lázadva került sor aztán a francia forradalomra, amikor a közhatalom gyakorlásából az abból kirekesztett osztályok és rétegek részt kértek, sőt követeltek. Ekkor keletkezett az állampolgárság, mint jogintézmény. Tehát a választójog és a közhivatalok betöltésének joga. Az uralkodás joga.

De miért kerítettem ekkora feneket az egésznek. Miért nem akarok én is része lenni a hatalomnak? Aki végigkísért egy-két választást, az tudja. Ha elfelejtette volna, akkor figyelje a mostani elnökválasztást. A döntéshozatal úgysis előbb-utóbb bürokraták és szakemberek kezébe kerül. Kár bepiszkítani a kezét. Másodsorban az állam szuverenitása, ami az állampolgárság alapja, üres fogalommá porlad. Az adófizető

polgárnak ugyanis lehetősége nyílik, hogy adófizetői kötelességét más országban teljesítse, ha látja, hogy az állam pazarol. Svájctól például adózási jogot vehetünk, aminek köszönhetően a világon sehol nem kell jövedelemadókat fizetnünk. Most még a kisebb vállalkozóknak ez nem kifizető, de ha az államapparátus nem gondolja meg, mire költi a pénzt, hamarosan bevétel nélkül maradhat. És akkor az állampolgársági jogosítványunk is értelmet vesz. Egyre több országban a hadkötelezettség is megszűnik, fizetett katonák szolgálnak. S így az állampolgár másik alapvető kötelezettsége is a múlté lesz, az állampolgári hűség mellett.

Ennyit a politikáról, amivel kár foglalkozni, ugyanis – Nietzsche szavaival élve – itt a legértékesebbet, az emberi szellemet pazaroljuk. Ha így tekintünk a dolgokra, akkor logikusabb volna, hogy ha az állam kérése: legyenek már állampolgára.

Ami pedig az államhoz való lelki kötődést illeti; megértem, hiszen tudom, nemcsak kenyérrel él az ember. Ám én akkor is magyarnak érzem magam, ha azt nem tudom papírral bizonyítani. Az utazással kapcsolatban pedig elmondhatom: csak az utazhat, akinek pénze van. Akinek nem volt pénze, az eddig sem utazott, hacsak nem volt vándorló dervis.

Végül szólni kellene a polgári engedetlenség iránti kötelességről is. Arról – és most H. D. Thoreau-t idézem: „Nekünk elsősorban embe-
reknek kell lennünk, és csak másodsorban alattvalóknak.”

OKTÓBER 5.

Igazságos politikai rendszer pedig nincsen. Aki három évvel ezelőtt arra számított, hogy vége a nyomornak, és az igazságtalanságnak, az most valószínűleg csalódottan nézi a dolgokat. Ám minden rendszernek vannak haszonélvezői, még a legártatlanabb emberek körében is. Em-lékezzünk vissza: a miloševići időben nagyon sokan egy-két ezer márkáért megvehették társadalmi lakásukat, és azután rövid időn belül 50–60 ezer márkáért eladhatták. Vajon hányan voltak olyanok, akik ezt visszautasították, mert igazságtalanságnak tartották. Vagy vajon hányan lesznek az apatini sörgyár részvényeseiből azok, akik nem veszik át a fölkínált összeget, mert gyanúsnak, piszkosnak tartják. Az október másodiki Politikából idézek: „A mintegy 6800 részvényes mindegyike 40 ezertől 200 ezer euro összegig kap pénzt.” Tehát a legkisebb részvényes

markát is legalább 40 ezer euro üti. Micsoda isteni szerencse, hogy valaki az apatini sörgyárban dolgozott, vagy ott volt közel a tűzhöz, és beszerzte a részvényeket. És micsoda sorscsapás annak a szomszédnak, aki véletlenül egy kevésbé jól menő vállalatban dolgozta le a 30–35 évét.

És még semmit sem szoltunk a nyereszkeskedőkről, akik ügyesen átcsúsztak egyik hatalom kegyeiből a másik hatalom kegyeibe. És a politikusokról, akik – tisztelet a kivételnek – nem tudnak ellenállni a hatalom adta visszaélések lehetőségének, egyszóval a pénznek. De erre most kár szót pazarolni. Aki először lát ilyet, annak ez jó tapasztalat. Aki pedig még fiatal ehhez, az ne féljen: bármennyire is gyorsan változik a világ, az emberi természet, úgy látszik, örökös.

De ne legyünk pesszimisták. A dinár már három éve úgymond stabil. Aki szeret dolgozni, az kereshet, inflációval nem veszik ki a pénzt a zsebéből. És már csak ez óriási előrelépés a kilencvenes évekhez képest. Van áramunk, üzemanyagunk, tejünk és kenyérünk, igaz néha felmegy a cukrunk, de hát istenem. Tudjuk, hogy a kapitalizmusban kizsákmányolnak, de ennél jobb, és működőképesebb rendszert még nem találtak ki. Van Magyar Nemzeti Tanácsunk, amely a miénk. Van magyar kormányalelnökünk, és a vajdasági parlamentben is elég szép számban vagyunk. Lehet, hogy nemsokára kettős állampolgárok leszünk, és akkor már miénk lesz a világ. Ne legyünk hát pesszimisták.

Akkor sem, ha a jövőbe nézünk, de akkor sem, ha a múltba tekintünk vissza, mert nem tudhatjuk, hogy egy esemény, amely első pillanatra károsnak tűnik, később hasznunkra válik-e. Létezik egy rövid történet, amelyet egy folyóiratban olvastam, de amelyet, mint később megtudtam, üzletemberek betanításakor szoktak elmesélni, valószínűleg azért, hogy növeljék az optimizmusukat. A történet így szól:

„Egy kínai taoista mese szerint volt egy paraszt, akinek megszökött a lova. Szomszédjai sajnálkoztak, de ő csak annyit mondott, az élet ilyen. Másnap hazatért a ló, és vitt magával hat vadlovat is. A szomszédok örömködtek, a paraszt viszont megint azt mondta, az élet ilyen. Harmadnap a fia meg akarta ülni az egyik vadlovat, de leesett róla, és lábát törte. A szomszédok együttérzésüket fejezték ki, a paraszt megint annyit mondott, az élet ilyen. Hamarosan katonák jöttek, és a hadra fogható fiatal férfiakat elhurcolták a háborúba, csak a paraszt fiát hagyták

otthon, a törött lába miatt. A szomszédok ujjongtak, a paraszt viszont akként vélekedett, hogy az élet ilyen.” Ennyi a mese.

Az írásom elején azt mondtam, hogy minden rendszernek vannak hasznélvezői, még a legártatlanabb emberek körében is. Sajnos mindig, úgy most is, többen vannak vesztesek. Vesztesek, akik jóhiszeműen az ügy mellé állnak, s azután kitolnak velük. Ám az élet ilyen, ahogy a kínai paraszt mondta.

KISKORÚ ALKOHOLIZMUS

Ha igaz, hogy a borban az igazság, hogy csak az ittas ember tud őszintén megnyilatkozni, akkor hallgassuk meg a kiskorú alkoholistákat is. Lehet, hogy ők is valami mély igazságot akarnak így elmondani nekünk. Például, hogy már elégük van ebből a hazug felnőtt világból. Lehet, hogy épp azért szórakoznak éjjel és alszanak nappal, mert nem akarják látni nyomorúságos kicsinyességünket.

De az is elképzelhető, hogy az idősebbek épp úgy akarnak hatalmon maradni, hogy különböző szerekkkel függővé teszik őket. A televíziót és a videojátékokat is ide lehet sorolni. Egyébként nem új keletű, hogy az apa, az uralkodó, megöli a fiát, hogy minél tovább trónon maradhasson. Az újdonság csak az, hogy rohamosan romlik az arány a tizenévesek és a hatvanévesek között. A nyugati társadalom egyre jobban elöregszik.

Korunk egyik nagy paradoxona – mondják a szakértők – hogy sohasem volt ilyen sok szegény a világon, és sohasem volt ilyen kevés lázadás ez ellen. Az egyik magyarázat éppen az lehet, hogy nincs elég fiatal, s akik vannak, azokat is függővé tették. Csak nézzünk körül saját házunk táján. Intézményeinkben az átlagkor ötven év fölött van. Azt a néhány cselekvésre vágyó fiatalat könnyű lefizetni, hogy bennünket szolgáljon. A többieknek pedig csak annyi ereje marad, hogy a falra firkáljon, vagy éppen egy nálánál gyengébb járókelőt fejbe kólintson. Az önbizalom elvesztésének oka az is, hogy a húsz-, harmincéves fiatal, sőt a negyvenéves is, a szüleire van utalva, mert nincs munkája, nincs háza, nincs jövője. Akinek pénze van, iszik, akinek több pénze van, az kábítószerezik.

A demokrácia szabályai szerint politikusként lehetne változtatni a helyzeten, de az idősek gondoskodtak arról, hogy a fiatalokkal megutáltassák a politikát. Mért nem érdekli a fiatalokat a politika? Mért az ma

nem a szabadságért harcol, mert nem az észhez igazodik, s mert nem hisz a jövőben, s így a lelkesedés is hiányzik belőle. A politika csak hatalmi harc lett, az ész csak addig kell, amíg a győzelmet biztosítja, ha pedig van pénz, akkor nem kell entuziazmus sem. A valakihez tartozni vágyó fiatalnak nem marad más hátra, minthogy leigya magát, s olyan legyen, mint a legtöbb társa.

Úgy látszik, a felnőttek ezt is akarják, és hamis a kiskorú alkoholizmus miatti aggodalmuk. Tulajdonképpen saját magukat sajnálják.

Végül még csak annyit, hogy valószínűleg hasznosabb volna egy őszintén megnyilatkozó kiskorú alkoholistát meghallgatni. Biztos többet elmondana, mint tíz pszichológus vagy szociológus. Velem együtt.

Még egy ökölcsapás is észhez téríthet valakit.

II. JÁNOS PÁL

Hálátlan dolog egy nagy ember munkásságát, jelentőségét értékelni, rövid szótárcikként összefoglalni, különösen ha kortársai vagyunk. Mennyi minden történt ebben a huszonöt évben, a tudományban, a politikában, s mégis, mi emberek lényegében ugyanolyanok maradtunk.

II. János Pál a 263. pápa Szent Péter trónján. Ha így tekintünk rá, akkor ő csak egy láncszem. Láncszem, amely szorosan kapcsolódik az előtte lévő szemekhez, de hozzá is jól lehet kapcsolódni.

Azt szokták felróni neki, hogy konzervatív, különösen a papok nő-sülését és az abortuszt illetően. De ha belegondolunk, annak a pápának, aki ezen változtatni fog, fel kell készülnie arra, hogy ő szakítja el ezt a láncszemet. Évmilliárdok teltek el, amíg a Földön kialakult az élet, ha elméletileg is elvetjük, hogy az élet a legfontosabb, akkor tényleg sötét jövő elé nézünk. A mindenkori pápának ezt tudnia kell, bár az elméleti újítások lassan szivárognak be a mindennapi életbe.

Korszakalkotó jelentőségűnek tűnt, amikor 1998-ban a Lutheránus Világszövetség és a Római Katolikus Egyház közös nyilatkozatot írt alá a megigazulásról. A Vatikán négy és fél évszázad után engedett, és elismerte, hogy csak hit által és nem tettek által üdvözülhet az ember. „Együtt valljuk meg – áll a közleményben – hogy egyedül kegyelemből, Krisztus üdvözítő művébe vetett hit által és nem a mi részünkről meglévő, bármely érdem szerint fogad el minket Isten és kapjuk a Szent-

lelket, aki megújítja szívünket, s egyúttal felruház, és jó cselekedetekre meghív.”

Ezt II. János Pál pápa idejében fogadták el, s ő volt az, aki az evolúció elméletéről is azt mondta, hogy az több mint közönséges hipotézis. Az új katekizmus is, amely 1992-ben jelent meg, több gyökeres változást hozott. Például, hogy a keresztség előtt elhalálozó csecsemők számíthatnak az Isten könyörületességére. Vagy hogy az öngyilkosság nem jelenti automatikusan a megváltás elvesztését. Ezek olyan dolgok, amelyek lassan szivárognak be a köztudatba. De ugyanakkor az ilyen változások nélkül nem lehet béke a vallások között, ami más szóval azt jelenti, hogy a nemzetek között sem jöhet létre a megbékélés.

Az 1920-ban Lengyelországban született Karol Wojtyła ezt nagyon jól tudja. Nem véletlenül utazott több mint százszor külföldre.

Most, amikor körülbelül egymilliárd-háromszázmillió katolikus ünnepli a pápa huszonöt éves jubileumát, de amikor szinte már mindenki az utódjáról beszél, a pápának arról is kell gondoskodnia, hogy jó követője legyen: olyan, aki nem fogja eltépni a láncot, ugyanakkor olyan, aki képes lesz megújítani a hitet.

Hogy igaza lesz-e a pápának, nem tudjuk. Az utolsó értékelést, azaz ítéletet úgysem mi, emberek mondjuk ki.

HAJLÉKTALANUL

Nyáron a melegtől halunk meg, télen pedig a hidegtől. Alig esett le az első hó, máris a megfagyott áldozatokról szólnak a hírek. Moszkvában az októberi hideg már huszonkilenc életet követelt. Csak az elmúlt huszonnégy órában öten fagytak meg. Emlékezünk, ha emlékezünk: a nyáron a hőség szedte az áldozatokat. Franciaországban, augusztusban csaknem háromezer, főleg idősebb ember halt meg a meleg miatt, ami enyhén szólva igencsak rossz fényt vetett a civilizált francia társadalomra.

Építenék én magamnak egy indián vigvamot, amely kevés pénzbe kerülne, és amely télen megvédene a hidegtől, nyáron pedig a melegtől, ám azt is legalizálni kellene, adót kellene fizetni érte, s mit szólnának a szomszédok. Ezért albérletben tengődöm, és irigykedem a madárra, amelynek megvan a maga fészke, és a rókára, amelynek van saját odúja. Mi lesz azokkal a szegényekkel, akik engedély nélkül építettek házat, s most azzal fenyegetik őket, hogy ledöntik azt, ha nem legalizálják. S

mi lesz azokkal a gazdagokkal, akik szintén engedély nélkül emelték fel kastélyaikat. Nem nehéz kitalálni. Az utcára került hajléktalanok albérletben fognak gürcölni egy legalizált összelopott házban. Ez más szóval a civilizáció, amely annyira leigázza a Földet, hogy klímaváltozást idéz elő, amihez pedig egyébként évezredek kellenének. Az éghajlatváltozás következményeként aztán megfagyunk, vagy éppen hőgutát kapunk.

Valószínűleg nem ilyen egyszerű a dolog, de hallgassák meg, milyen szépen hangzik a következő idézet: „Ki tudja, ha az ember is a tulajdon két kezével emelné lakóházát, s hasonló egyszerű, becsületes eljárással szerezne meg a táplálékot a maga és a családja számára, vajon nem fejlődne ki benne egyetemesen a költői tehetség, ugyanúgy, ahogy a madarak kivétel nélkül mind énekelnek, midőn ilyesmivel foglalatostkodnak. De sajna, mi olyasformán viselkedünk, mint a kakukk, amely más madár által rakott fészekbe teszi tojásait, és izgága, dallamtalan hangjával nem deríti jókedvre a vándort. Miért engedjük át az ácsnak az építkezés örömét” (H. D. Thoreau).

A mai Politikában olvashattuk: Németországból csak az elmúlt hónapban négyezer cigányt toloncoltak ki és deportáltak Szerbiába. Az év végéig összesen negyvenezer roma érkezik így hazánkba, akiknek legtöbbször még az itteni nyelvet sem beszéli, hisz sokan közülük tíz-tizenöt éve hagyta el Szerbiát. Csak Kosovóból száznyolcvanezer távoztak, ahová most nem térhetnek vissza. Sokáig tartana mindennek a politikai hátterét megmagyarázni. A konkrét kérdés most az, hogy vajon eléggé edzettek-e ezek a Nyugat-Európában felnőtt romák, vagy a civilizáció megpuhította őket is, s egy putri építéséhez sincs erejük, amely megvédené őket a melegtől vagy a hidegtől.

HÁGA

Egyszer mindannyian Hágába kerülünk, aztán Szent Péter, majd az Isten elé. Jobb rögtön bevallani bűneinket, s aztán nyugodtan lélegezhetünk. Olyan nagy író is, mint Dosztojevszkij, megizzadt, amíg fölolvolta a bűn és a bűnhődés kérdését. Mit tehetünk mi, közönséges halandók, ehhez hozzá?

Ha Nebojša Pavković vagy Sreten Lukić tábornok azt gondolja, hogy az igazat szolgálta, és ártatlan, akkor most merjen a bíróság elé állni. Ha a törvényszék igazságtalan, akkor ők megnyugodhatnak, mártírként

fognak bevonulni a történelembe. Vojislav Šešelj Hágában valószínűleg így vélekedik, és híres bebörtönzöttnek képzelet magát, aki a börtönben írja fő művét. Bár jobb lett volna, ha az elmúlt tíz évben ült volna a börtönben, de lehet, hogy nekünk is tisztább lenne a lelkiismeretünk, ha a börtönben ültünk volna a háború idején.

Mindenki szálljon inkább magába, mielőtt elítélné másokat. Az én bűnöm az, hogy a Szerbiai Rádió és Televízióknak dolgoztam. Ezért kell életem végéig vezekelnem. Nem mentség, hogy én csak irodalmat csináltam, és Milošević ellen voltam. Tudom, kis hal vagyok én ebben az egészben, de a nagy halak velem táplálkoztak.

Ennyit az erkölcsről. Más kérdés a politikai játszma, a hatalmi harc. A Hágával való együttműködésért szállunk síkra, de ha nekünk kell kiadni valakit, tehát amikor a mi pozíciónkról van szó, akkor Hága rossz időpontot választott, taktikázik, sőt igazságtalan. Vajon Nenad Čanak következetes-e, amikor védi a rendőrtábornokot? Vagy a barátjáról van szó, vagy esetleg úgy érzi, hogy alatta vágják a fát?

A politika ingoványos talajára nem ajánlatos rálépni. Mi is elsüllyedünk, újságíróként is. De hát legyünk türelmesek, minden embernek van sorsa, ami azt jelenti, hogy nemcsak ő maga irányítja egyedül az életét. Egyszer mindannyian egy törvényszék elé kerülünk. Nem érdemes lázadni ez ellen.

2003. augusztus 19–2003. október 27.

CS. SIMON ISTVÁN KÉT VERSE

A GEZE ÉNEKE

Pallida vagy geze
szerény tollazatú madár
ám elbűvölő az éneke
Téged is megigézett
ugyebár
nagyérdemű
Csornai Richárd,
aki egy helyen
azt írtad,
a szanádi határnak
olyan a földje,
hogy az ember szeretne beleharapni . . .
Csakhogy az a fekete föld
minket harapdos már,
s közben észrevétlenül
húznak el fölöttünk
a telet idéző sarki libák.
De a csalitban emléked idézi
egy szerény tollazatú madár
a pallida vagyis a geze

---

falum romjai fölött
lélegzetállítóan
zengett az éneke.

SURJÁKON A SZÉL

A fekete kontrásnak
az apadó vízre néző
háza helyén
fészkes nagy fák
helyett
csak csenevész cserjék
integetnek
felém,
és rekedtes rekviemet gyötör ki
belőlük
a böjti szél.
Tamás bátyám
homályos Haranga-sori
emlékétől kérdezem,
hát ilyen, hát ez a vég?

BÓKA MÁRIA KÉT VERSE

NOVEMBERI CSŐSZ

Vergődik egy pillangó
az ágaktól megvált
színtelen
leveleken,
az ősz nem érti őt,
a földet ölelőt.

Balga novemberi csősz
mint agg, úgy piheg,
mint akit megtagadott
a napimádó
könyörület,
minden porcikája
kihűlő és reszketeg.

Halványlila pillangó,
a tél készül, ne feledd,
késő ősszel
ne marasztald,
szárnyaiddal ne gyötörd
a lehullott levelet.

Palics, 2000

SEJTELEM

Történt-e már veled,
hogy szeretted volna
megállítani
a lebukni készülő napot,
hogy kelletlen
ne kelljen
szuroksötétben
csillagösvényre lépni,
ahol a hold
kölcönkapott fénye
ezüstöt old.
Rejtett szögletekben
láttál-e már
gyülekező árnyakat,
amint susterogva
összedugják fejüket –
tartott-e már fogva
sejtelmi csapda,
hogy valahonnan
valami szép, az éj
kiszögellő hágcsoin
elindul feléd,
bár ezt nem tudja még,
hol talál rád,
és mi a neved.

Palics, 2003

MILAN JESIH VERSEI

HÁROM NÉZET

A hónap alatt könyvvel, ősszel egyszer
ülök, mintha nem is én és sétány
van, meg lassú hullámú pici tenger,
sirály, ki hallesben az égen jár –

visszatértem, íme, harminc év után.
Az emlékből is így rögzült minden:
ültem, sétáltam magamban, azután
asszonyommal e szigeten s hittem

„nyugdíj után leköltözök; tán később,
maroknyi tepertő egy kehelyben:
bár sekély a karszt, mély az ég és kéklő”
s bort ittam a kiskocsmában lélekben.

Lehunyor szemem... itt is csak ugyanez,
az öböl felett satnyák a fenyők,
táskámba alig fér könyvem, kiveszem
s mint mindig minden el nem érhető.

Mint pillanatkép világlik fel egy arc
az antikvárium sötétjéből
hősünk előtt, hova eső elől az
betért s olvasmányához, mielőtt

eltakarták volna, újra visszatért:
az arc, egy-két pillanatig néztem,
nemtelen volt, a bőr öreges, fehér
– találgatok inkább, nem emlékszem –

a történetben annak biztos jele volt,
hogy a kényszerek és véletlenek
kérelhetetlen játékában a sors
elveszejt az ifjút, mindezek

előtt pedig megtanítja szeretni,
hogy kiteljesedve, hűen haljon.
Kicsiny életemben ilyen jelre, mi
mintha kő ezüstözné be az úton

az éjjeli nap ködét, nem emlékszem
e felvillanó óriáspercre,
melyben vigaszát leli az értelem
s elszáll a végső óra félelme.

*

Hófehér városháza, tornya ezüst
mind a tizenkettő. Hosszú a dél,
tart míg az óra ily nagy időt elüt
és a csend a városra visszatér.

Igaz lehet, vagy csak úgy tűnik talán
az utazónak, ki ott épp megállt,
kulisszák állnak csak az út oldalán
– az lát így, kire emlék, téboly szállt –

és szétrepülnek a magasba mindjárt,
 üresen tátong a színpad mélye
 – és egy istenség, járattva bolondját,
 ott hozza az első sziklát létre. –

Körös-körül nincsvilág, a lélek kel
 megtalálva benne hű otthonát,
 hol nézni, érezni, hallani nem kell:
 Leszek, leheli néma sóhaját.

Tizenkét égbe magasló tornyával
 a vén városháza, hogy homlokod
 töröld, míg üti az óra sorjába',
 lábadoz leeresztet csomagod.

KÉT SZONETT

Könnyű idő legyen, „ha jó halálom”,
 körös-körül mi van, rajta hó legyen:
 ablakomban, a kerten, a határon,
 lankadó látásom is hó lepje el –

s hogy jön értem a Nagy Úr, az este már
 hulljon, amint hangtalan megáll szánja.
 „No, hogy vagyunk, öreg? Hát kivártál?”
 „Végre, te gazember!, pokloknak hála.”

Az asztal mellől így szólna unokám:
 „Nagyapa, már álmodban is morgolódsz?”
 „Persze, nektek – bajszom alól ezt szólnám –

úgy lenne jó, ha örökre befogom.”
 S takaróba s rosszmájú nevetésbe
 burkolózva tovaszállnék az éjbe’.

Hogy a vendégek elmentek már éjjel
s röpködtek a fény alatt kerge lepkék,
a pohárral s butykossal szót értve még
töltöttem magamnak ingó kézzel:

folyt a bíbor vörös, nagy része mellé,
a szőlőleveleken játszott a szél,
elhallgattam s ittam; a hajnal ott ért
bólogatva, részegen, gyarló szegényt:

ujjaim a füsttől könyékig sárgák,
számban kesernyés íz, gyomrom sav marja,
ha most látna így kedvesem álmába'

hírnevem csúfítón, ázottan, gyáván,
sietne-e könyörület lázába'
kínom oltani, létevre vigyázva?

NAGY Zsuzsa fordításai

ÉJSZAKAI FELJEGYZÉSEK, 1999 (IV.)

GULYÁS JÓZSEF

Május 19.

Meg kell találni, elmélkedem magamban, a kornak legjobban megfelelő költészetet: hangot és formát. Mint Petőfi, Ady és József Attila. Általa aztán mindenről lehet szólni és mindent el lehet mondani, legalábbis sokat, sokkal többet. A mai költői hang és forma beszűkült, csak motyogásra való. Motyog is a legtöbb mai költő. Fojt, fullaszt ez a szűkség. Szét kellene lökni, mint egy fülledt szénakazlat, ahogy Petőfi tette tavaly, vagyis a múlt század közepe táján, hogy aztán mindent, valamit, de legalább többet föl lehessen vele markolni. A megtalálás nem utolsó dolog, tudom, már igazi tehetség kell hozzá, semmiképp sem utolsó, természetesen a többi hozzá- és belevalóval együtt.

*

Akit ma odaát szívesen látnak magyar testvéreim, annak szerintem már tegnap sem volt igaza, nemhogy ma az volna, de pláne holnap nem lesz. (A holnap *most* nagyon soká lesz, de nem baj, csak lesz [mert], hiszem. – Megmagyarázni, a gyengébbek kedvéért, mit értek a „szívesen látnak” alatt. Vagy elég ennyi is?)

Még hozzá kell tennem: akit ma odaát stb., annak én megkérdőjelezném az értékét és az erkölcsi tisztaságát. Az eszével együtt.

*

Május 20.

A halottak . . . Most róluk gondolkodom. Szólhat a bomba amekkorát csak akar, mint a süketnémák, ők nem hallják, vagy az ég, még nagyobb, ha lehet, azt sem. Milyen furcsa valóság is a halottaké, igaz, ha elgondolom, az élőkénél nem furcsább. Tehát: furcsa itt minden, majdnem összekuszálódik az ember elméje.

Élők és holtak: egy valóság kettős volta.

Jut eszembe: nálunk otthon, mifelénk azt mondták, hogy a süketnéma hallja az égzörgést, az egyetlen, amit hall, mondta anyám, az az égzörgés. Erről az állításról meg voltak, meg voltunk győződve. Hogy igaz-e, nem tudom, és hogy hogy lehet igaz, azt sem tudom.

*

Frizsiderem ha bekapcsol, pont úgy zúg, mint egy távoli repülőgép, a NATO-s. Volt egyszer egy asszony (hol volt, hol nem volt), aki belenézett a hűtőmbé, és azt mondta: olyan üres, hogy bele lehet köpni. Most is olyan. De repülőt játszik. Dolgozik, habár üres, mint az öreg költő. Volt egy találós (de nem halálos) kérdésem nemrégén, de egyszer: Tele van, mégis üres. Mi az? Válasz: a szocialista sajtó. Ma ugyanúgy, de ellenkezőleg: üres, ám csordultig van – hazugsággal.

*

Május 21.

Torok Csabának ajánlani (elküldeni) Aragon *Elza a tükör előtt* című nagyon szép és rettenetesen aktuális versét, közölje le a Családiban.

*Mikor beteljesült sorsunk tragédiája
Ott ült tükre előtt egy álló napon át
Fésülte egyre csak fésülte láng haját
Ujja türelmesen mintha tűzvészt juházna
Mikor beteljesült sorsunk tragédiája*

(Ford. Illyés Gyula)

Május 22.

Petróleum fénye mellett olvasom Zarathustrát. Este 10 óra 8 perc.

*

Nem szánám pofon vágni! (Nem tudom, mire gondoltam.)

*

Nem kamelom a NATO-t, mégsem vagyok Milošević-párti – ezt a pillanat honi kapásból ítélőinek – ahogy Amerikát kussoltatva Csurka István híve sem vagyok. Íme, máris kétféle Nyugat- és Közép-Kelet-Európa-szemlélet – azoknak, akik vagy vagy alapon látnak most is! És azoknak, akik azt merik hinni, hogy a majomtól származnak, holott csak egy ronda féregtől vagy kutyától, mert azt a dicséretet, hogy a majomtól, nem érdeklik meg.

*

Hogy értsük egymást, mit akarok mondani: arról van szó, hogy a NATO nem Miloševićet, hanem engemet bombáz!

*

Csakugyan nagy Zarathustra, óriásinak is mondhatnám. Még nagyon az elején vagyok.

*

Van felsőbbrendű ember! Igen, létezik! Például a doktor úr, aki palotában lakik (ha még nem, holnap biztos abban fog lakni) és tíz perc dologért annyit kér, amennyit a szegény ember kap egy- vagy többnapos nehéz munkáért. (Sic!) *A kér* és a *kap* itt rendkívül fontos mozzanat.

*

Idézet Nagy Lajosnak *A lázadó ember* című könyvéből:

„Kis földműves, napszámos, gyárimunkás, soknak kell lennie ezekből, mert az ő hátukon telik ki a három szoba-konyhás, libaaprólékos és nyakkendősbőllet.”

*

Május 24.

Ej, ej, Nietzsche! A Zarathustra zseniális mű, de *A tarantellákról* való fejezete nagyon lesújt, kedvemet szegi, elkeseirít. Sűrűn aláhúzgálom a szöveget, és telefirkálom a margót (még szerencse, hogy a saját könyvem). Teljesen kisiklik a költő, s enyhén szólva, butaságokat beszél. Ez volna hát az a sokat emlegetett, híres, hírhedt Übermensch? Itt lehull a lepel, és kiderül Nietzsche többféleképpen értelmezett és magyarázott, de számomra világos, egyértelműen arisztokratikus világnézete. Előbb más, kisebb munkái, de a Zarathustra olvasott fejezetei is azt a fokozódó hitet érlelték bennem, hogy nincs, nem létezik, nem igaz az az átkos nietzschei emberfölötti. Valószínű, forgattam az eszemet, hogy az örök-ké felfelé, a magasba, nem mások, dehogys, hanem önmaga fölé, kicsiny volta fölé törekvő és emelkedni vágyó gondolkodó ember az író filozófiájának az igazi alapja. Közben: de ez mégsem lehetséges – annyi kitűnő elme nem tévedhetett. És így tovább, vacillálva, apró kételyek és óriási csodálat közepette. És jött *A tarantellákról* való fejezet. És itt eldőlt. Hogy ne mondjam, kibújt az a bizonyos szög. Arisztokrácia és aljanép. Látom, sajnos, ez Nietzsche vallása az emberről.

Lapszélre ceruzával írt, használható jegyzeteim közül:

1. Ez a fejezet – *A tarantellákról* – Nietzsche nagy, végzetes nagy elkanyarodása.

2. Ezt a gátat, a magáét, önmagát, nem sikerült átugrania (utalás az író gondolkozását meghatározó társadalmi helyzetére). Node, nem is adatik az meg akárkinek – Hamvasnak például, aki egy Keletbe markolt ezoterikus, az egyéni megváltást forszírozó Nietzsche-árnyék, s egy José Ortega y Gasset nevű úrnak – csak egy-két grófnak, a kápolnai „osztónak”, Leónak, vagy a „farkas-arcú” és „bárány-lelkű” magyar homo Tibornak . . .

3. Nagyon zavaros és ellentmondással teli, s noha katolikusellenes (nem tudom, általában vallásellenes-e), lényegében a keresztény erkölcs és filozófia alapján áll, csak költészetről lévén szó, úgy „keverednek a lapok”, hogy nehéz kiszálaszni ebben való lényegét. Más szóval és pontosabban: a keresztény erkölcs és filozófia polgáriasult, nagypolgári talaján egzisztál, illetve teremti meg ő az erre az alapra épült filozófiának egy sajátos, nietzschei változatát.

4. Nem az emberi, humanizált, hanem a természet rendje, a darwini lételmélet szerinti, az erősebb-okosabb jogán alapuló társadalom híve és hirdetője.

5. Néhol csodálatosak, máshol meg elrettentőek a gondolatai. S mint előbb mondtam, úgy tűnik, az életet szinte a maga természetes voltában fogadja el és veszi védelmébe. S e mindent magába foglaló nagy egészben csak egyvalaminek nincs keresnivalója: az egyenlőségnek és hirdetőinek. (Feltehetően a kor szociális, szocialista eszméi és szószólói ellen hadakozik ebben a kérdéskörben.)

Költészetéről van szó ugyan, de az *Imígyen szóla Zarathustra* valamiféle „tanító költeménynek” mondható, s így gondolatai (tézisei) „tényként” esnek latba.

„Nem akarom, hogy összekeverjenek és összetévessenek az egyenlőség eme prédikátoraival. Mert hozzám így szól az igazság: »Az emberek nem egyenlők.«

És ne is legyenek azok! Miként szerethetném az emberfeletti embert, ha másként beszélnek?”

6. Igen-igen zavaros, mondja a ceruzám újra, más lapszálon. A bölcs intése:

„A méltóbb ellenségre tartogassátok magatokat, ó, barátaim: ezért kell sokak mellett elmennetek, főleg a söpredék-félék mellett, akik a népről és népekről zajognak fületekbe.”

(. . .)

„Leselkednek egymásra, ellesnek egymástól valamit – azt hívják »jó szomszédságnak«. Ó, boldog, messze túnt idő, amikor egy nép még azt mondta: úr akarok lenni a népeken!

Mert, testvéreim: a legjobbnak uralkodnia kell, a legjobb uralkodni is akar! És ahol másként hangzik a tan, ott – hiányzik a legjobb.”

(. . .)

„Ha ezeknek – ingyen volna kenyérük, jaj! Akkor miért kiabálnának még? Megélhetésük – ez az ő igazi mulatságuk; csak hadd legyen nehéz sorsuk!

Ragadozók ezek: még »munkájukban« is ragadozók, még »pénzkeresésükben« is alattomosak! Ezért hát legyen csak nehéz a sorsuk!”

(Az idézetekkel egyszerre az írónak az emberi és társadalmi egyenlőségellenes, tehát voltaképp emberellenes nézetét, felfogását és a gyakran oly kuszált gondolatait próbáltam illusztrálni.)

7. A nagy francia forradalmat élesen elítélő kritikája teljesen világos, egyértelmű, kétségtelen.

8. Egy kérdés: nincs-e ennek a Zarathustra-féle gondolkodásnak a mélyén egy általános pesszimista kiábrándultság a rendezhetetlen vagy rendezhetetlennek látszó élet következeként?

Ami természetesen nem volna enyhítő körülmény, a lényegen nem változtatna, azon, hogy Nietzsche igen elszánt közösségellenes, következeként emberellenes és talán pont ezért zavaros gondolatokkal, ellentmondással teli költő és filozófus.

*

Megint Nagy Lajosnak *A lázadó ember* című önéletrajzi könyvéből idézek: „Úgy látom, hogy az arisztokratizmus az ember utálatkultusza, de olyan nagymérvű, hogy betegségnek is beválik.”

*

Május 25.

Ha valami folytán elveszíteném ezt a kis „levelet”, teljesen ki lennék szolgáltatva az „időjárás” változásainak . . . Ez jutott az eszembe most, amikor tea-vacsorámat fogyasztottam, már a harmadikat itt. Hol is? Itt Ludason, a Ludasi-soron, a Sor közepe táján, tehát Belső-Ludason, a Bognár-Szarapka Anti (hozzám hasonló, de jóval fiatalabb öreglegény) házában, ahol két napja lakok, szinte ősi, nagyon primitív körülmények közt. Node, értem és láttam én már ennél (és ebnél) sokkal rosszabb, nehezebb, nyomorúbb és szomorúbb napokat, de időket is.

*

Ma, május 25-én „szegtem meg” (keresztvetés nélkül) Huxley *Szép új világ* című regényét. Még nem akarok szólni róla.

*

Ágak kapkodnak a szélben.

Nincs ez, nincs az, semmi sincs, csak a nincs: van.

*

Tudja meg a világ, ez a kicsi, a mienk, legalább: én soha nem emeltem fel a szavam egy hídért, épületért – ha mégis, akkor értékét nem emberérettel hasonlítva össze –, de egy elütött kutyát már megsíratam . . . mert kutyaólat lehet csinálni százat, de életet visszaadni soha. Mert van-e drágább az életnél? Van, mondja a hazug és álnok, egy híd . . . és nem a saját, hanem a másik ember életére gondol. És van-e olcsóbb az életnél? Nincs, látom. De van, mondja ismét a hazug és álnok és megint más életére gondol.

Pásztor Sándor (számomra ismeretlen személy) írja a *Magyar Szóban* az első újvidéki áldozatról szóló cikkében:

„Még hogy kollaterális* veszteség! Számomra legalábbis nagyobb, mint mondjuk a hidak.

Ha életről van szó, ha feláldozódik, akkor egy is: sok.”

*

Ez a kis világ . . . Kicsi alatt nagy hazugságokat és ugyanakkora vagy még sokkal nagyobb gazemberségeket értek. Mind a kettő – hazugság és gazemberség – egyforma nagy és egyformán mély. Ma ennyit akartam mondani.

*

Május 26.

Hallgat, néz és szomorú, s hinni nem tud, nem mer a Szabadkai Könyvtár takarítónője, Gizi. Aki mindig egyformán fél és egyformán árva: repülőkkal és repülők nélkül.

Félbolond Cassandra-filmek félbolond szereplői . . . Igen, csak felek, mert teljes hülyének mondani őket bűn lenne – felmentenénk őket a felelősség terhe alól. Egyszer, hiszem, a többi hasonlóval együtt – nem tudom hol és mikor, de azt tudom, kik előtt, felelni fognak.

*

Ahogy éltek, úgy is haltak meg, privátul, maguknak . . . Sosem éltek, éreztek együtt másokkal, senkivel, a körön, saját köreiken belül, bezárkózva, saját köreikben éltek és aszerint, annak megfelelően gondolkodtak . . . Márai és a hozzá hasonló írók polgárai alkották ezt a réteget.

* Kollaterális = mellékes, csekély (elhanyagolható).

És most újra eljöttek, itt vannak, szervezik, építik a köröket, önző és zárt köreiket . . .

Maguknak éltek és maguknak haltak meg. Semmi néven nevezhető értelme s értéke nem volt az életüknek. Mert mit értek én az „érték”, azaz „értelem” alatt? Azt ha valaki önmagán, családján és rokonain kívül is gondol, hogy ne mondjam: él.

Az ezüst eszccájg és más hasonló dolgok, tárgyak fényesítésével voltak elfoglalva és töltötték el életük java részét, továbbá e nemes fém nemes fehér ragyogásának esztétikai élvezésével. Hóha! Majdnem elfeledtem győri vitézségtek, bocsánat: és kincsek szerzésével. Szép nagy munka volt! A Hass, alkoss, gyarapíts! szállóigéből ők csak a gyarapíts szót ismerték! Jó, jó, hallom, igaz, jogos a figyelmeztetés! Azt a munkát a szegény szolgáló végezte (ezt Kosztolányi is jól tudta, tapasztalatból[?], az *Édes Anna* mutatja), de attól még ezek az urak és hölgyek nyugodtan élvezhették, mint egyetlen, a szerzésen kívül egyetlen legfontosabb e világi dolgukat, az ezüst fényének simogató, lágy esztétikumát.

Túl sokat aludtam én szalmában, szalmakazalban, mint a kutya, hogy értsem, elfogadjam, szeressem Márait. Nem vagyok én Sass László! Hogy másokat ne mondjak.

És sokkal több margarinos, megannyi sós-paprikás kenyeret ettem meg, egy példa, a gödör szélén ülve – falukakat ástunk Palicson, a mai Víkendtelep helyén – hogy Márai Sándor író szavára hallgassak, az egész Magyarországgal, sőt a fél világgal, ha igaz. (Egyik sem igaz.) De nem csak ezért, vagyis a szalmában alvás meg a többi miatt, nehogy valaki azt higgye, ezeket örömmel vállaltam és vállalom ma és mindenkor, azokért, akik ott éltek és ma is ott élnek, akik és ahogy, szolidaritásból. Szóval nemcsak ezért meg azért, hanem mert Márai téved, nincs igaza és nem is lesz soha; Márai, vagyis az a világ téved, ezért s elvből . . . Ha nem születtem volna parasztnak, akkor melléjük álltam volna, és a polgári középosztály és följebb, e rendek által csőcseléknek nevezett – mert ha mozdult, fellázadt, hatalom-, vagyon- és tekintélyvédő-féltő szemmel rögtön gyülevész tömegnek, aljanépnek, csőcseléknek nevezett (de mindig annak tartott) – városi dolgozó tömegek oldalára, mert amit és amiben én hiszek, amit keresek, az ott van, azon az oldalon. És ez Shelley, Heine, Petőfi, Rimbaud, Ady, József Attila stb. oldala, gyönyörű oldal, és Illyés Gyuláé is persze, érdemes ezt tudni

odaát is, magyarhonban, a másik, az ellenkező, másokkal, a sok-sok többivel, az Máraié.

(És szerintem az igazi csőcselék, Ortegáék csőcseléke, az ellenkező oldalon található, ott gyülekezik.)

Aki azokat szereti és neki hisz, mondjam azt, hogy nem kár érte, meg is érdemli? Ilyet nem mondok.

Tudom, nehéz kibújni a bőrünkéből, talán lehetetlen, de van akinek sikerült, hát akad példa, az általam ismertek közül Déry és Lukács György, úgy tudom, ők sem születtek munkáscsaládban.

(Ellenkező esetben – kísért ez a gondolat – nem tudom, nekem sikerült volna-e a személyes, saját, lelki megváltást jelentő csere, színtérváltás, az átlépés önmagamon. Remélem. De gyakran kételyek gyötörnek. Ha rossz napom van, eszembe jut, vagy ha eszembe jut, rossz napom van. Az ellenkezőjébe szörnyű belegondolnom is.)

A tömeggel, mint az emberi közönségesség egyik, elviselhetetlenül rút, a legrútabb formájával számolni kell, mert itt van, mint az eső, a szél, a föld, mondja keserűn Márai Sándor *Füves könyvében*. Arisztotelészt idézi – és ez Márainak immár betetőzi a hülyeség határára sodródott, elvakult polgári, „emeleti” tudatát: „A nagy tömeg egészen rabszolga lelkületet mutat, s a barmok életmódját követi.” Két és fél ezer éve hangzott el ez a megállapítás – mondja – és ma érvényesebb, mint valaha.

Teljes egészében ide kellett volna másolnom az író gyönyörű jellemzésére *Füves könyvéből* a szégyentelen módra, nagyképpen, pofátlanul gyógyító erejű, tehát füves könyvnek nevezett, arisztokratikus, előkelő polgári katekizmusából *Az emberi közönségességről* címmel írt kis gyöngyszemét, megérdemelné ezt a csúfságot, de elnéző módon csak „törtem” belőle. Ennyi is elég abból.

Három óra múlva: Mégsem bírom ki, ide kell másolnom az említett írás teljes szövegét Márai *Füves könyvéből*:

„*Az emberi közönségességről*

A tömeg, mint társadalmi erő, oly mértékben hatalmasodott el az én időmben, hogy nincs barlang, magatartás, szemlélet, ahová még elvonulhatunk előle. Természetesen oktalan és esztelen az, aki megsértődik a tömeg tényétől, s valamilyen finnyás és fanyalgó egyénieskedés nyafogó magatartásába menekül. A tömeg itt van, mint az eső, a szél, a föld.

Számolni kell vele. De Aristoteles azt mondja: »A nagy tömeg egészen rabszolga-lelkületet mutat s a barmok életmódját követi.« Két és félezer éve hangzott el ez a megállapítás; ma érvényesebb, mint valaha.

Az emberi közönségesség korunkban olyan reménytelen méreteket öltött, hogy nincs többé pedagógiai módszer, mely eredményesen tudna harcolni ellene. A tömeg reflexei már nem emberiek többé abban az értelemben, ahogyan a keresztény műveltség és klasszikus ókori nevelés értelmében ismertük meg az emberit. Vitatkozni nem lehet velük; mintha iszákosokkal, vagy eszelősökkel vitatkoznánk, akik csak rögeszméiket dadogják válaszul. Érzelmekre hatni nem lehet; másként éreznek, mint eddig az emberek. A részvét, az együttérzés eltorzult lelkükben; a kapzsiság, a vérszomj uralkodik idegeikben, a korlátlan és mohón habzsoló, szomorú élvezetvágy. Az emberi közönségességnek nincs határa többé. Egy okkal több, hogy minden emberszabású ember macacson és bátran helyén maradjon, gondolkozzék, érezzen, ahogyan emberhez illik.”

1. Hogy ennyire gyöngye legyen valaki! Egy zsenivé ütött nagyság!

2. Ezt csak hülyéknek kell magyarázni.

Azt gondolná az ember. Csakhogy ez nagy tévedés, mert akkor nem gyűrnék annyian Márait, ha nem kellene.

Körülbelül akkor gondolta és írta, írhatta ezt, képzeljük csak el, amikor József Attila a *Tömeg* című versét.

*Jön a tömeg, a tömeg!
Mint a megriadt legyek,
repülnek róla a kövek.*

Talán nem a legjobb, de legyen megadva ez a hely és pillanat ahhoz, hogy megmondjam: számomra ez is József Attila, ha nem is a legjobb, nekem nagyon fontos, nem csak az *Altató*, *A Dunánál* című versek József Attilája. Ahogy Tőkéczi hiszi, gondolná . . .

*

Válasz Garainak és a Garaiaknak: A pénz a dolgozó nép, a szegény munkás vére. Ahol gyűlik és tömegben áll, ott vannak, ott keresendők, azok a nép vérszívói.

*

Aljanép. Ez az a szegény dolgozó, az állat és ember közt, az ember határán tartott, ott vergődő élőlény . . . e mocskos, úri, gyülevész banda akaratából!

(Hát ez az a *másik oldal*, ha valaki az előbb nem értette volna.)

*

Az egyik legcsúnyább és legjobban elítélendő emberi tulajdonság, a szerénytelenség, még akkor is, ha Goethe az ellenkezőjét vallja, vagyis védelmébe veszi a szerénytelen modort. Egy esetben, csak egyben fogadom el, kivételesen: a nagyképűség, a buta kivagyiság ellen, azzal szemben, tehát akkor, ha a körülmények úgy kívánják meg.

*

Idézet már vagy harmadszor Nagy Lajosnak *A lázadó ember* című önéletrajzi könyvéből:

„Igen, a feudalizmusban rablással, gyilkolással szereztek az urak vagyonukat, volt amelyik feljelentette saját testvérét a királynál, hogy összeesküvő, a testvért kivégezték, és birtokait a feljelentőnek adták; a kapitalizmusban uzsorával, csalással, alkalmazottak kizsákmányolásával szereztek vagyonukat . . .”

*

Kelebia . . . ötven éve . . . néha mintha most is ott volnék, mintha ott maradtam volna, otthagytam volna egy részemet örökre azon a messzi kelebiai tanyán . . .

*

Én csak egy embert, egyet szerettem igazából: a szegényt, a nyomorult parasztot. S egy dolog bánt nagyon, egy gondolat, hogy nem eléggé . . .

*

Nálam soha senki nem utálta jobban az urat, az úriembert, a gazdagot. De volt egy különbség: a szegény, a nyomorult ludasi paraszt.

Most, a földre nézve, kalapot emelek előtte.

*

No, nézzem, mit tudnak az új magyar fejek, az új magyar okosok! Az egyik azt mondja: nincsenek oldalak, jobb és bal, van csak az

arany-közép, ami szerinte és szerintem is természetesen a jobb jobbot jelenti. A másik meg azt mondja: vannak ugyan oldalak, de nem ez a fontos, hanem, hogy minden jól menjen, ami ugyanaz, mint az előbbi fejnél, vagyis: csak minél távolabb a szocialista gondolattól és gondolkozástól, mert az maga az ördög, mert a szocialistaság fenyeget megint, és abból nem kér a magyar, mert a magyar az keresztény és csak a keresztény látás, erkölcs, norma és nézetek szociáldemokráciával jól felöntve az igazi jövő számára.

Pedig az Isten se menti meg a szocialistáktól Magyarországot, azt garantálom, Tőkéczi, Torgyán és Csurka!

*

Még a kutya meg a macska is – Fidesz, MDF, kölcsönvéve a Kis Gazd-t – kibékül és összefog, ha a szocialista kísértet megjelenik.
(Lásd fentebb: Pedig az Isten se menti meg . . .)

*

„Teljes napfogyatkozás Magyarországon.” Még nem teljes! Lesz ennél sokkal sötétebb is!

*

Olyan, de olyan okos . . . kénytelen voltam mosolyogni.
„De az okos ember ott kezdődik, ahol az ügyvéd úr már véget ért, régen nem létezik.”

*

Kossuth rádió: „A bíróságon jogszolgáltatás folyik, nem igazságszolgáltatás.”

Nem is tudtam, hogy ezek, jog és igazság olyan távol esnek egymástól! Ekkora differencia volna a kettő között? Nem tudtam, ügyvéd úr, sose gondoltam volna, ha nem mondja.

*

Mi és ki akadályozza ma Magyarországon a haladást? Az úttesten keresztbe fordult kamionok? Hát van valami más is, uraim, ami akadályozza!

*

A Forum helyett a piacra vágyom. Holnap szombat, a Híd-díj átadása lent . . . Majd akkor megyek én oda, ha a Forumban némileg, csak némileg, mint körmöm alatt a fekete, csak annyira igazságot fognak osztani. Le se köptek, de oda kellett ítélni a díjat, holott tudvalevő – hacsak azóta nem módosították az alapszabályt, nincs kizárva, kitelik tőlük (miattam), de szabálmódosítás nélkül is mindent megtesznek, megtehetnek – holott tudvalevő, hogy az előző év díjasa magától zsűritagnak számít.

(Folytatjuk)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

RÁKÓCZI FERENC GYÖMRŐI BESZÉDÉRŐL

B O R I I M R E

Évekkel ezelőtt a millenniumi ünnepek kapcsán rendezett értekezleten megtartandó felolvasáshoz gyűjtöttem XVI. századbeli szövegeket és hozzájuk eligazító szakirodalmat. Azt már korábban jeleztem, hogy a török támadások, majd foglalások, általában a török veszedelem híradásait elsősorban délvidékiek vetették papírra, hiszen ők voltak, kik elsőként szembe találták magukat a törökkel, miután az előrenyomuló török csapatok elérték a Duna vonalát és Galambócot, valamint Szendrőt (Smederevót) birtokukba vették. Ezeket az írásokat olvasva figyeltem fel azokra az általában rövid beszédekre, amelyeket a végveszélyben, a halál biztos tudatában mondtak el hallgatóságuknak a hősi halál vállalására buzdítva. Megnevezni akarván az ilyen típusú beszédeket, a *hősbeszéd* fogalmát emlegettem.

Maga a műfaj nem XVI. századi eredetű, hiszen már Periklész a peloponnészoszi háború kezdetén a hősiessen elesettek felett tartott beszédet, amit mi Thuküdidész feljegyzésében ismerhetünk meg: „Közülük senki sem kerülte a veszedelmet, inkább a védelmet és szenvedést választották, mint az engedést, elkerülték a gyalázatot, a csatát pedig megállották, s így rövid perc alatt fényes dicsőséggel múltak ki.” Értékelhetően sajátos retorikájuk van ezeknek a tudósításoknak a klasszikus görög hagyományhoz viszonyítva is. A szó szerint idézett, nem nagy terjedelmű szónoklatoknak – ha egyszer valaki összegyűjti a várparancsnokoknak a várvédőkhöz intézett szavait a vereség előtti utolsó órákban – új műfaj leírására is alkalom nyílik. A haláltudat pesszimizmusa ugyanis szinte kiprélte a hősiességet a szónokból – Dózsa Györgyből, a parasztvezérből; Oláh Balázsból, Nándorfehérvár vicebánjából; II. Lajosból, aki Mohácson várja a halált; az álhős Zápolya Jánosból, aki Mayláth István ellen indul 1540-ben Fogaras vára alatt.

A hősbeszédnek ez a korszak a kezdete. Fel-felhangzik majd az elkövetkező évtizedek során is, és úgy tetszik, II. Rákóczi Ferenc volt az utolsó egyike, aki a szónoklat e nemét még gyakorolta, igaz, már megváltozott hadászati körülmények között.

Idézzük először Székely (akit *Dózsának*, de *Szittyának* is neveztek) György Cegléden mondott beszédét, amelyből a pesszimizmus csak a mélyből hallatszik ki. Három változatban őrizték meg a krónikások ama beszédet, amely évszázadok múltán Illyés Gyulát ihlette. A három beszédváltozat közül a dubrovnikai, Budán s még Bácsott is megfordult Ludovicus Tubero (horvát neve Crijević) tartalmilag hűnek tudott előadásában olvashatóból idézek: *„Nincsen hát kö-zé-pút! Vagy ki kell irtani a nemességet, vagy véretekkel és örök súlyos szolgálattal kell a gögös ellenségnél vezekelnetek . . . Nem gondoljátok, hogy én elkerülöm a bajt, ha ti veszedelembé kerültök. Ígérem, hogy szabadságotok visszaszerzésében vezérek leszek – s ha szándékunkat Isten segíti – visszaszerzem azt; fáradalmak közt, veszedelmekben bátor leszek és hűséges. S ha oltalmazótokul vezérré tesztek, a hatalmatokat javatokra használok és ellenségeink megtörésére”* (Geréb László fordítása).

A legragikusabb és a legmeggyőzőbb *Oláh Balázs* beszéde Nándorfehérvár még életben maradt védőihez. Zay Ferenc örökítette meg ezt a beszédet, amelyet akkor mondott el, amikor már a vár piacát is fel kellett adniuk, s lőszer hiányában kövekkel védekeztek a benyomuló törökök ellen. Vagy het-venen maradtak, kik meghallgathatták beszédét:

„Ne, atyémfiai, vitézők, ha ekkéig tisztösségönkre míveltünk mindent, mast es e végzetit végezzök tisztességönkre el! Nem jobb-e nekünk immár ett tisztösségönkre meghalunk, hogynem szégyenönkre ott kinn élünk, holott még a gyermek es ujjal mutasson bennönket, és azt mondják: Ámhol az árulók, akik a jó Fejérvárat török császárnak megadták. Nem minden ember érti az mi szökségönket, hogy így vagyunk. Nem azt fogják mondani, hogy szökség miá adtuk meg a várat, hanem az mi embörtelenségünk miá. Azért, atyámfiai, ne adjuk meg, hanem haljunk meg ett mindnyájan együtt meg. Im, én sebös vagyok, de hónap, ha akarjátok, jertök utánam, össönk ki rejájok, és még csak egy fennáll bennök, mindaddig vívjunk velök.”

II. Lajos király Tolnán beszél, amikor látja, a magyar urak mennyire fanyal-ogva gyülekeznek, hogy majd a török elé Mohácsra vonuljanak. Brodaries István, a kancellár, 1527-ben vetette papírra a maga „igaz leírását”. Ebben idézi Perényi Ferenc váradi püspöknek a mondását, amely élcként könnyet csal a szemekbe: *„Ő mintegy előre látva a jövődőt, a jelenlevők nagy csodálko-zására azt mondta, hogy azt a napot, amelyben meg fognak ütközni Tomori Pál barát vezetése alatt, a Krisztus vallásáért megölt 20 000 magyar vértanúnak kell szentelni . . . s az úgynevezett canonizáció végett a kancellárt, ha életben marad*

az ütközet után, Rómába kell küldeni.” II. Lajos beszéde már-már letargikus, s Brodarics István írja, hogy szó szerint idézi:

„Látom, hogy mindenki csak az én személyemben keres magának kibúvót és melegséget . . . Személyesen jöttem el ebbe a nagy veszedelembé, azért, hogy az ország megmentésére és a ti jóléteitekért a saját életemet a szerencse minden változásának kitegyem. Hogy tehát senki se találhasson az én személyemben melegséget a saját gyávaságára, a mindenható Isten segítségével holnap én magam személyesen fogok elmenni veletek oda, hova mások nélkülüm menni nem akarnak” (Szentpétery Imre fordítása).

Most Zápolya János ál-hősiességet mutató szavait idézem, amikor 1540-ben, tehát Buda eleste előtt, magyar királyként a másik magyar királynak, Ferdinándnak a pártjára álló Mayláth István ellen indul, ki Fogaras várába vette be magát. Zápolya János így beszélt Mindszenti Gábornak, hű emberének naplója szerint: „Bizony látja Isten lelkünket, hogy kívánnánk, hogy mint keresztény király szablya nélkül mehetnének Erdélybe, de vajda uraimék szablyával várnak reánk, ezt mű is üres oldallal neki nem indulhatunk; de kössétek tekegyel-metek azon szablyámat fel, mivel paraszt Dózsa uram ellen hajdon hadakoztunk, mert nem érdemel ennél többet Mayláth uram hitván feje.” Kivonni ezt a kardot már nem adatott meg neki: 1540. július 22-én meghalt egyheti szótlanság után.

Tinódi Lantos Sebestyén, úgy tetszik, érzéketlen volt a bennünket annyira érdeklő retorikai előadás iránt, noha alkalma nem is kevés volt ilyenek megfogalmazására. E beszédmód nyoma természetesen az ő szövegeiben is fellelhető. Az 1554 körül írt *Az János király fiáról való szép krónika* harmadik részében ilyenre ismerünk, de a szónok nem a hősi halál tudatában beszél, csak a jövőndő „veszödelöm” árnya mutatja magát:

*Vajh! magyarok, mely igön ti lám bolondok vagytok,
Hogy ti magyar fejedelmet soha nem uraltok,
Mikor magyar királytok volt, ti jobban voltatok.*

*Sok mindönkor vendég királynak ti örülletök,
Hogy ki miatt csak romlátok és kevesödétök,
Ingenmajdan mind elfogtok és semmivé lesztek.*

Aki költői tudatossággal idézi, újítja meg és műve zárómondataivá nemesíti, az Zrínyi Miklós a *Szigeti veszedelem* XV. énekében. A megfogyatkozott magyar sereg a várból kirohanni készül, s ekkor hangzik fel klasszikus nemességgel Zrínyi Miklós bán beszéde, ahogyan a XVI. század elején is felhangzott:

*Eddig éltünk vitézek, tisztességéjért
 Annak, ki körösztfán holt szabadságunkért:
 Ma meghaljunk örömet, és jó hírünkért
 Vitézül meghaljunk azért mindezekért.*

*Ahon nyitva látom Istennek országát,
 Ahon jól esmérem nagy Eloim fiát!
 Esmérem, esmérem az Isten angyalát,
 Rothatatlan ágbul tart nekünk koronát.*

E két szakasznak retorikája van, Klaniczay Tibor nevezetes Zrínyi-monográfiájában misztikájára figyelmeztet, mondván, hogy a „vég, a hősi halál bejelentése az utolsó énekekben már a mennyei ragyogás fényét jeleníti meg”. „Erről beszél Isten az angyalnak, ezt jelenti be Gábrriel Zrínyinek és erről szól Zrínyi utolsó beszéde is.” Sík Sándor értelmezte ezt a részletet úgy, hogy benne Zrínyi azt hirdeti: hősének hősi halála egy fényes győzelemmel ér fel.

Rákóczi Ferenc, amikor Gyömrőn katonái előtt megtartja tömör és erőteljes beszédét, nem a véggel néz szembe. 1705 júliusa van, nem pedig 1711 – a szatmári békekötés ideje. A hangulat azonban az utolsó ütközet hangulatát mutatja. Annyi bizonyos, hogy az a táborban kétségbeejtő a katonák között. Ami mindvégig jellemezte Rákóczi szabadságharcát, a katonák fegyelmezetlensége: nyáron aratni mentek haza a falujukba, télen téli szállásra ugyancsak oda. Mindezzel bizonytalansági tényezők jártak együtt, akkor is, ugyanis Rákóczi a seregével 1705. július 20-án Egerből indítja csapatait a Vág vidékére, de nem oda érkeznek, hanem Pest alá – Gyömrőre. S ott van erkölcsileg szétzüllött seregével majd két hét után, és szinte kilátástalan körülmények között találta magát. Köpeczi Béla, Rákóczi monográfusa így jellemzi az állapotokat, amelyek Rákóczit beszéde megtartására ösztönözték:

„Július 3-án ér Gyömrőre. Víz alig van, a csapatok élelmezése hiányos, a had fizetetlen. A fejedelem hadaival már egyesült Eszterházy Dániel, majd Károlyi serege is. A katonák kedvetlenek, a meghiúsult hadjárat okozta csalódottság, a sok nélkülözés egyre nagyobb hangot ad az elégedetlenségnek. Ezek a katonák a Tiszántúrról valók, Bihar, Szatmár, Szabolcs megyeiek. Az otthoni hírek keserítik kedvüket: családtagjaikat a földesurak elviselhetetlen terhekkel gyötrik, s most a portális hajdúk kiállításával a megye rájuk újabb terheket. Nyár van, az aratás ideje, s ők kénytelenek itt tétlenkedni. A főúri tábornokok békehajlandóságát híresztelik, hogy úgys hamarosan megegyeznek az új császárral. Sétfoszlóban van a nagy reménység, hogy a haza szabadságával együtt saját szabadságukat is megnyerik. Hangosan szidják az urakat, csapatosan oszlanak haza, és a tisztek három napja nem mernek kimenni közülük.

E válságos helyzetben Rákóczi mustrát rendel el, és maga szól a katonasághoz . . .”

„Nem tudom, vitézek, szívemnek fájdalmat jelentsem-é előttötök, vagy pedig méltó indignatióra s bosszúságra gerjesztett elmémet adjam előtökbe? Mert ugyanis, ha az elsőt szemlélem, nemdenem méltó-é keservességemet mindazok eleiben terjesztenem, kik velem együtt hazájok dicsőséges szabadsága mellett életüket felszentelvén s mindeneiket elhagyván, zászlóim alá oly véggel gyűttek, hogy mindenikünknek mind az győzelem, mind az halál egy legyen? Nemdenem méltót mondtam? – mindazon Istenes, dicsőséges resolutiojú vitézlő rendet hazám igyén szánakodó, zokogó szívvel szemlélvén, elfelejttem az elmúlt keserves sorsaimat, s hallgatom éjjeli-nappali fáradságimat s veszedelmek között forgó állapotomat. És ha szintén eddig való szerencsés hadakozásinkat elő nem hozám is, elég okom lehet az panaszra, igyünknek s becsületeteknek általatok esett csorbáját említvén. Tik voltatok azok a vitézek, az kik hazátokat velem együtt véres verítéktekkel s véretekkel ily régi szabadságához közelgető állapotjába helyeztettétek! S most közöttötök levő lágyszívű s az dicsőséges magyar nevet nem érdemlő elfajzottak által hírünket, nevünket, dicsőségünket csaknem eltapodtátok! Lettem volna inkább oly szerencsés, és hazánk oltalma mellett veletek együtt gyarló testemet halomban rakattattam volna inkább, mintsem becstelenségteket okozó cselekedetekről – most élő, de csaknem eltemettetett vezéretek – emlékezném! Mit akarunk? Vér kerüléssel, harc kerüléssel s erősségek elhagyásával, egyszóval: szaladással kívánjuk-e édes hazánkat megnyerni, magunknak nyugodalmat, maradékunknak megmaradást szerezni? Vagy gyalázatos és – bízást mondhatom – hallhatatlan példátok után feleségünket, gyermekinket, s magunkat jobbágságra vetnünk, és ennyi feláldozott magyar vért semmivé tennünk? Ó békéljeteink inkább csalárd ellenségekkel, kiknek igáját eképpen súlyosítjátok, hogy én is – ily szerencsétlen hadi vezérnek nevét letevén – tengereken s pusztákon való bujdosásimmal gyalázatban hagyatott életemet végezhessem! Terültessék el inkább – nem bánom – eleimnek dicsősége s az Rákóczi nevem, mintsem tovább ily gyalázatokkal terhelhetett napjaimat sirathassam. Áldoztátok személyemet, s kezébe adjatok ellenségemnek, csak magatoknak s nemzetünknek szerezhesetek evvel szabadságot: örömmel megyek sötét tömlöcömben, kibül isten kiszabadított, és aztat követő gyász-theatromra* vígan lépek, csak tudjam, hogy mindezekkel édes hazám s nemzetem boldogságát elnyerhetem! Engedjétek, keressem ellenségem fegyverét inkább, mintsem veletek együtt haldokló gyalázatos életet éljek! Vagy ha bennetek vagyon az magyar vér, hozzám, nem uratokhoz, de atyátokhoz, társotokhoz, véretekhez való szeretet, bosszuljátok gyalázatunkat azon hazánk áruló büntetésével, az kik nemzetünknek s mindnyájunknak becsületit gyászban öltöztették! Magatok pedig, ó, fiaim, ó, társaim, segítsétek

* vérpadra

magatok boldogulására való igyekezetimet, vigasztaljátok elkeseredett szívemet, hogy veletek élet s halál között kereshessem – oly szívvel, az mint kezdtem – hazám, mindnyájunk boldogulásra cílozó igyekezetemet! Nem kívánok birodalmat, nem kincset tületek, s nem egyebet: az igaz bátor magyar szívet, hogy az magaméval öszvekapcsolván, veletek éljek és haljak!”

Ezt mondja Gyömrőn pátosszal, de hatásos kimértséggel, azzal a szónoki precizitással, amit a jezsuitáknál iskoláztatása során tanult. Magáról beszélt első mondataiban. Emlegette dilemmáit: fájdalmaról vagy bosszúságáról szóljon-e. Majd egy fordulattal a felsorakozott katonákról kezd beszélni: „Tik voltatok azok a vitézek, az kik hazátokat velem együtt véres verítékekkel s véretekkel ily régi szabadságához közelgető állapotjába helyeztetétek . . .” S mivé lettetek! – emelte fel a hangját bizonyára. „Hírünket, nevünket, dicsőségünket csaknem eltapodtátok . . .” – hangzott szemrehányó, s váddal feléő szava. Azután ismét a maga személyéhez kanyarodik: „Lettem volna inkább oly szerencsés, és hazánk oltalma mellett veletek együtt gyarló testemet halomba rakattattam volna inkább, mintsem becstelenségteket okozó cselekedetekről – most élő, de csaknem eltemtetett vezéretek – emlékezém!” Azután szónoki kérdésként fogalmaz: futással akarják-e a diadalt, vagy a kiontott vér ellenében ismét jobbágsorba akarnak-e kerülni. Adják őt az ellenség kezére, ha azzal szabadságukat kiválthatják. Végül szinte ódai magasságba csap mondanivalója: „Nem kívánok birodalmat, nem kincset tületek, s nem egyebet: az igaz bátor magyar szívet, hogy az magaméval öszvekapcsolván, veletek éljek és haljak!”

A jó szónok ismérveit találjuk e beszéd fordulataiban is. A Rákóczi-kutatás szerint 56 beszédet mondott: 34-et az országgyűléseken, 12-t a táborokban katonái előtt, valamint 5-öt az országgyűlés és 5-öt a szenátus előtt. A Gyömrőn megtartottnak az a jellemzője, hogy teljes egészében fennmaradt a maga fogalmazásában, a belejavításokkal, áthúzásokkal együtt, s a tudatosság jeleivel.

Szemlélődésünket Görgey Artúr 1849. augusztus 11-én kelt kiáltványára való hivatkozással zárjuk. Közvetlenül a fegyverletételt megelőző napokban kelt (augusztus 13-án történt meg a szomorú aktus!) Görgey kiáltványának két részlete is azt bizonyíthatja, hogy a körülmények változtak: a szólás alapvető vonásai nem változtak, mint ahogy az üzenet tragikuma sem változott: „Polgárok! Mindent, mit súlyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteszek, harccal vagy békés úton, akként, amint a szükség fogja parancsolni, mindenesetre úgy, hogy a már annyira megfeszített áldozatok könnyíttessenek, kegyetlenkedések és gyilkosságok megszüntessenek . . .”

S íme a záró bekezdés:

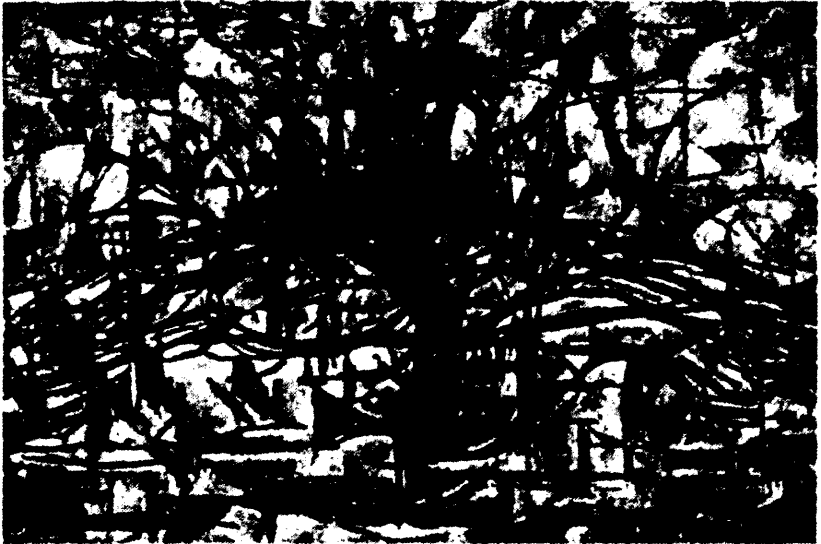
„Polgárok! Mit Istennek megfejthetetlen végzése reánk fog mérni, tűrni fogjuk férfias elszántsággal s az öntudat azon boldogító reményében, hogy az igaz ügy örökre veszve nem lehet.

Polgárok! Isten velünk!

Óradon, augusztus 11-én, 1849.
Görgey Artúr.”

Természetesen messze vagyunk már 1514-től, 1521-től és 1526-tól, de a hősbeszédek egykori formáitól és kiváló okaitól is. Görgey Artúr immár nem szónoklatot tart, hanem kiáltványt ír.

Ezek a századok előtti beszédekkel korrespondeál II. Rákóczi Ferenc gyömrői beszéde, amely egyúttal talán utolsó mintadarabja egy műfajnak!

PORTRÉVÁZLAT EÖRSI ISTVÁN RÓL

VÉGEL LÁSZLÓ

Eörsi István életműve palimpszesztusra emlékeztet. Az egyik műfajra rátapad egy másik műfaj. Az egyikből kinő egy másik. Az egyik jellegére reflektál a másik. Ezt nemcsak a egyes műfajú könyvei támasztják alá, hanem a műfajokba belopakodó modern hibriditás is. Ezért nem könnyű feladat Eörsi Istvánt bemutatni, rögtön hozzátenném: nem csak páratlan műfaji sokoldalúsága, komplexitása miatt. Költő, drámaíró, esszéista, prózaíró és publicista. Életművében egyik műfaj sem mellékes, ha az egyikről megfeledkeznek, akkor az egészet meghamisítanám. A mai európai irodalomban immár otthonossá vált műfaji heteronómia azonban sokszor akadályozza Eörsi megértését és megítélését.

Ám nemcsak ez a műfaji komplexitás és hibriditás okoz gondot, hanem személyiségének és világának belső összetettsége, s mindenekelőtt szívósan, játékosan és ironikusan rejtezkedő alkotói énje, amely tele van nehezen összebékíthető elementáris ellentmondással. Egyrészt az értékek morális szigorra, másrészt a lázadás káoszra; egyrészt a puritán igazságosság elve, másrészt a hedonista életszeretet; egyrészt a makacs hűség, másrészt a kíméletlen szembeszegülés; egyrészt az utópikus érzék, másrészt az ironikus kritikai indulatok; egyrészt az szabadság iránti szenvedély, másrészt az igazságosság, az egyenlőség melletti elkötelezettség; egyrészt a rendkívül racionális, puritán formaérzék, másrészt a groteszk narratíva iránti vonzalom nála nemcsak egymás mellett van, hanem ezek az ellenpontok behálózzák műveit. Ez teszi izgalmassá, személyessé és szenvedélyessé minden egyes sorát. Eörsiben tehát mindig él egy Másik, amiről egyik versében így ír: „Mindig kifosztva gazda-

Elhangzott 2003. november 6-án, az Újvidéki Rádió M Stúdiójában megrendezett Eörsi-esten

godtam. / Mindig lenyomva magasodtam. / Párás tükröm lett az a nap. / Letörölöm. Nézd meg arcomat. / Tükörből nézve igazabb.”

Logikája kíméletlen, kritikus szelleme nem ismer tanút, demisztifikál és leleplez. Azt is mondhatnám, hogy intellektuális író, de ugyanakkor aligha akad gyengédebb, eredendőbb érzelmeket közvetlenül megszólaltató író a mai magyar irodalomban, mint ő. Sokszor úgy gondolom, hogy Eörsi Istvánban egy ártatlan gyermek szíve vitatkozik a kérlelhetetlen, kritikus szellemével.

Bonyolult egyéniségét talán a költészetben tárja fel leginkább. Ezért is ragaszkodik olyan kitartóan költői mivoltához. Az alkalmi költészetben talán Goethe a mintaképe, ne feledkezzünk meg, hogy a nagy német író is kedvelte ezt a műfajt, az örök emberi gondok megszólaltatásában pedig Brecht a mestere. Eörsi tehát mindenképpen a lehetetlenre vállalkozik: az örök emberi kérdéseket az alkalmisággal álcázza, az alkalmiságra pedig az örök emberi fényét vetíti rá. Van ebben a hangnemben, érzelmi és intellektuális feszültségben valami abszurd, meghökkentő és kihívó. És mindenekelőtt megtévesztő. Benne igen eleven a felvilágosodás hagyományára alapozó moralista ihlet, de már korszerű tapasztalatokra és ismeretekre épít: ellenpontjaival vezet bennünket félre: mintegy próbára tesz, és örögi mosollyal utunkra enged.

Eörsi nemcsak kérdéseket keres, hanem kételyeket talál, kételyeivel elidegenítő hatásokat ér el, s nem vesszük észre, hogy ezzel önmagát teszi próbára. Eörsi, az író és a közíró a permanens próbatétel embere. Kitűnő prózaesszéjének, a *Jóbok könyvének* nem véletlenül a tárgya éppen a bibliai Jób, hiszen ő maga is állandó próbatételre kényszeríti saját személyiségét és a világot. Csakhogy az ő értelmezésében, a mai Jób drámája azzal teljeseedik be, hogy nincs többé, aki kimondja a végső ítéletet, minden egyes igazságért az embernek saját magával kell megküzdenie. Eörsi éppen így harcol az igazságért, elsősorban magával. Aztán a világgal.

Költészetében ez rendkívül erős önvizsgálati, önelemző hangnemet szül, publicisztikájában pedig a világgal való indulatos párbeszédet. Ez a kettő életművében elválaszthatatlan egymástól. A mai magyar irodalomban nem ismerek még egy olyan alkotót, aki olyan elszántan néz szembe a világgal, mint ő, de olyat sem, aki olyan kegyetlenül néz szembe önmagával, mint ő. Vágvölgyi András monográfiát írt róla, s nem véletlenül szölte Eörsi „önpusztító következetességéről”.

Ha áttekintjük Eörsi István munkásságát, nem kis megdöbbenéssel vesszük tudomásul, hogy milyen idöket éltünk át. 1931-ben született, ma hetvenkét éves. Nem volt ennek a magyar és közép-európai történelemnek egyetlenegy nagy eseménye sem, amely ne szólt volna bele meghatározó módon életébe, nem hagyott volna mély nyomokat benne és munkásságában. Ebben az értelemben, ha valakire illik a jelző, hogy kortársunk, akkor rá – igen. Szenvedé-

lyesen élte a mi időnket, nem félt annak feladataitól és célkitűzéseitől. Ahhoz a nemzedékhez tartozik, amely okkal reménykedett a szocializmusban, de amikor látta, hogy a remény hamis, az elsők között szállt vele szembe. Ez volt az első nagy radikális fordulat, amelyet látott, amelynek részese volt. Huszonöt éves fejjel vesz részt az '56-os magyar forradalomban, annak elveit nem hajlandó megtagadni, s börtönbe vetik. Nyolc év börtönbüntetést szabnak ki rá, s négy év múlva amnesztiával szabadul. Amikor kiszabadul, '56 szelleme már elhervadt, s kivirágzott a kádári konszolidáció. A világ újra radikálisan megváltozott. Eörsi később *Emlékezés a régi szép időkre* címmel megírja börtönmémoireseit, beszámol azokról a tapasztalatokról, amelyek szabadulása után várják. A börtönmemoárokban nincs semmi pátosz vagy mártírium hang. Nem a szenvedésről, a megaláztatásról ír elsősorban, hanem a túlélő dacáról. Amely néha már kilátástalan, sziszifuszi vállalkozás volt. Eörsi mikroszkóp alatt vizsgálja a börtönvilágot és önmagát. S ha valaki ilyen közéről, ilyen tárgyilagosan vizsgálja korát, akkor egyszerűen kiderül a kor kínosan komikus, groteszk mivolta is.

Van ebben a könyvben egy részlet, amely előrevetíti Eörsi későbbi dilemmáit is. A Marianosztrában a keménykezű Juhász őrnagy le fogja váltani Tóth alezredest. Erre a börtönlakók rokonszenve hirtelen Tóth alezredes felé fordul. Vajon a börtönlakók eme reakciója nem jelképezi-e egész életünket, de még jelenünket is? Vajon nem ebben a körben éltük és éljük az életünket? S Eörsi előtt rövidesen világossá vált, hogy a két ember között lényeges különbség nincs. „Az enyhébb vonalat képviselő Tóthtól, éppen mert kutyaszorítóban érezte magát, éppúgy nem lehetett emberséget elvárni, mint disznó formájú utódjától”, írja. A baj azonban nem a börtönben van, hanem odakinn. Amikor Eörsi szabadlábra került, akkor láthatta, hogy a magyar történelem a Juhász-Tóth-ellentét jegyében íródik. A legnagyobbak, akik példaképek lehetnek volna, már fejet hajtottak a kádári konszolidáció előtt. Már 1957 őszén a magyar írók, az élő klasszikusok petíciót írtak alá, amelyben úgy vélik, hogy az illetéktelen nyugati beavatkozásnak köszönve '56 néhány napja a fehérterrorra emlékeztetett, az orosz csapatok bevonulása pedig „a véres ellenforradalom veszélyét hárította el”. Semmi kétség, akik aláírták ezt a petíciót, bizonyára tisztában voltak a hazugsággal, s csak azért írták alá, mert abban reménykedtek, hogy Tóth mégis jobb lesz, mint Juhász. Harminc évnek kellett eltelnie, hogy a szellemi élet megfogalmazza, hogy Tóth pontosan olyan, mint Juhász.

Eörsi István ebben a harminc évben írta verseit, drámáit és publicisztikáját. Egy életmű született meg, amelyet nem lehetett nem észrevenni, de kínos volt tudomásul venni. Drámái, versei, publicisztikája a magyar szellemi élet periferiára szorított lelkiismeretét képviselték. Talán ezért is nehéz meghatározott

irodalmi irányzatba elhelyezni, besorolni. A valóság szikrázik a műveiben, de az ízig-vérig modern szemléletű író, csak másképpen, mint ahogy ezt az '56 utáni modern irodalmi kánonok feltételezik. A népiesektől szemlélete választja el, az urbánusoktól irodalmi diskurzusának jellege. A népieseknek túl modern, az urbánusoknak túl hagyományos. Ezt főleg drámáira és költészetére vonatkoztatták, ezért oly nehezen besorolható. Nem lett belőle sem az új modernizáló hagyomány képviselője, sem kozmopolita posztmodern, inkább megmaradt irodalmi és intellektuális gerillának. Valahogy olyan szerepet játszott a hazában, mint Márai Sándor a nagyvilágban.

Megmaradt ilyennek, manapság is. Eörsi alkotóenergiája teljében megérte a harmadik radikális fordulatot, a magyar rendszerváltást. A fordulat jelképe éppen 1956 volt. Megérte azt, amit kevés író ér meg: az ellenfél, akivel közvetlen perben állt, megbukott, ami azt sugallja, hogy megvalósultak eszményei. Góliát nincs többé, de Dávid nem ünnepel. A megvalósult eszmények nemcsak a korán született nemzedékek jutalmát képviselik, hanem a büntetését is. Az *Időm Gombrowiczsal* című „naplónapló”, naplóra írt napló (napló-palimpszesztus!) éppen a kettősség, a jutalom és a büntetés drámáját mutatja, úgy is mondhatjuk, hogy új magyar krónikát írt arról a szabadságról, amelyet a börtönben álmodott meg. Pontosabban: annak fonákjáról. A könyv szorosan kapcsolódik a börtönnaplóhoz, hiszen a fordulat látványosan kapcsolódott '56 értékeihez. Csakhogy ez az '56 másmilyen, mint amelyet a börtönnapló ábrázol: a Nagy Történelmi Narratíva része lett, a politikai, közösségi mítoszok részévé vált, s másként mutatkozik meg, mint ahogy az események részvevője, a börtönlakó Eörsi István látta. Eörsi – hüen önmagához – azt feszegette, hogy mi van a látvány mögött, kíméletlenül leleplezi Magyar Palimnézist, az elfelejtett dolgokra való újraemlékezés retorikáját.

Hogy lássuk, miről is van szó, egy 1956-ban írt versét idézném, azt a verset, amelynek credója több évtizeden át meghatározta munkásságát. Valahogy ars poeticájának is nevezhetjük az Arany János-parafrázisát: „Költő hazudj, de rajt' ne fogjanak!” / Arany szavai, szép arany-szavak, / bizony kopottan csörögtek ma már, / mert másként hangzik az aranyszabály: „Költő ne hazudj! Mondd az igazat! De jól vigyázz, hogy rajt' ne fogjanak!”

Mondd az igazat! Eörsi István munkásságában nemcsak erkölcsi credo, hanem poétika is. Csak mit tegyen az író, ha az igazság is sokszor a hazugságba olvad? A Széchenyiről szóló drámájában kirajzolódik egy világ, amely túl van az értelemmel megismerhetőn, talán azért, mert az igazság és a hazugság létünk sötét dimenziójába vonul vissza. Őrület lenne ez? Vagy a zsenialitás tartománya? A világosság poétikája egyre inkább létezésünk homályos világa felé sodródik. Ugyanez fantazmagórikus világ tárul fel új drámájában, a *Stimming fogadó*jában. Vagy pedig megjelenik a Másik? Mint például Borsi–Eörsi-kettős

az új önéletrajzi regényében, a *Zárt térben*. Ugyanaz a Borsi, aki a *Kompromisszum* című drámában már feltűnt. Az a tükör, amelyből Eörsi a versében szólt, egyre inkább előtérbe kerül, és kérdezi: Ki vagyok én? Meg azt is kérdi: Mi az igazság? És mire való az igazság? Az európai felvilágosodás unokája Ady tekintetével vizsgálja az Új Magyar Ugart, nem békél meg a demokratikus relativizmussal, önmagát helyezi saját boncasztalára, Jób továbbra is döntésre kényszerül, s útja egyre göröngyösebb lesz, mert a képmutató, csalárd dolgok viszonylagosak és névtelenek. Egyetlen biztos pont maradt: önmaga destrukciója.

ÜLDÖGÉLÉS, ÁCSORGÁS, JÁRKÁLÁS

Kukorelly Endréről

HARKAI VASS ÉVA

„Kukorelly Endre író, költő. 1951-ben született. Még nem halt meg.” Ez idézet volt Farkas Zsolt Kukorellyről írott 1996-os monográfiájából. Ennek a bizarr monográfiaindításnak még bizarrabb a folytatása, én mégsem idézem tovább, csupán arra szeretnék utalni, hogy a furcsa monográfiaindítás nem véletlenül olyan, amilyen. Kukorelly Endre írói világa ugyanis a hagyományos értelemben elvárt írói világokhoz képest meglehetősen rendhagyó.

Ha jól számoltam (és jól számoltam, mert legújabb könyve, a *TündérVölgy* borítójának behajtott feléről olvastam), ezt a legújabb kötetét is beleszámítva (az idegen nyelvekre fordítottakat viszont nem), Kukorelly Endre mögött tizenöt könyv áll. Versek és prózák, nevezzük így, egyszerűen, kezdetben versek, később mind több átúszás prózába, majd vissza, versbe, miközben finoman érzékelhető a prózaforma fokozatos térhódítása. Lényegét tekintve azonban mindez látszatnak, külsőleges megközelítésnek tűnhet, hiszen a szerző prózaformáiban (legyen szó akár esszészzerű, akár rövidprózákról) köztudottan sok a lírai, versszerű elem (egyes vélekedések szerint ha prózát ír, akkor is verset ír), verseinek pedig igen jellemző vonása az epikum. Mindennek következménye a líra és próza közötti határvonalak viszonylagossá válása, átjárhatósága, a hagyományos műnemi és műfaji keretek szabaddá és nyitottá válása. Szöveg van.

Kukorelly műveinek olvasója pedig különös szövegvilágban találja magát. E szövegek lírai Énje vagy elbeszélője végpontok között ingázik: lényeg és lényegtelen, fennkölt és közönséges, tökéletes és tökéletlen, irodalomalatti és irodalmi, játékosság és komolyság fogalompárjai között, anélkül, hogy helyreállna a rend, anélkül, hogy a „rosszul összeillesztett dolgok” között létre-

Elhangzott 2003. november 20-án, az Újvidéki Rádió M Stúdiójában tartott irodalmi esten.

jönne az összhang. Minduntalan a fonákság hangsúlyozódik, a körülöttünk levő világ, benne a lírai Én vagy az elbeszélő – és önmagunk – fonáksága is, mindent a jelenségeket átminősítő ironia hat át. Itt minden „farol”, „kileng” és „behátrál”. Súlyosnak vélt szavak válnak pillekönnyűekké és pattannak el buborékként – és fordítva: a mindennapi nyelv fordulatai, köznapi frázisok kapnak poétikai funkciót, az anti- és apoétikus poetizálódnak.

A Kukorelly-szövegeken belül van egy lazán körülhatárolható szövegmondó, aki *mondja* a szöveget. A szöveg pedig: egy leépített történet darabjainak egymásutánja, csupán a történet emlékét őrző *beszéd*, a történet vagy valamiféle metaforikusság színlelése, marginális, alig figyelemre érdemes, esetleges, hétköznapi események, olykor szándékosan túlrészletezett, semmis cselekmény, mozzanatok, részletek, gesztusok, önéletrajzi foszlányok sora. Miközben persze, a Kukorelly-féle (ön)ironia és demisztifikálás, leépítés értelmében „Mogyoró / van az Én / tetején”. Lefokozott líra- és prózanyelv, lefokozott lírai Én és elbeszélő... A százak a hetvenes évek magyar irodalmának szemlélet- és paradigmaváltásáig vezethetők vissza: Petri György költészetének, a „csak egy személy” mindenféle képviseleti és közösségi elvet kiiktató, alulstilizált lírikusi pozíciójának irányába. De utak nyílnak Parti Nagy Lajos dilettáns- vagy kvázidilettáns-szerepnek teret adó lírájának és nyelvjátékainak vagy – akár Tandori Dezsőnél – a neoavantgárd konvencióellenességének, nyelvi destruálásának, illetve az Esterházy-szövegek jelentéscsúsztatásainak, szétírt figuráinak, intertextualitásának és nyelvi ironiájának irányába is.

Üldögélés, ácsorgás, járkálás – s közben szemlélődés. A Kukorelly-szövegek szubjektumának ismerős pozíciói ezek, miként mondatnyi kötetcímei is jelzik: *Én senkivel sem üldögélek, Mintha már túl sokáig állna, Kicsit majd kevesebbet járkálok*. Aki pedig „szebb” kötetcímeket képzel el olvasmányául, íme, vannak ilyenek is: *A Memória-part, Egy gyógynövény-kert, Napos terület, TündérVölgy* (Vörösmarty után szabadon), mint ahogyan ráfuthatunk mű- és ál-dalfomára, ironikusan elégikus hangnemre – egyáltalán a dalszerűség nyomaira is. Ám minden „édesség” és a hagyományban való elmerülés otthonos kényelme nélkül. („Itt nem úgy lesz. Úgy nem lesz itt elmesélve semmi.”) Nincs fennkölt szituáció, nincs fennkölt megszólalásmód – legfeljebb „egy pici kód van”. Vagy becsikorog egy rím („én így rontom el”).

Kukorelly nem egy szövegének alapszituációja a céltalan várakozás („Nem így kell várni?”), a toporgó szemlélődés, az ücsörgés, üldögélés. Az ezen gesztusoknak formát adó s a körülményes pontosításokat célba vevő vers- és prózaszövegek olykor már-már a nonszenszt súrolják.

Aki pedig beszél ezekben a szövegekben, „nem egy »jó stilszta«, nem egy »jó irodalmár«, kifejezetten nem filosz ez az alak” – ahogyan Farkas Zsolt írja Kukorelly dilettáns, infantilis elbeszélő és versszubjektumáról. Avagy:

„nem okvetlenül a nyelvművelő mozgalom kisúttörője” – ahogyan viszont Köröndy Zsuzsa írja. Vagyis akkor „irodalomból kettes” (Farkas Zsolt).

Kukorelly mulatságos (mert humoros) dilettantizmusa azonban rafinált dilettantizmus, amely nemcsak kikezdi, lebontja nyelvi és egyéb beidegződéseinket, hanem újra is építi a nyelvet, legyen szó akár prózáról, akár lírai kifejezésmódról. Sor- és szótördeléseiben, metsző, meghökkentően aláaknázott áthajlásaiban, ironikus kifordításaiban és szóleleményeiben jelentések torzulnak, épülnek le és fel, sokszorozódnak és szikráznak fel. Miként a *Rom* című esszéregény alcímébe beemelt *szovjetónió* szövegben, ahol a torzítás által létrejött jelentéstöbblet (ó, azok a szép napok? ónió = ó, mily jó?) a *komonizmus* népi-etimologikus formájával egybecsengve arra is utal, hogy a könyv szerzője valójában nem egy ma már nem létező, széthullott ország történetét írja meg, miként az alcím jelzi, hanem az ötvenes évek Magyarországnak, a személyi kultusz, a „szovjet recept” szellemi-ideológiai, életszínvonalbeli és egyéb részleteit és láttelejét. Avagy nyelvjáték és komolyság – egyáltalán: játék és komolyság. Azzal pedig már csak a potenciális műfordítónak gyűlik meg a baja, hogyan szólaltathatja meg egy újabb nyelvjáték, a „*kisz-szobába toppanni*” intertextualitását egy olyan nyelven, amelyben történetesen nem volt KISZ, Petőfi Sándor és „röpült felém anyám”.

Kukorelly írásművészetében az ezredforduló táján sem történt különösebb, lényegbeli változás. Legfeljebb annyi történt, hogy legújabb kötetének, *TündérVölgy* című regényének lapjain az eddigi vers- és prózaszövegek, témák és élmények nagyszabású szintézisét végezte el. A *TündérVölgy* valóban az eddigi és újonnan felmerülő élmények és írói tapasztalatok foglalata, s egyben olyan nagy ívű epikus alkotások sorába emelhető mű, mint amilyen például Závada Pál *Jadвига párnája*, Esterházy Péter *Harmonia caelestis* vagy Rakovszky Zsuzsa *A kígyó árnyéka* című regénye. Ha a mű lapjain megképződött, aránylag árnyalt apa-figurából indulunk ki, ahol az apa a polgári életvitel, értékrend és identitás képviselője és őrzője egy, az egyéniség, a személyiség értékeire látványosan nem nagy hangsúlyt fektető korban (az ötvenes-hatvanas-hetvenes évek Magyarországnak vagyunk), a *Harmonia caelestis* című Esterházy-regény kívánczik legközelebbi analógiaként.

Az ötvenes-hatvanas évek azonban a hallgatás évei is, s az apa, az apák hallgatása ugyanakkor Nádás Péter *Egy családregény vége* című kisregényére utal jelentésetesen. Az a fajta hallgatás, amely Nádás kisregényében is hangsúlyos, a *TündérVölgy*ben is gátolja a Bildungot, gátat emel az Én megalkothatóságának lehetőségei elé, s a világ nyelvi elsajátíthatóságának, birtokba vételének folyamatát is feltartóztatja.

A *TündérVölgy* egyik kulcsfogalma az emlékezet, de nemcsak tematikusan, hanem önreflexív módon is: az emlékezetnek a kérdésköre, kérdésessége,

bizonytalansága is megjelenik a regény lapjain, az emlékidezésnek maga az emlékidezés is tárgyává lesz.

És itt most még jó sokáig lehetne folytatni a regény bemutatását, Tolsztojjal, Kierkegaard-ral, Vörösmartyval, Hölderlinnel és Kleisttel – vagy például azzal, hogy a csábítás, a hódítás, a csajozások, a családi boldogság (cs. b.), a szeretet, a nők és nőügyek nemcsak a mű igen hangsúlyos tematikus rétegét alkotják, hanem általuk a regény egyféle „érzelmek iskolája”-ként is olvasható, középpontban a Kukorelly-szövegekből már ismerős én-elbeszélővel, akinek öniróniája és humoros-parodisztikus önfokozása egy rokonszenves balekság megjelenítésébe fut ki.

Végül pedig, hogy kedvet adjak Kukorelly legújabb kötetének, váratlanul testes regényének olvasásához, egy jelzővel fejezném be szövegemet: *A TündérVölgy igazi posztmodern – kifejezetten olvasóbarát – regény.*

SZÁZÖTVEN ÉVE SZÜLETETT
CSONTVÁRY KOSZTKA TIVADAR

CSONTVÁRY: VIZUÁLIS ÉS JELENTÉSTARTALMI ELEMZÉS

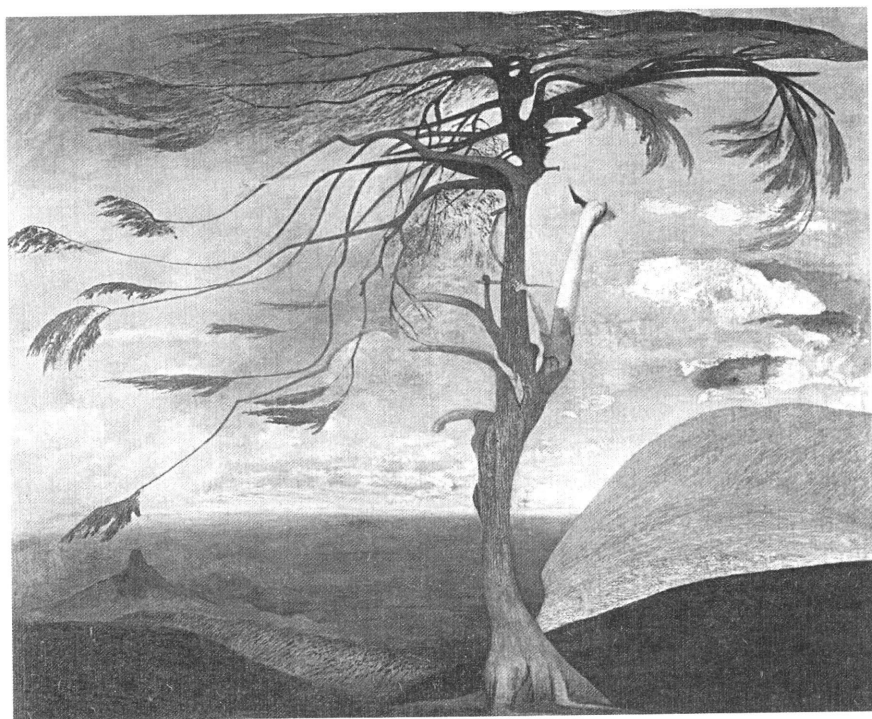
JADRANKA DAMJANOV

„Bizonyos, hogy a nép tudatában elsüllyedt mítoszért senki közöttünk ilyen mélységbe nem merészkedett, mint ez a »mániákus«, aki nemcsak meglátni, de elfogadni is tudta azt, olyan mértékben, hogy az már az egyetemest érinti” – írja könyvében a Hamvas Béla–Kemény Katalin szerzőpáros.¹

Csontváry *Magányos cédrus* című festményének (1907, Janus Pannonius Múzeum, Pécs), valamint Mondrian *Ezüstös fa* (1912, Gemeentemuseum Haag) és Paul Klee *Házak a fán* (1918, Art Museum, Pasadena) című alkotásának összehasonlító elemzését azzal a megállapítással kezdenénk, melyre – bár nem szorul bizonyításra – talán nem árt emlékeztetni. A kép *hely*, a dinamika és a statika egyensúlyának *helye*, választott terület a néző számára, formátum és annak színék segítségével való feldolgozása egyre kisebb és kisebb *helyekre*, amiben persze kifejezésre jutnak a formátum strukturális lehetőségei.²

A téglalap alakú sík felület legkézenfekvőbb szerkezeti lehetősége, hogy függőlegesen és vízszintesen két-két egyenlő részre osztható. Csontváry a 200x260 cm-es képformátumot elsősorban függőlegesen osztja ketté, részben vízszintes irányban is, de egyik esetben sem egyértelműen. A hatalmas fát ugyanis a felezővonal mentén, illetve attól egy kissé jobbra helyezi el. Emiatt a tükörképi szimmetriahatás, más szóval a látószög ellentétes irányban való kitágulása és a nem-idő-abszolút idő élménye kérdésessé válik, és ezzel a festmény szemlélése némi tudatalatti elbizonytalanodást és nyugtalanságot ébreszt. A képfelület ugyancsak két egyenlő/nem egyenlő részre tagolódik vízszintes értelemben is. Az arányokat itt a dombok körvonalai és a lombozat

Csontváry Kosztka Tivadar: Magányos cédrus, 1907

elhelyezkedése módosítják, ezek szolgálnak ugrásszerű optikai támpontul a választóvonal meghatározásában.

Mondrian hasonlóképpen jár el 78,5x107,5 cm-es vásznán. A kiszemelt terebélyes, nagy fát a formátum közepére, illetve attól egy gondolatnyival jobbra állítja, nála azonban, Csontváryval ellentétben, az ecsetvonások/ágak sűrűsége, jelentéktelen eltéréssel, vízszintesen is megfelel a képet teljes szélességében. Ily módon erőteljes optikai súlypont jön létre, de amely nem vág egybe a képsík mértani középpontjával.

Klee is a kép (24,5x20 cm) közepére helyezi a fát, és csekély mértékben a középponttól úgyszintén jobbra húzza a majdnem négyzet alakú formátumon. A vízszintes tagolódást illetően azonban Klee az egészen szabadon értelmezett negyedeken belül, kisebb-nagyobb gömbháromszögeket helyez egymás alá, fölé, mellé, melyek igen bonyolult rendszerben váltakozva alkotják a fát, a fát a házakkal. Mint majd hosszabb szemlélődés után tudatosodik bennünk, középpont, a látszat ellenére, nincs is.

A középpont a műalkotás „abszolút kezdete”, tartja róla a hagyomány, ennél fogva a mű középpontja „a világ köldöke”, a *brahma bindu* („a legfőbb [isteni] mag”).³ A ponton kívül a közepet jelölheti a tengely is (*axis mundi, brahma szutra*)⁴, más szóval „a világ tengelye”, „az isteni (legfőbb) kötelék”, amely összeköti az eget és a földet.

Hagyományos értelemben a középpont eszméjének két természeti jelenség: a hegy és a fa a legfőbb hordozója. A hegy konfigurációja a földnek, „a nagy istennő”, a fa pedig az asszony, mely belőle sarjad. A hegy letéteményese a pontnak, vagy ha úgy tetszik, belőle absztrahálható a pont. A fa viszont a vonal szimbóluma, azaz belőle származtatható a vonal.

Csontváry festményének tengelyét a cédrusfa testesíti meg, amely a földet és az eget köti össze.⁵ A legfőbb jelentéstartalmi elem a legfőbb formai-kompozíciós elem is egyúttal. A tengely és cédrus egybevág, ám a formátum pontos arányaihoz mérten eltérésekkel.

Mondrian képén a fa úgy ágadzik-bogadzik, hogy a kompozíció középpontja nem vág össze a képtengellyel, ekképpen nem maga a fa jelentéstartalmi elem igazán, hanem a pont (az isteni mag) az, illetve a hegy, amely sehol sem látszik ugyan, mégis a legfőbb, bár rejtett szemantikai eleme a képnek. Itt a növekedés, a dinamizmus, miként az ábrázolt fa sugallja, csupán látszat, a dolgok mélyén nyugalom, mozdulatlanlanság honol, ott a hegy lapul.

No de mit csinál Klee? Ami hagyományos szimbólum csak van, azt mind összezsúfolta a képen: ott van a ház, a fa, a hegy, a létra, a csillag, a Hold, a kereszt, a madár, amelyek mind a formátum, illetve a hálószerű vászonszövedék függőleges és vízszintes kiterjedésének változatai egyúttal. A képnek nincs is középpontja, sőt még csak képbe ágyazott nézőpontja sincs, amiről balra, fönt

a fa elhelyezése árulkodik legbeszédesebben. A kép igazi témájának, a növekvés ritmusának csupán látszólag szab határt a keret, amely bár kétszer is meg van festve, paradox módon éppen ezért bizonyul hatástalannak.

Az alkotás–közeg–hagyomány tudatosításának igézetében élő három modern festőkiválóság, figuratív művet alkotva, nem véletlenül nyúl a fa motívumához. De a középpontra irányuló figyelmük, természetesen, nem merül ki csupán ezzel a választással és a téma szcenikus megkomponálásával, az ábrázolt fa elhelyeztetésével, hanem a festészet nyújtotta eszközökkel élve sokkal szubtilisebb, sokkal mélyebb szintekig hatolnak, ami méltán felkelti érdeklődésünket művük iránt. Ugyanis csupán akkor, ha a makroszintet, amely – gyakorta – szcenikus, s amely a festői közegtől némileg idegen, a tisztán festői mikroszint hordozza, akkor születnek nagy művek. Hogy miként, éppen azt vizsgáljuk.

A színek megválasztásában⁶ Csontvárynál a kétértelmű habozás, ingadozás a jellemző egyfelől a piros és a zöld, a narancs és a kék, a sárga és az ibolyaszín, tehát a természetes, igazi, komplementáris ellentétpároknek színkeveréssel, árnyalással való tompítása/elkerülése, másfelől pedig a nem igazi párok: a zöld és a narancs, a kék és a bíborvörös, a zöld és a bíborvörös kétértelmű és hamis szintagmája között. A kék–bíborvörös párosítás keltette hiányosságra a kép a vásznonra felhordott zöld és narancsszín foltokkal válaszol, aminek összebékítését nem tudja megoldani az addigi szinten, mert a latens sárga, amelyet „termel”, és amely szerteszét bolyong a vásznon, majd csak a hasonlóképpen előhívott ibolyaszínből leli meg nyugalma, mely utóbbi akkor szabadul fel, amikor a kétértelmű ellentétpárt alkotó zöld–bíborvörösben a zöld meg a piros természetes módon egyesül. A sárga, hagyományosan, a középpont színe. Kandinszkij írja⁷, hogy a sárga örült, örökké ágáló, robbanékony, ríktó szín, a zene nyelvén szólva *allegro* és *presto*, és átható, éles hang, maró illat, meleg, de kemény érintés, savanykás íz képzetét kelti. A képen „bőséges” mennyiségben felszabadul, ámde kötődik is, könnyen az ibolyaszín: az *andante* és az *adagio* csapdájába esik a kihűlt piros meg az egzaltált kék megzabolozott energiájától sodortatva, amely – mint jeleztük – ugyancsak ekkor szabadul fel. Találkozásuk, majd összebékülésük tehát a gerjesztés szférájában történik, s a kép színvilágának kriptogramáját alkotja.

Klee a vörösön kívül kékkel is fest olyan hamis színpárokat alkotva így, amiből – akár a narancs, akár a zöld részeként – alapvetően hiányzik a sárga, a középpont színe. S ekképpen nyilvánvalóvá válik: azzal, hogy a fát a képtengely közelében helyezi el, csupán színleli, hogy az van érdeklődése középpontjában. Az ő fája nem köti össze az eget a földdel, mint Csontvárynál, az általa alkotott kép nem rejteget hegyet (az isteni magot), mint Mondriané, ez a kép igenis maga az ég és a föld, az elsődleges energiáknak elsődleges

síkidomok (háromszögek és változataik) alakjában való ritmikus megjelenítésével, sőt azok fokozásával: a feszület keresztjével a csúcson, amely amennyire tartalmilag lezárja a növekedést, alaki értelemben meg is nyitja a kompozíciót a világ négy égtája felé, aminthogy ugyanezt teszi – a mikrohálótól kezdve – a kép összes többi alkotóeleme is, úgymint a sárga szín hiánya például, amely minden más korlátot áthágva, teljesen ismeretlen dimenziók felé tárja ki a műalkotást.

Mondrian lemond a színezésről, és semleges, szürke tónusokban fest, természetesen nem véletlenül. Ezt a titkon megbúvó hegy, a rejtegetett mag és a csak sejthető középpont statikus mivolta követeli meg, mert a szín, ha jelen volna, olyan mozgalmasságot kölcsönözne a kompozíciónak, amely semmissé tenné az ilyenfajta ábrázolásmód lényeges vívmányait.

Csontváry festményén háromféle stílusbeli eljárást ismerünk fel. Ezek: a *stilizálás*⁸, a *szabad expresszionista ecsetkezelés, valamint a groteszk*.⁹

A stilizálás olyan alapvető és egyetemes eljárás, melyet az egész emberiség ismer. Helyreállítja a jelentéstartalom és a forma egyensúlyát olyankor, amikor a kettő egysége az ornámszobrásban elveszett, és még nem került elő a modern művészetre jellemző absztrakcióban.

Ha a stilizálás fogalmát formai oldaláról szeretnénk meghatározni, akkor azt mondhatnánk, hogy egy bizonyos rend szerint történő egyszerűsítés. Ez a definíció azonban túlságosan általános, mert az adott rend legkülönfélébb megállapítását teszi lehetővé. Ha viszont teljességre törekvő meghatározással próbálkozunk, márpedig ahhoz, hogy mélyebben vizsgálódva közelítsük meg ezt a Csontváry-festményt mint jelenséget, akkor a stilizálást jelképként értelmezhetjük, az ugyanis, akárcsak a jelképeség általában, amennyit megmutat, annyit el is takar. Ez az elrejtés sejteti, mennyire kozmikus-metafizikai eredetű minden, tehát az is, ami a tárgyban felfedhető.

Ha Csontváry művét ahhoz, hogy a legelőnyösebb, merőleges szögűl vegyük szemügyre¹⁰, a kép nagysága megkívánta távolságról szemléljük, ez pedig körülbelül négy méter, akkor az ecsetvonások is a kép sok részén észrevétlenek, a megkülönböztethetőség küszöbén innen maradnak, és a szem a tenger, az égbolt, a dombok látszólag sima felületén siklik – tehát a stilizálás itt tökéletes. A stilizálás sajátos hatását keltik azok az egyébként megkülönböztethető párhuzamos (és egyenes) ecsetvonások is, amelyek a fa törzsét formálják meg, úgyszintén a foltszerűen rövid ecsetvonások sora, amelyek a leveleket érzékeltetik. A tökéletes takarásban vagy a tökéletes rendtartásban megnyilvánuló kiegyensúlyozottság azonban helyenként jócskán megbomlik, s ott bizony száraz olajfestékfoltok mutatkoznak akár tízszeresen is meghaladva a *minimum separabile*-t, azaz a megkülönböztethetőség határát, s meglehetősen agresszív hatást keltenek.

A kép oly módon teljesedik ki, hogy a szem előszeretettel fókuszál egyes különös tetsző részleteken, ezzel együtt fedezvén fel az eljárás másféle, esetleg „irodalmi” háttérét, melynek eredménye felemás, azaz egy, a barlang – *grotte* – mélyében tenyésző olyanfajta hibrid, mint amilyen a növény, az állat és az ember egymás alakját felöltő, féktelen metamorfózisa, groteszkje. A helyek, ahol tekintetünk valószínűleg megállapodik – egyébként ugyanakkorák, mint amekkora az éleslátás helye a szemben –, azok a helyek, ahol a fatörzsből fallosz nő ki, a gyökerekből lábak lesznek, a domb mellbimbót kap, az ág madárnyak, madárfej alakot ölt, és szegek verik át a fadereket. Ezt az „irodalmi” groteszket, mint már kiderítettük, tisztán a színek vizuálisan rejtett történése hordozza. Az átlényegülés csupán tartalmilag annyira gátlástalan, a hibrid változatok ugyanis a realizáció során stilizáláson esnek át, s a kettő találkozása alkalmával az eltakartnak és a felfedettnek megszokott viszonyában ekkor fordulat áll be. A gátlástalan transzformáció kozmikus-metafizikai tartalma nem az, amit szigorúan őrzött titokként kezelünk annak hétköznapi megjelenítése, a „realitás” leple alatt, hanem ellenkezőleg, az, amit megmutatunk; ami pedig rejtve marad, azok a „realitások”, a szokványok, mindenekelőtt a dolgok megszokott rendje, textúrája. Az ábrázolt dolgok textúrája eltűnik a kép textúrájában, és a fatörzsnek, az égboltnak, a tengernek, a domboknak csupán az arányai és elhelyezése teszik, hogy azokra mint olyanokra ráismerünk.

Klee eljárása úgyszintén egyszerűsítés, ámde annak rendje, ami szerint történik, olyannyira bonyolult, annyira egyénítetten ezoterikus, látszólag hanyag és olyannyira médiumtudatos, hogy itt helytelen volna a stilizálás egyetemes eljárásáról beszélni. A fát tizenháromszor festette, illetve rajzolta meg különböző nagyságban és helyzetben (a bokrokat nem számítva). Tizenkét alkalommal a szerkezetet érzékeltető vonalak meghúzásával, s csupán egyszer síkszerű gömb háromszögekből építkezve. A ritmikusan váltakozó gömb háromszögek, amelyek alkotják a törzset, csupán egy, méghozzá a legfelületibb szintje a kép bonyolult szerkezetének. A teljes formátum, mint azt már jeleztük, legelőször mikroszinten van kidolgozva, a vászon szövésmintájának hangsúlyozásával, kidomborításával, amely egészen apró méretekben mutatja ismételtelen a két alapvető irányt. Az ekképpen képződött apró alakzatok, négyzetecskék jól felismerhetők abból a távolságból, ahonnan a kis alakú képet a legelőnyösebb látószögből szemlélhetjük (kb. fél méterről). Ebből a mikroszintből bukkan elő a felszabadultan, zabolátlanul transzformálódó második réteg: a különböző nagyságú és elhelyezkedésű háromszögek, körök, hatágú csillagok hálójá a vörös szín különféle árnyalataiban és valórjeiben, a fókuszálhatóság lehetőségeihez képest mindenestre túlméretezve. Majd a következő szinten ezek a háromszögek továbbmódosulnak, azaz karcsúsodnak, és

vagy a fa törzsét alkotó gömb háromszögek (s rajtuk a házak) ritmikus növekvését érzékeltetik, vagy pedig pusztán kerek foltok, hatalmas pontok maradnak. Amikor aztán tekintetünk a fa tetejébe tűzött keresztre összpontosul, amely a formátum struktúráját fejezi ki, ráébredünk, hogy ezzel a fa nem szűnt meg növekedni, hanem még egyszer kitárult a világ mind a négy égtája felé. Itt a kereszt, megkockáztatjuk kimondani, *tetraktisz*¹¹, azaz kiterjedés és középpont, az egész is meg a rész is egyszermind, a szent *tíz*, amely mint mértani háromszög jelenik meg. Most tudatosodik bennünk: a kompozíció két alapeleme/rétege, a négyszögekből szőtt háló, valamint a háromszög alakváltozatai egyé válnak a keresztben, amely tulajdonképpen a kompozíció jelentéstartalmi kriptogrammája. Formai vonatkozásban: az alakzatok túlméretezettségének következménye, hogy tekintetünk – a mikrostruktúra jól megkülönböztethető, piciny négyszögeinek állandó jelenlétében – mindig a tárgy valamely részletére összpontosul, sohasem az egészre, tehát a transzformálódásra magára, melyben az ábrázolatok imaginárius jelentéstartalmi egysége egészisztál.

Ugyanakkor Mondrian, miközben a látható fatörzset egyenlő görbék összefonódására bontja szét, egy láthatatlan növekedésen, a pont, az isteni mag, a kép optikai súlypontjának szétpukkasztásán ügyködik. Ez a két eljárás lényegében ugyanaz, hiszen itt minden dinamizmus a lekerekítésben, a statika pedig a kiterjesztésben rejlik. Megmaradt a középpont elsődlegessége, mert a leágaztatásban a tükrözés nem szenvedett csorbát. Noha a fa arrább került, a tükrözés a látászög ellentétes irányban való kitágulása révén mégis működik, mivel a fa szétfeszített, s ezzel feláldoztatott, ha az áldozatot eredeti jelentésében, mint értelmes tettet, jó cselekedetet értelmezzük.¹² A lineáris itt síkszerűségbe, passzív szintelenségbe megy át. Amikor az *Ezüstös fát* festette, Mondrian már lemondott a színekről, de nem a látható kézjegyéről is, mi több, még el is túlozza azt, ugyanis ezek a lendületes húzások nemhogy két méterről felismerhetők, ahonnan a legalkalmasabb a képet szemlélni, hanem egyúttal olyan helyek is, amelyekre a szemünk képes összpontosítani. Mondrian kompozíciója többrétegű, ezek a rétegek azonban ugyanazt mutatják: a mag = logosz (értelem), a kezdet = vég. A középpont a minden. Klee festményén a rétegeztség a növekvés irányába mutat: nyitás középpont nélkül. Csontváry *Magányos cédrusának* rétegeztsége olyan jelentésmódosulás, amely a föld és az ég kapcsolatát földi elemekkel érzékelteti. Az áldozathozatal: itt a faág szeggé változik, amihez odaértendő a keresztre feszítés egész gondolatköre. Emiatt sokan úgy vélik, hogy a művész önarcképéről van szó.¹³

A transzformálódás, amely végső soron minden műalkotás tartalma, mindhárom képen a látszólagos különbségek meghaladására és az alapvető egységre törekszik. Tudatosítottuk, hogy ez különféleképpen történik még akkor is, ha

a kiindulópont (a fa témája), valamint a cél is (az elérhető egység) valójában azonos.

Most pedig megkíséreljük, hogy még egy tényezőt bekapcsoljunk elemzésünkbe: az időt.

A fákat ábrázoló hosszú képsorozatból, amelyek révén Mondrian a figurális festészetet elhagyva eljutott az absztrakcióhoz, egy, a hágai Gemeentemuseumban látható krétarajzot választottunk, amely ugyanabban az évben, de feltételezhetően valamivel korábban keletkezett, mint az *Ezüstös fa*, illetve egy olajfestményt (a címe egyszerűen *Fa*), ez is akkor készült, és a New York-i Sidney Janis Galériában van kiállítva.

Klee tizennégy évvel a *Házak a fán* elkészülte után alkotta meg a *Magányos fenyő* című olajfestményét, amely egy svájci magánygyűjtemény darabja. Ezt, a Bauhaus tanáraként 1923-ban készített másik két rajzával együtt (*Növekedés és terebélyesedés*), a *Házak a fán* utómunkájának tekinthetjük.

Tudomásunk szerint Csontváry nem hagyott hátra semmiféle előtanulmányt, ezért szénrajzunk számítógépi szimuláció. A művész másik híres festményét, a *Zarándoklás a cédrusokhoz Libanonban* címűt, úgyszintén 1907-ből, melyet a budapesti Nemzeti Galériában őriznek, megkíséreljük úgy tekinteni, mint amannak az utómunkáját.

Lássuk akkor hát Mondrian útjának állomásait: egy rajzát, ahol a kiszáradt, tagbaszakadt fa (mint téma) annyira egybevág a festő érdeklődésével, hogy realiztikus vázlat készül belőle; a New York-i képet, ezen a formátum struktúrája lesz a téma, melybe a gallyak görbéi szövődnek s így azt megbontják helyenként. Az *Ezüstös fában* mind a külsőleges (indítéki) motívum-fa, mind pedig a médiumbeli motívum-formátum belsőleges lett. A vonalskála¹⁴ kis számú változatra szűkült, hosszú, sekély, egyenlő görbéket látunk, amelyek párhuzamosan futnak a képfelület széleivel, cserébe viszont az ecsetvonás nyert jelentőségében. A hatalmas ecsetvonás a leggyakoribb, s emellett változtatja a helyzetét, tónusát, irányát, hosszát és szeleességét is. A kép-univerzumot pontosan az a feszültség tartja egyben, amely a tükörszimmetrikus kompozíció időtlensége, másfelől a ritmus, a váltakozóan hosszabb-rövidebb ecsetvonások időbelisége között feszül.

Klee ezeket a természeti jelenségeket, mindenkor mértanilag és számszerűen, a *Növekedés és terebélyesedés* rajzai segítségével magyarázza hallgatóinak.¹⁵ A *Magányos fenyő* eközben, természetesen, nem szemléltetőeszköz. A négyzetes formátumon belül, a kéz és a szem megtorpanásainak megfelelően, vízszintesen és függőlegesen felsorakoztatott pontokból/színfoltokból összeálló hálózat feszül. Ez nem azonos azzal a hangsúlyozott, jól látható vászon-szövással, mellyel a *Házak a fánban* találkoztunk. Ez egy-egy öltésből, a kéz meg a szem egy-egy ismétlődő, egymást követően sorakozó mikro-megtorpa-

násából álló szövedék, amely ekképpen a dinamika és az egyensúly elemévé lesz. Ami különösen fontos és újdonság (egyébként Klee egész sor alkotásának jellegzetessége ebben a korszakban), az a hiátusok, a pontközök hangsúlyozott szerepe, melyek itt éppolyan lényegesek, mint a pontok/foltok. Ilyen módon most már az üres is látszik, nemcsak a tapintható, a csend is hallatszik, nemcsak a koppantás.

Egy ilyenformán előkészített háttéren a növekvés a különböző ritmusok összességéként és kölcsönhatásaként fog megjelenni az ábrázolt fa alakjában: úgymint a különböző hosszúságú és irányultságú egyenesek meg az alap váltakozásaként (8:7-hez arányban, balra s jobbra); továbbá a részben körvonalaikkal és színükkel sejtetett síkok és az alap váltakozásaként (3:3 arányban, balra-jobbra); majd a teljesen behatárolt síkszerű (festett) alakzatok váltakozásaként (3:3-hoz arányban, balra, jobbra), vagy pedig bizonyos behatárolt és foltokkal kitöltött alakzatok hatványozásaként (2:3-hoz arányban, ugyancsak balra-jobbra). A haladás iránya: vízszintes, átlós és függőleges.

Tudatos szemlélődésünk közben semmiképpen se feledkezzünk meg a színek egyenlőtlenül felvitt vízszintes sávjairól: lent a narancsvörösről, fönt a narancsszínről meg a kékről, balra és jobbra pedig a narancsról, amelyek kiegyensúlyozottságot kölcsönöznek az egész történéseknek.

A narancsból meg a zöldből, ebből a kétértelmű ellentétpárból adódó kontrasztot nagy mennyiségű szürke hozzáadagolása tompítja mindkét színnél. Ez azután továbbmódosulhat, a zöld esetében a szintén tompított sárga, a narancs esetében pedig a vörös felé. A narancsszínnek, az élénk kék keskeny sávja révén fönt, alkalma nyílik, hogy a domináns nem igazi színpár kötelékéből, tekintettel a megelőző tompításra és visszafogottságra, átszökjön (a komplementáris) igazi párjához. Így vagy úgy, a szem, bonyolult és furfangos módon, mindenesetre előállítja a sárgát – mint mondtuk: a középpont színét.

Mit tehet egy számítógépes szimuláció? Nem sokat, ám ha mégoly gépiesen és élettelenül is, hogy alapvetően miként helyezkedjék el a fekete-fehér tömeg, azt azért sugalmazhatja. Az egész rajz különféle nagyságú, alakú, intenzitású sötét szízetek világos alapon való megkomponálása. A *Zarándoklásban* elvész a groteszk elem, a növények, az állatok és az emberek nem változnak át, nem öltik fel egymás alakját, s a stilizálás is gyengül. Ebben viszont az ecsetkezelés az, amely jóval felszabadultabb, mint a *Magányos cédrusban*. Ez utóbbi pillanatnyilag elért feszült egyensúlya most meghátrál. A sugallt transzformálódás helyett most olyan mitikus elemeket látunk a vásznon, amelyek a széleskörűen elterjedt őskori, ősvilági témák eszköztárához tartoznak. Ilyen az ikerpárként nőtt két fa, az összefonódott ágak közepén (az életfa ábrázolásának gyakori motívuma), a szent sas-madár, a táncosok és a lovasok kígyózó menete (ez is visszatérő motívum, az örök körforgás megszemélyesítése). Hadd tegyük hozzá

még, azzal, hogy a stilizálás alábbhagy, a metafizikai elem sejtetése helyett itt mind egyértelműbb a metafizika témájának a jelenléte.

Hogy a festmény mégis festmény legyen, az egyéniség kézjegye felülkerekedik és napvilágra kerül.

A jelentéstartalom és a forma egysége egészen más és másféle szinten áll helyre, mint a *Magányos cédrusban*.

*

Mondriant és Kleet csakugyan nem kell külön bemutatni, annál inkább Csontváry Tivadart.¹⁶ Az itteni művészetkedvelő nyilvánosságnak nemigen volt alkalmja megismerkedni ezzel a különös festőművésszel. Kisszebenben (a mai Szlovákiában) született 1853-ban. Családi neve Kosztka (szlovákul: csont), ebből magyarosított Csontváryra. Foglalkozása szerint gyógyszerész volt, s erre a jó anyagi háttérre támaszkodva utazgathatott Nyugat-Európában, Olaszországban, Dalmáciában, Boszniában, hogy végül eljusson a Közel-Keletre és Észak-Afrikába is. Viszonylag későn, negyvenegy éves korában kezdte el festészeti tanulmányait, Hollósynál és Kallmorgennél tanult Münchenben, illetve Karlsruheban. A szándék azonban korábban is megvolt. 1880. október 13-án ugyanis misztikus elhivatásélményben volt része, egy belső hang így szólt hozzá: „Te leszel a világ legnagyobb napút-festője, nagyobb Raffaellónál.” Attól fogva szüntelenül ennek a napútnak („plein air”) a nyomában járt, és végül Kairóban találta meg a keresett „napút-színeket”. Legjelentősebb képeit 1903 és 1919 között alkotta meg. – *Római híd Mostarban* (1903), *Sétakocsizás újholdnál Athénban* (1904), *A Nagy Tarpatak a Tátrában* (1904–1905 körül), *A taorminai görög színház romjai* (1904–1905 k.), *Baalbek* (1906), *Magányos cédrus* (1907), *Zarándoklás a cédrusokhoz Libanonban* (1907), *Mária kútja Názáretben* (1908), *Tengerparti sétalovaglás* (1909). Mindösszesen száz képet és húsz rajzot alkotott. Első kiállítását Budapesten rendezték meg 1906-ban. A következő évben (1907) kiállítás a párizsi Palais De Glace-ban, majd sorozatosan Budapesten 1908-ban, 1912-ben és 1913-ban. A remélt siker mégis elmaradt. 1910-ben kitör rajta lappangó pszichózisa. Ez időben néhány elméleti szöveget, tanulmányt is megír: *Energia és művészet*, *A lángész*, *Ki lehet és ki nem lehet zseni*. 1919-ben érgyulladásban meghal. A budapesti kiállítások mellett a posztumusz megrendezett retrospektívák közül legjelentősebb a párizsi meg a brüsszeli 1946-ban, a *Tengerparti sétalovaglásért* kapott Grand Prix az 1958. évi brüsszeli Világkiállításon, végül a brüsszeli Palais de Beaux Artsban megrendezett kiállítás (1962).

BORBÉLY János fordítása

JEGYZETEK

- 1 Hamvas B.–Kemény K.: Forradalom a művészetben. Pannonia Kiadó, Pécs, 1989, 55. o.
- 2 Jadranka Damjanov: Pogled i slika, Eye Movements and pictures, Hermes, Zágráb, 1996
- 3 Vastusutra Upanisad, The Essence of Form in Sacred Art, Bonner–Sarma–Baumer, Motilal Banarsidas, Delhi, 1982
- 4 Kalatatvakósa, A Lexicon of fundamental Concepts of Indian Arts, Vol II., Concepts of space and time, Indira Gandhi National Centre for the Arts, New Delhi, 1992, editor: Bettina Baumer. Roger Cook: The Tree of Life, Image of the Cosmos, Thames and Hudson, London, 1974
- 5 Jankovics Marcell: A fa mitológija. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1988, 237. o.
- 6 A színtanról I. még: Jadranka Damjanov: Vizualni jeziki i likovna umjetnost, Školska knjiga, Zágráb, 1991, 25–40. o.
- 7 V. Kandinsky: Cours du Bauhaus, Introduction à l'art moderne, Denoel/Gonthier, Paris, 1975, 45–47. o.
- 8 Jadranka Damjanov: Umjetnost Avantura, Art Adventure, jegyzetek, notebook, Hermes, Zágráb, 1998, 356–360. o.
- 9 L. még: Gustav R. Hocke: Die Welt als Labyrinth, Rewohlt Hamburg, 1957
- 10 A műalkotások megfigyelése tárgyában I. még a legelső, egyúttal legteljesebb szöveget: H. Maertens: Der optische Maasstab, Berlin, 1884
- 11 Hamvas Béla: Májja, u Arkhai, Média Kiadó, Szentendre, 1994, 190., 198., 207. o.
- 12 The Mimamsa Sutras of Jaimini, Commentary N. V. Thadani, New Delhi, 1978, 49. o.
- 13 Jankovics Marcell: i. m., 237. o. és tovább
- 14 Ph. Rawson: Drawing, Oxford University Press, Oxford, 1969, a vonaltan legmegbízhatóbb irodalma
- 15 Paul Klee: Notebooks, Volume 2, The Nature of Nature, Lund and Humphries, London, 1973, 4., 15. o.
- 16 Értsd: Horvátországban. – A ford.

IRODALOM

- Roger Cook: The Tree of Life, Image of the Cosmos, Thames and Hudson, London, 1974
- Hamvas Béla–Kemény Katalin: Forradalom a művészetben. Pannónia Kiadó, Pécs, 1989
- Paul Klee: Notebooks 1–2, Lund and Humphries, London, 1973
- Piet Mondrian: Plastic art and pure plastic art, Wittenborn, New York, 1945
- Németh Lajos: Csontváry, Corvina, Budapest, 1974
- M. G. Ottolenghi: L'opera completa di Piet Mondrian, Rizzoli Editore, Milano, 1974

MARKUS LAJOS IGAZTÖRTÉNETEI

PÉNOVÁTZ ANTAL

A prózai népköltészet meglehetősen mostohán kezelt műfaja az igaztörténet, azon belül különösképpen az élménytörténet, amelyben az elbeszélő a saját magával megesett (és élettörténetében mindenképpen jelentősnek, fontosnak tartott) történetet beszéli el egyes szám első személyben. Épp eme személyes voltuk miatt ezek a történetek csak ritkán vagy egyáltalán nem is folklorizálódnak, így a néprajzi gyűjtők, néprajzkutatók is kevesebb figyelmet fordítanak rájuk. Pedig megjelenésük – ha feltételezzük, hogy a beszélni megtanult embernek már a legkorábbi időktől fogva létfeltétele, elemi szükséglete volt, hogy a környezetével, embertársaival közölje a vele megtörténeteket –, nagy valószínűség szerint, a legősibb. A legtöbbjük valóságos irodalmi remek. Az irodalmi műalkotástól azonban annyiban mindenképpen különböznek, hogy bennük a főhős és a narrátor személye azonos, vagyis a meg-, illetve átélt eseményt, az át-, illetve megélő személy a saját megélése, illetve visszaemlékezése alapján adja elő, méghozzá minden egyes alkalommal egyes szám első személyben. Az élménytörténetek egy részében a cselekmény az általánosan (vagy csak hallgatólagosan) elfogadott erkölcsi normák kiemelésére, más részében pedig – mindenféle erkölcsi tanulság, moralizálási szándék nélkül – csupán a valóságosan is megtörtént különféle események elmondására szolgál. Az előbbieken a történetmesélő általában azt beszéli el, hogy hogyan érvényesült erkölcsi fölénye, illetve hogyan torolta, torolhatta volna meg a vele megesett igazságtalanságo(ka)t. Az utóbbiak előadásával viszont az előadó – a saját (olykor-olykor mások – de ekkor az már igazából nem is élménytörténet, hanem az igaztörténetek valamelyik másik csoportjába tartozó alkotás) élményeit elmondásra alkalmas történetként felfogva – a hallgatóság szórakoztatására törekszik. Az alábbiakban néhai adatközlőm, a kivételes képességű

Markus Lajos (1907–1981) néhány, az erkölcsi elégtétel diadalát sugalló élménytörténetét szeretném közreadni az 1972-ben magnószalagon rögzített néprajzi anyagomból. A szöveg lejegyzésében a Népköltési alkotások kritikai kiadásának szabályzata szerint jártam el.

A LEGÉNYKASZÁS ESETE A BANDAGAZDA MARÉKVERŐJÉVEL

Az az aratás, az egy igen nehéz dolog. Koránkelis, kísó fekvís, meg az az igahúzás, ami ottan van. Nagy gabona vót, úghogy a fejünk felett össze tudtuk kötni a Fembak Károj buzáját, ojan nagy buza vót. Ijen szálú ember mint én is . . . , még vót éntüllem gyengíbb fájú is, de én úgy láttam, vót ott egy nagy erős ember is, ennek a Majlát Lajcsinak az apja, ez nekem sógorom vót, a jis ott vót a mi bandánkba, a jis elfáradt. Szóval nehéz dolog vót nagyon. Nagy gabona, sűrű gabona, oszt hát mondom, korán kezdtek.

Reggel az vót a dógunk, mit tudom én . . . három, nem mondok má két órát, hát nem igen keltünk . . . , háromkor. Akkor körülbelül egy negyed órát, fél órát ballagtunk kifele, ahun van a parcella, ahun megkezdjük a munkát. Ott osztán hát a kötélfonyás, mer akkor még fontuk a kötelet. Hát ugyi a bandagazda:

– Huszonöt kereszt páronkint!

Ugye hát ezt kiadta, kijelentette: huszonöt kereszt páronkint, akijé kiesz, leülhet.

No mos vót, akinek vót egy rendes marikverője, meg a kaszás is tudta . . . Nagyon kevés kaszásra lehetett itt mondani, hogy nem tudta fonní a kötelet, mer rá vót kínszerítve, mer másként nem mehetett . . . ha nem tudott kötelet fonní, úgy értve, hogy gyorsan.

Huszonöt kereszt kötelet . . . tizennyóc van egy keresztbe . . . , hát ez huszonöccör tizennyóc . . . én nem is tudom má most, mennyi ez a kötél, de sok . . . !

Elkezdtek fonogatni. Ugye a jányok, a marikverők hát külöm átak . . . Meg vót, amejük (kaszás – P. A.): Gyere ide, ide áj mellém. Ezt is meg kellett neki tenni.

Nekem is nagy, erős jány vót a marikverőm . . . Nem híttam én . . . Hát mondom, jó van . . . Csak annyit mondtam neki, hogy Luca vagy Roza vagy mit tudom én, hogy hítták . . . majd vigyázz, hogy nehogy . . .

Egyszer oszt az gyött, hogy olvasta má, Lajos bácsi? Mondom: olvastam. Hát ennyi vagy annyi van. Neki is. Mondom, szeretném, ha egy kicsit itt csinálnád mellettem, majd én megmondom mingyá, hogy van-i neked annyi.

No oszt akkor hát felhúztuk azt a kötelet, levertuk a földet, elkezdünk fonogatni . . . Én most ütöt figyeltem . . . Csinátuk egy öt percig vagy meddig, oszt mikor én ellöktem, mikor látom, hogy ű jis lökte el, akkó má nem filtem tülle, hogy nincs kötele. Mondom: van. Ha ellöki, mikor én, akkor . . ., akkor má van kötele.

De vót ottand egy híres nagylány – régen vót ez, huszonnyócba (1928-ban – P. A.) –, valami Piroska! De első marikverő! A bandagazdásnak vót . . . Az má mingyá nagy tekintéj, hogy a bandagazdának vót a marikverője. Egy . . . Aztán meg hát – nem mondom – ügyes is vót, de kétféleképp is . . ., huncut is vót.

Hát én még akkó hát leginkaszás vótam. Nem azír, hogy a jányokkal . . ., mit tudom én . . ., csak eccer úgy felheccelt . . .

– No Lajcsi . . . – Mer elismert kötélcsináló vótam mingyá az elejin is. Nem hogy dicsekedtem, meglátták.

– Má te leülté?

– Rágyútottál?

– Há kivan.

No osztan a bandagazda:

– No Lajcsi, hogy álsz?

– Valamennyi még híja van, mit tudom én, annak a rám eső résznek, vagy mit tudom én . . .

– A mijénk má kivan.

Én osztán kísírem figyelemmel másik reggel a Pirost. Én mindig ellökök hármát, mire ű kettőt. Mondom, itt valami svindli van a dologba . . . Csinájuk . . . Eccer megin űk rágyútanak, pipálnak. Má nem a jány, csak nem csinálja, mer nem tartozott segíteni egyik a másikának. Ugye hát nem mondom, hogy egy öregebb nem át az öreg sógor mellé, oszt lökött neki egy öt-hat kötelet, tízet, hogy hát má a jis szabadújjon . . . Meg nem vártunk ittend órák hosszát egyre. Azé mondom, hogy igencsak mindnek kellett tudni a kötelet csináni . . .

No osztán odaátam – mondom – másnap reggel oszt mellé vagy harmad reggel . . ., mikor megin ű lett hamarabb kisz, oszt én ellökök hármát, mire ű kettőt . . . Nem tudom . . . De hányja a kötelet! . . . Na – mondom – . . . De én még jobban hányom . . . figyeltem, én többet dobok.

Eccer oszt olvassa. Na – aszongya – a magáé kisz? Há – mondom – majd megolvassom én is. Az övé kisz, tizenkét vagy tizenhárom kereszt. Huszonöt kereszt páronkint, huszonhat kereszt páronkint, vagy mit tudom én, huszonöt kereszt, hát akkor annak a fele . . . Ű tizenháromat megcsinát, kisz.

Olvassom. Hát az enyimnek még tán pár kötél híja, de ez is ott át. Hát bekötöm én is, osztán mondom:

– Piros, ha meg nem sértelek . . .

– No, mondja . . .

Mondom: – Én úgy láttam, hogy én több kötelet eldobtam, mint te.

– Olvassa meg!

– Nem haragszol érte?

– Nem.

Ódom ki, hát huszonhat kötél van egy csomóba, mer két keresztet szoktunk egybe bekötöni. Hát itten má hat kötél hiányzik. Hat-hét kötél híjja vót, szóval, egy csomóba, két keresztbe. Azé – mondom –, én kísírtém figyelemmel az eldobásodat, mondom, az elárulja ám, hogy ki hogy csinája. Mondom, én mindig hamarabb eldobtam, hát – mondom – hogy lett kíz a tized hamarabb . . . Hát ezé . . . Ott az egísz banda előtt.

– Hát emberek, meg lesz olvasva a kötél! – másnap osztán valamelyik mondta. – Iparkodhat mindenki, ahogy akar, de lecsapunk, megolvassuk! Ehhő jogunk van!

A BANDAGAZDA ESETE A PÁLINKÁVAL

Jelasics Pájó szálásán – nagyon emlékszek rá – egy nagy bunyevác vót, tavanküti, oan bérlő. De ott vót ez a Pájó is. Hát az elismert jó gazda vót, meg ismertem is, hát ű bérlőt tartott ugye. Hát ű csak kigyött, mer gabonával fizette űtet. Osztán ekkor má egy kicsit oan kéne lopni is, oan hangulat vót, no de hát mindegy, szóval nem azír, csak . . . eccer odagyön hozzám ez a bunyevác, hogy menjek csak aara be . . . Akkó má ketten átunk a zsákná, vót segítségem. Az nem számolt, csak ugyi mikor nem kellett számolni, vagy ha számolni kellett, akkor ott át. Oszt akkó . . . meg ha nem is, akkor én leváltottam egypár . . . – No gyúccs má rá! – vagy mit tudom én, szóval én vótam a fő . . . Megyek. Gyön utánnam, nagy randa bunyevác. – Hát csak oda az ajtóra, menjek be. – Bemík, . . . be merek én menni. Mondom:

– Mit akar?

Elővesz egy literes üveget, van vagy kétúnyi kis pálinka.

– No – aszongya . . .

Mondom:

– Annyi nincs, hogy minden embernek adjon?

– Há nincs pálinkám . . .

– No, akkor nekem se kell!

Mondom:

– Száz dínárja se nincs, hogy vegyen egy litert? – akkó még száz dínár vót . . .

– De az van . . .

– Nahát akkor – mondom – mit kell itten seppeskedni! Asz sziszi, hogy nekem kell ez a pájinka? Nem kell! – Ott hattam. Szóval, szerettem, de annyira nem, hogy . . .

A BIZTOS SE MINDIG BIZTOS

Mikor hát engem kinevezett bandagazdának, mer én nem lettem fogadva, én úgy lettem aztán a főbandagazda hejett odatíve, mer az valahogy összeveszett a géptulajdonossal . . . előtte, oszt nem is gyött a géphő. Aszongya ennek a géptulajdonosnak az apóssa, ipa:

– Na, Lajcsi – aszongya –, két méter buza biztos.

– Mondom: mér?

– A bandagazda itt annyival mindig többet kap.

Mondom: – Maj meglátom én.

No osztán, mikor el lett csípelve ugyi, akkor úgy szoktuk csináni, hogy három-nígy ember . . . Rájérsz hónap? Rájérsz? Rá. Hát erre a . . ., aki egy kicsit jobb számoló. No akkó elmentünk oda a géptulajdonoshó, ott kiterítettük, hogy mi van . . . Hát nálam vót a könyv, ugyi, oszt akkor számolgattunk. Hát oszt akkó valahogy el is osztottuk ottan . . ., mi esik egynek . . . Hát énnálam pontos lajstrom vót, úgyhogy én mindennap megmondtam, mámma kerestünk ennyit, aki nem vót ott, az ijen vonást kapott, aki ott vót, az megkapta azt a hús vagy huszonöt kilót, vagy amennyi esett . . . Aki nem, az így . . ., mondom, itten ú elmén flangírozni, oszt a rész meg jár neki . . .

No osztán . . ., oan nagyon jó emlékszik, akkó száztíz méter valamennyi . . . Ugyi az elcsípelt gabona után kiszámoltuk, hogy . . . mer azí mindenütt megjegyeztem, hogy ez tízé van, ez nyocé van, ez hété van csípelve, ebbül ennyit csípeltünk, ezt ennyiór kellett szorozni, úgyhogy hát, mondom, száztíz méter . . ., akkor igen gyenge kereset, öt-öt és fél méter jutott egy embernek. Abba az időbe sok gép, huszonhárom gép vót Pacséron. No elíg a hozzá, hogy ez nagyon jó . . ., az elejin vót ez a gép mindig.

No osztán, ahogy összeadtuk ezt a . . . egy embernek mi jár, még két méter valamennyi kimaradt. Nem mondta ű, hogy majd vigyek több zsákot. Én se mondtam. Csak annyit mondtam, azt . . ., mikor . . . mer én csak hallgattam . . . ott elszámoltunk, jó van két méter, nem tudom, mi lesz avval. Nem szólt ű se semmit, de hogyha szólt vóna, hogy azt nekem adja, azt mondtam vóna, hogy ez nem jár nekem . . . Ha akar adni az üvébül, nem mondom, hogy . . . Ez az embereké . . . Mondom:

– Gejszler úr!

– Na, mondja, Lajos.

– Mondom: száztíz méter huszon . . . , ötven kila rész van, osz száznjó métert osztottunk el. Itt még van, mondom, kétszáz mennyi kila . . . Ugyhogy még tíz-tíz kila esett egy embernek.

– Na jó van – aszongya –, akkó írja oda nekik.

De akkó má láttam, hogy nekem nem lesz buza. Hát, mondom, így nem kell nekem, hogy amaz maj kajabáljon . . . Itt vót három-nígy ember is segíteni, ez tudta, hogy az nincs elosztva, mos ha én azt elviszem, akkó . . . á, inkább maradjon . . .

A MESEBELI EMBER ESETE, AVAGY AMIKOR A TÜKÖR BESZÉL A GAZDÁJA HELYETT

Az apámnak vót egy öcse, illetve kettő, de most az öregebbik öccsiről beszélék. Igen jó cselédember vót, mindég szállásokon szógát, fődesuraságokná . . . Vót ű ottan bakter is, éjjeli bakter, de aztán oszt vót még első kocsis is. Hát az nagy izé, hogy híjják, ha valaki első kocsis! Mer annak, ugyi, másfél bére is van, meg hát ugye egy kis tekintéj. No osztán el is öregedett ű ott a szógálatba . . . , nem is sokat szerzett, semmit . . . Hát ugyan egy kis házat összerakott egy kis öröksíggel, mivel . . .

No osz hát apám hazacsalta, hogy ide győjjön Pacsírra lakni. Hát idevaló vót, de ű elment vóna a szabadkaji földre, mit tudom én, hova . . . , de oszt idecsalta, hogy gyere, legyünk hát itten. No oszt vettek is itt egy házat, házacskát . . . , no osztán a szomszídunkba ippen. Meg is vótunk ottand, oszt akkor apám . . . – eppen errül beszíltünk mámma, hogy . . . vót itt egy szomszíd, egy ojan, hogy mondjam, módos gazdaféle ember. Annak vót ottan vőgyes kertje, nekünk ippen átal, osztán az mindig szokott nekünk (bérbe – P. A.) adni . . . , mer akkoriba még számolt egy kis vőgyes kert, hogy ott az a konyhakerti hogy híjják megtermett . . . a . . . ami a konyhára kellett így a szegínyembereknek, ugyi . . . zőccsíg, sárgarépa, borsó, ződbab, ez az . . .

No oszt mikor ez a bátyám hazagyött, hát ennek is jutott ott egy kodrát (kvadrát – P. A.). De akkorra má oszt annyira kapós is vót (a kert – P. A.). Ugye ez a bátyám úgy . . . nagyon, nagyon . . . hogy fejezzem ki . . . mesebeli ember vót, oszt annyit tudott mesélni annak a gazdának . . . Vót ott ojan gazda, aki ezt má nem is szerette, de ű azé csak mondta . . . úgyhogy minket hát . . . nem vót itten, hogy mit tudom én . . . kihazudott . . . Úgy lettünk tán kihazudva abbul a kertből. Lett oszt kert másutt, nem vót az baj, csak nem nízte az embersíget. No oszt hát vissza is mondogatta ezt neki apám egypárszor, hogy hát öcsém . . .

No oszt ehő a gazdáhó, ahun ű eztet megjátszotta – hát errül beszíltünk, most megin hozzáteszem – ezek meg oan borzasztó útálták ezt a szegínyembert. Hát oszt ez az én bátyám, ez meg oan hízelgős vót:

– Samu bátyám, Rózi néném . . . – így.

A gazdák . . . korosabbak is vótak túlle . . . megbátyámozta, nénémezte, de azok meg nem is örültek neki, mer hát űk ijen kódussal hogy lenne ű rokon . . .

No osztán egyszer megin ott tanyázgat a bátyám, ott bent, valami dógot intéztek, hogy majd mit csinál, hogy csinálja . . . Hát így, Samu bátyám, úgy, Rózi néném . . . Avval oszt a tükör ott vót az ajtó mellett, valamijen tükör . . . vagy oda vót akasztva-ji . . . Ű meg oszt gyött kifele, de ű oszt mondta, hogy Rózi néném, akkó majd gyövök hónap. Emmeg osztan hátúrul nyútogatta a nyelvit rá. Emmeg meglátta ott a tükörbe, azúta oszt többet sose nem ment. Mondom, minket úgy kihazudott, de ugyanúgy járt ű is evvel a nagy mes . . . (éjével).

KUKORICATÖRÉS 1944 ŐSZÉN,

azaz mi is és hogyan is történt 1944 őszén a pacseri határban?

Szemesi Józsiná arattunk . . . Aztán hát ű törni is, jobban mondva az apja erőködött, hogy fijam, meg kell adni az embereknek . . . De oan nyakas vót ez a Józsi fijú . . . Akkó még megvót az apja is, negyvennégbe. Osz má akkó nagyon összevissza világ vót ittend, ugyi. Eggyik eere menekült, másik amaara menekült, vagy mit tudom én, még ha nem is menekült, de mán most ott át, hogy közelgett az ágyúszó, osztán ugyi, aki iparkodott vagy megadta, akkó má az ember nem nízett arra hogy hát . . .

– Kosztot nem birok, édesapám, adni . . .

Hát dehogynem. Két asszony vót, má az anyja is meg a felesége, mind a kettő jó erőbe vót még . . . Nem akart. Nohát nem . . . Jó . . . nem . . .

No oszt akkor nagyon kapóssak vótunk. Erős nyócas bandánk vót, fijatal-emberek ugyi . . . Trenka komát, azt meg . . . Cseri Gyuláná aratott, az dögönyözte, hogy na Józsi, akkó fogd fel, eggyezünk meg a kukoricára. Hát lehet, itt vagyunk, aszongya, nyócan vagyunk, hát megeggyezhetünk.

De . . . ez az Ortó, ez pedig Pap Sándor bácsi . . . a jis meghalt akkor, a szalad . . . vagy izékor, mikor menekültek itt, akkor felment a pallásra. Állítólag . . . van, aki azt mondja, hogy felakasztotta magát, van, aki azt mondja, hogy szív izétú . . . , szóval nagyon rendes, jóra való ember vót, osztan nagyon a szívre vette ezt a menekülést . . . magyar ember vót, osztán meghalt, mikor egy vasárnap is menekültek a székej . . . ezekbül a csángókössigekbül vagy hunnan.

Ortó Ferenc meg Nagy Jóskával, ewel a . . . harangozó vót akkor a reformátusokná . . ., az meg ott eggyezett a kövesen. Én a kössígháza kapuba Szemesivel, tán mellettem is vót egy cimborá, Trenkával is vót valaki, meg Ortóval is ez a Nagy Jóska . . . Erre emlékszek. No osztán, mondom, oan nagy szerencsének tartottam (= tartom – P. A.) ezt én még mámma is . . . Má ennyihányszor mondtam, hogy ennek az Ortónak köszönhessük, hogy még világtítottunk (= világtítunk, azaz élünk – P. A.) akkor . . ., mer Cserinek a munkássait elvitték, megtizedelték ott úket . . .

Csak hát Szemesi . . . Add meg, fijam, aszongya az apja, add meg, meg kell adni, fijam. Nnem lehet, nem lehet, édesapám, . . . nem lehet, azt mondja. Hát, mondom, máskib nem megyünk, Józsi. Harag ne legyen, én másképp nem foghatom . . . itt . . . egy van, hogy kosztír vállalunk munkát. Nem oan sokba szoktuk mink nízni azt a kosztózást, de hát most úgy megkötöttük magunkat, éreztük a Sztalin szellemeket, hogy közeledik.

No oszt akkor Cseritül Trenka kijált, hogy no hogy átok, Ferenc, hogy átok . . ., Gyula megadta. Meszelt Ortó: – Kész, Sándor bácsiho megyünk! Úgy ráhallgattunk, pedig fijatalabb vót túllünk.

Nohogy én, mondom, nem is lettem felfog . . . nem fogtam fel, de Trenkának megadta Cseri Gyula, amit kért. Dehát, mondom, így jobban jártunk, mer itt vótunk a Zombori úton . . . Azon az úton (amelyiken a Cseri szállás volt – P. A.) meg vót a felhajtás . . . Oszt ott valahogy, ahogy azok kin vótak, mink is kin lettünk vóna, mer nem vót itthon maradás akkor má . . . Dobolták, hogy csak kifele munkára. Oszt akkor . . . Egy szerb emberhő ment magyar asszony férhe. Vót néki három családja. Egy megvan, a Gyorgye, kettőt azt ottan kivégeztek, elvittek. Úgyhogy azt a bandát ottan mind elvitték, abbul nem gyött vissza egy se . . .

(Kérdésem: Kik?)

Partizánok, oan felelőtlen egyének, ugyi . . . Jártak itt kocsival a szállásokon, osztán meg a fődeken, ahun találtak népeket, gyerünk csak kocsira . . . két-három üres kocsi utánuk, osztán vitték úket Bajmokra . . . Meg itt a szálláson, a szállási Berkó Károjt, Palágyi Lajost, Páti gyereket . . . sokat . . . Cindel gyereket, Szabó gyereket, szóval nagyon sokat összeszedtek ekkor . . . Mink meg hát gyöttünk haza a Zombori úton . . ., mer haza kellett gyönni minden este . . ., eggyik ezt hall, másik azt az úton, ahogy összetalálkozunk estefeled, nem este . . ., húúú este, mire öt óra, itthon kell lenni, ijen vót a dobszó, parancs . . . Ott Csonoplán – hát lehet, hogy rege vót – a kössígháza kapu alatt fojik ki a vír! Hát nímet kössíg vót ugyi, lehet, hogy csináltak ott is, de itt is, amit én itt elsorolok, itten vót egy negyven-ötven ember, aki eltűnt Pacsírrol. Ezt is . . ., ha a kössígházán ennek is megindul a víre fojni . . . De hát, ugye, ezeket elvitték Bajmokra, osztán egy riszit Topójára, ottand vígezték

ki vagy kicsináltak, mer nem gyöttek elő . . . Szabadkára, mindenféle. Szóval, akik hát . . ., no hát azokat, no mondjuk, hogy tán valami vót a . . . háj a fejin, vagy mit tudom én, hát azt megértette jobban az ember . . . De azt a munkás-embert, összefogott a határ . . . Ezt mondtam én Trenkának . . . – Gyere oda közzénk – nagyon hítt . . . Mondom: ide figyejj, addig ne is híjj, míg arra nem gyön elfogadható magyarázat, hogy megbüntessük őket . . . Meg az ojan munka vót, az nem emberi munka vót . . . Azúta osztán hát eehalगतott, mikor látta, hogy nagyon nehéz kirdíshó nyúlok . . .

IRODALMI MÚZEUM

HERCZEG FERENC, A TEMESVÁRI GIMNAZISTA

N É M E T H F E R E N C

Versec szülöttének, Herczeg Ferencnek a munkásságában, későbbi írói élményvilágának kialakulásában, sőt irodalmi témaválasztásában is jelentős, mondhatnánk meghatározó szerepet játszott ifjúkori indíttatása. Pontosabban azon ifjú- és iskoláskori élményei, tapasztalatai, meg azok az érdekes, apró anekdotaszerű történetek, amelyek még az iskolapadban ívódtak bele, s amelyeket később oly ügyesen szőtt regényeibe, sajátos ízt és színt biztosítva azoknak, meg felismerhető irodalmi stílust. S hogy Herczeg diákkorában milyen maradandó, később irodalmi művek témájaként jelentkező élményanyagot vitt gimnáziumi évei után Pestre „irodalmi” útravalóul, arról önéletrajzi kötetéből és műveiből tájékozódhatunk.

Nem vitás, hogy a fiatal verseci diák, gimnáziumi éveinek dinamikus, sőt esetenként ellentmondásos alakulása, amely őt rövidebb ideig több városhoz, vagy mondjuk úgy: többféle milióhöz kötötte, és gyakori környezetváltoztatásra kényszerítette, hatványozott élményanyagot biztosított neki, többet mint más kortársainak, beleértve ebbe a sok diákkori barátságot is.

Versecen végezte el a négy elemi meg a polgári iskola első osztályát német nyelven, majd szülei kívánságára – tizenegy évesen – 1874-ben Temesvároft, az ottani jeles piarista gimnáziumban folytatta tanulmányait. Szülei szándéka az volt, hogy nagyobb városba küldjék, ahol „magyar szót” hallhat, tanulhat. Ez a feltevés azonban annyiból volt téves, hogy az idő tájt magyar szó Temesvároft jobbára csak a piarista gimnázium falai között volt hallható, az ottani polgárok egymás között többnyire németül beszéltek. Így a verseci polgármester fiát kétévi temesvári tanulmányai után 1876-ban Szegedre íratja, ahol aztán a színmagyar városban mint egyik életrajzírója mondja, „magyar beszéde tökéletesen kicsiszolódott”. A magyar irodalomtörténet stílusosan fogalmazva

úgy tartja, hogy Herczegnek „Versecen a szíve, Temesvárt az ajka, Szegeden pedig az agya is megtanult magyarul”. Ilyen „nyelvi/szellemi metamorfózis” nélkül pedig bizonyára irodalmi pályafutása is másként alakult volna.

Herczeg 1876 és 1878 között tanult Szegeden, ahol a gimnázium negyedik és ötödik osztályát végezte. Sokat köszönhetett e két esztendőnek, hiszen a Tiszában pompásan megtanult úszni, erős, izmos ifjúvá serdült, s nemcsak a magyar nyelvet sajátította el, hanem a magyar észjárást is. Laetus-klub néven diákegyesületet alapított, sőt diáklapot adott ki, amelyet saját kezűleg illusztrált. Itt bontakozott ki festői tehetsége, olyannyira, hogy már-már dilemmában volt, hogy feladja-e érte irodalmi ambícióit.

Gimnáziumi tanulmányait, pontosabban az utolsó három osztályt szülővárosának szomszédságában, a fehértemplomi állami gimnáziumban végezte német nyelven, kosztos diák volt egyik tanáránál. Végzős korában írt ott egy igen nagy terjedelmű hőseposzt, amelyről később is sokáig emlegették.

Nos, e gyakori váltások és fordulatok a gimnáziumi évei során igencsak erősítették alkalmazkodóképességét, fejlesztették éleslátását, gazdagították tapasztalatát. E diákélményei közül sok műveiben is tetten érhető.

Herczeg Ferenc tehát 1874-ben rugaszkodott el először szülővárosából bátyjával, Józseffel együtt, mert szülői akarat szerint tanulmányaikat mindkettőjüknek Temesvárott kellett folytatniuk: tehát új városban, új környezetben, új iskolában. A *Várhegyben* erről így vall: „Elvégeztem az első polgárit, bátyám pedig a harmadikat, és édesapánk kijelentette, hogy a jövő tanévet a temesvári piarista gimnáziumban fogjuk tölteni. Temesváron a versecieknek latinból főlvételit kellett tenniök, és a kegyesrendiek, akik érthető okokból nem kedvelték a mi züllött kis német iskolánkat, rendszerint elbuktatták a verseci fiúkat. A bátyám is, én is, a verseci latin professzorunk kíséretében jelentkeztünk felvételire. A bátyám egy héttel előbb mint én. A piarista megnézte a bizonyítványát, látta, hogy a harmadikat végezte, egy pár tessék-lássék kérdést tett fel latinból, majd kimondta a szentenciát: beiratkozhatik a harmadikba. Józsi tehát vesztett egy esztendőt, pedig jó tanuló volt.

Engem Stadl tanár úr vitt fel Temesvárra. Búcsúzóul azt mondta édesapámnak:

– Kizárt dolog, hogy egy tanuló, akit én készítettem elő, bárhol az országban megbukhasson!

Erre én nagyon kíváncsi lettem. Csakugyan nem buktam meg, pedig meg sem értettem a magyar nyelven feltett kérdéseket, nemhogy feleltem volna rájuk. Ezt a csodát Stadl professzor úr a következőképpen imádkozta le reám. Először is bocsánatot kért Merényi kegyesrendi tanártól, hogy az én iskolai bizonyítványom valami sajnálatos félreértés következtében Versecen felejtődött. Pedig én tudtam, hogy a zsebemben van! Az előzékeny piarista megnyug-

tatta, nem baj, majd megkapjuk később. Aztán azt kérdezte, melyik osztályt végeztem a verseci polgáriban? A másodikat, mondta Stadl fölényes nyugalommal. Egykor jött az az egypár tessék-lássék kérdés latinból, én hallgattam, mint hal a varsában, a piarista tanár pedig úgy döntött, hogy fölvesz a másodikba. Be is irattak.”

Nos, ilyen cselesen kezdődött Herczeg Ferenc iskoláztatása Temesvárott, 1874 őszén.

Megérkezésük után Herczeg Ferencet és Józsefet, a két gimnazistát, id. Steinbach Antal királyi tanfelügyelő házában szállásolták el, feltehetően édesapjuk korábbi ismeretsége folytán. Mondhatnánk, hogy diákként akkortájt jobb helyre nem is kerülhettek. Hiszen a 19. század második felében kevés pedagógusnak voltak oly bokros érdemei a bánáti tanügy fejlesztése terén, mint id. Steinbach Antalnak. Azért is nevezték a bánáti iskolák atyjának, aki tanítóként, majd Torontál megyei tanfelügyelőként éveken át új iskolák, óvodák megnyitásán fáradozott, igen sikeresen. Amellett tanügyi szakíró is volt, több pedagógiai lap munkatársa, aki hivatalos teendői mellett Torontál megye művelődési életében is aktív szerepet játszott. Mint Vaday József írja róla: „szimpatikus modora, öntudatos, tervszerű, racionális tanítási eljárása kedvelté és népszerűvé tették őt”. Steinbach 1854-ben a verseci tanítóképző hallgatója volt, s feltételezésünk szerint még akkor ismerkedhetett meg Herczeg Ferenc édesapjával. Utána pályafutása Nagyikindára szólította, egy évvel a két Herczeg fiú érkezése előtt (1873 májusában) pedig Temes és Torontál vármegye másod-tanfelügyelőjévé nevezték ki, és akkor tette át székhelyét Kikindáról Temesvárra. Onnan 1876-ban, csaknem a Herczeg fiúkkal egy időben ő is elköltözött Temesvárról, méghozzá Nagybecskerekre.

Steinbach szeretettel fogadta a Versecről érkező gimnazistákat. Akkor már jeles tanügyi szakemberként tartották számon. A magyar mellett kiválóan beszélt németül, szerbül és románul. Temesvárott feleségével, Riesz Erzsébettel élt, három gyerekük volt: Antal, a későbbi főszoligabíró, Béla, akiből később ügyvéd lett és Erzsébet, aki Hegedűs Miklós Torontál megyei főjegyzőnek volt a felesége. Írónk ifj. Steinbach Antallal barátkozott.

Herczeg Ferenc így ecsetelte a korabeli fogadtatást Steinbachéknál:

„Temesváron kitűnő házba kerültünk: Steinbach tanfelügyelő volt a kosztadónk. A néni szép fiatal asszony volt, pompásan énekelt, én legalább nagy gyönyörűséggel hallgattam Erkel operáinak áriáit. Úgy bánt velünk, mint a saját gyermekeivel, vagy talán még valamivel jobban. Anyai gondosságában annyira ment, hogy saját kezűleg csutakolt szappanos vízzel, és maga vágta le a körmeimet. Volt két kosztostársunk is.”

A fiatal Herczeg nem volt éppen elragadtatva Temesvárral. Meg is írta róla, hogy „utcaín tömjén, prófunt- és patkányszag érzett, levegőjét trombitaszó és

harangkongás járta át, egész Temesvár mellét ájtatosság, zsibbasztó unalom és pedáns rend feküdte meg. És mindenütt fekete-sárga korlátok, kapuk és őrházak. (...) Magyarul akkor még csak a vármegyeházán, a piarista iskolában és a cukrászoltban beszéltek. A cukrásznál a három déli vármegye birtokossága ette a habos fánkot, és itta a vanílialikört. Olykor tíz szép négyesfogat is állott a téren. Az urak furcsa formájú kocsikon jártak, és még furcsább szabású vadászruhákat viseltek. Egyébként azok a magyar urak részben rác, részben görög, részben pedig német nevűek voltak. Akkoriban azt tartották a Délvidéken, hogy az ember csak ötszáz holdig lehet rác vagy sváb, azon felül magyarrá kell lennie, ha a vagyónához méltó életet akar élni”.

Ilyennek látta tehát Herczeg Ferenc Temesvárt, miközben, saját bevallása szerint, erős honvágy is gyötörte. A tanárok, legalábbis eleinte, elnézőek voltak iránta, mert nem tudott jól magyarul. És vajon hogyan tanulta Herczeg Temesvárott a magyar nyelvet?

A Várhegyben ezt is elmagyarázza: „Temesváron úgy tanultuk akkor a magyar nyelvet, mint a latint: iskolában és könyvből, de a gimnáziumon kívül mindenkivel németül karattyoltunk, hiszen még a magyar úricsaládok is sűrűn beszélték otthon Goethe dialektussá ficamodott nyelvét.”

Egyik tartós temesvári barátságát a tanfelügyelő fiával, ifj. Steinbach Antallal, azaz a nála egy évvel fiatalabb Tónival kötötte. A házigazda fia szívesen vette pártfogásba írónkat meg annak bátyját, és mindent megtett, hogy megkönnyítse az új környezetbe való beilleszkedésüket.

Herczeg Ferenc évtizedekkel később így emlékezett meg róla:

„A gazdánk fia, Steinbach Tóni, eszes, vidám és kedves fiú volt. Vele hamar összebarátkoztunk. Jó ideig azonban nem tudtam méltatni új otthonunk előnyeit. Rettenetes honvágy emésztett. Úgy éreztem, nem tudok élni távol az édesanyámtól és a Várhegytől. (...) Mikor a seb, melyet a hontalanság érzése ütött rajtam, hegedni kezdett, Steinbach Tóni körülkalauzolt a városban. Temesvárt akkor még háromszoros sáncöv vette körül. Ha az ember be tudott férkőzni a katonaságtól elzárt erődítési zónába, és mi kisdíákok be tudtunk férkőzni, akkor a kortól megbarnult hatalmas téglabástyák és posványos sáncárkok véget nem érő labirintusába találta magát. (...) Volt ott látnivaló. Ott volt a Hunyadi-kastély. Vasráccsal elzárt udvarán beláthatatlan hosszú sorokban feküdtek a szolgálaton kívüli vaságyúk.”

A Herczeg fiúk egy évet töltöttek a Steinbach házban, de a Tónival való barátság később is fennmaradt, amikor a Józsefvárosban lévő Sterbetzky házba költöztek, ahonnan naponta lóvasúton jártak be a piaristákhoz. Herczeg némi lelkiismeret-furdalással bevallja, hogy a Steinbachéktól való távozással igazságtalanságot követtek el a tanfelügyelővel szemben, de mint mondja, „ők nem voltak kicsinyesek”, és Tóni új szálláshelyükön is gyakran meglátogatta őket.

Végül is mi lett ifj. Steinbach Antallal? A levéltári adatok szerint szép karriert futott be, és a főszolgabírórságig vitte. Budapesten végzett jogot, majd 1887-ben államvizsgát tett, és közigazgatási gyakornokként lépett Torontál megye szolgálatába. 1896-ban Párdányban volt szolgabíró, majd Nagykikindán. Emellett beválasztották a megye törvényhatósági bizottságába is. Kortársai azt írták róla, hogy „tevékenyen részt vett minden társadalmi mozgalomban”. Valószínűnek tartjuk, hogy budapesti jogászévei alatt az akkor már Pesten élő íróval továbbra is barátkozott.

A Herczeg fiúk temesvári iskoláztatása 1876-ban ért véget, amikor a családapa úgy döntött, hogy egy „igazi magyar helyre”, Szegedre adja fiait, a piaristákhoz. Úgy is lett.

Herczeg Ferenc végül is 1881-ben, apja halála után egy évvel érettségizett le, Fehértemplomon, s miután anyja tanácsára nem lett katonatiszt, Pesten ő is, akárcsak Tóni barátja, jogra iratkozott. Hónapos szobát bérelt, és felkereste a maga köréhez tartozó bánsági fiúkat, hogy mint Surányi Miklós írja, „belemelegedjék a nagyvárosi élet örömeibe”. Az elsőéves joghallgató azonban ott írói szenvedélyének is hódolt. *A hozományvadász* címmel megírta *A dolovai nábob leányának* első változatát, és ezzel, képletesen szólva, szinte észrevétlenül át is lépte az irodalom küszöbét.

EMLÉKEZTETŐ

MÁRAI SÁNDOR A NEMZETNEVELÉSRŐL

A magyar műveltség nem lehet közép- és felsőiskolák tehetségeseinek magánügye az új Európában. *A nevelést természetesen a mélyben kell kezdeni, a népiskolában. Hiszünk a magyar műveltség minőségi elmélyülésében, s ha ezt hisszük, figyelmünket elsősorban a magyar néptanító felé kell fordítani.* A „nemzet napszamosai”-nak felelőssége a nagy békebeli küzdelemben, melyet a magyarság lesz kénytelen indítani a minőségi versenyben újraépülő Európa kulturális versenyterein, a néptanítók felelőssége csaknem nagyobb, mint az egyetemi tanároké. A mostanában oly divatos népi és urbánus ellenhatásokat kiegyenlíteni csak úgy lehet, ha a népnek az elemi iskolában olyan nevelést adunk, amely kíváncsisággal tölti meg a munkás- és földműves-tömegek gyermekeinek lelkét az ábécé és az egyszeregy ismeretein túl a mélykultúra iránt. A magyar parasztság értelmi képességei oly kiválóak, a magyar lélek megismerő, megkülönböztető képessége oly rendkívüli, a magyar tömegek szellemi minősége oly magas, hogy a népnevelés a leggazdagabb, legnemesebb emberi anyagot munkálhatja meg Magyarországon, ha megfelelő irányítással és előképzéssel hivatása igazi szintjére emeljük ezt a nevelő testületet. A középosztály érdekek által sugalmazott hajlamossága az illúziók iránt teljességgel hiányzik a magyar földműves- és munkástömegekből. A magyar nem hajlandó mithoszokban élni, s mindent, amit mithosszá alakított az osztályérdek, humorosan lát, tudatosan felnagyít, vagy kicsinyít. A minőségi nevelést a mélyben kell elkezdni, a magyar valóságérzékét, történelmi helyzetének igazságát, a környező népekhez való viszonyát, az európai erők között számára kirótt feladatok tudatosítását a népiskola elemi osztályaiban kell megalapozni. Nem mondjuk azt, hogy a magyar néptanítók nem teljesítik most is legjobb akaratuk és tudásuk szerint nemzetnevelő kötelességüket. *De szükségesnek és a nemzet érdekében elkerül-*

hetetlennek véljük éppen a néptanítók kiképzési, nevelési, továbbképzési szintjének emelését. Legtöbbször szomorúan szerény körülmények között, szellemi magukra hagyatottságban, szegénységben, a korszerű tudományos, szellemi áramlatokat csak egy-egy napilap torzító tükréből, vagy valamilyen üggyel-bajjal megszerzett folyóirat, szakmunka részletértésülségéből megismerve, hősies magányban folytatja ez a tanítóóság nehéz és felelősségteljes munkáját. Szükséges, hogy a magyar néptanítók szellemi továbbképzését minden erőnkel szorgalmazzuk, szükséges, hogy módot adjunk nekik rendszeresen megismerkedni a magyarság és Európa időszerű problémáinak igazi értelmével, szükséges, hogy megfelelő anyagi függetlenségben élhessenek nehéz feladatuknak, módjuk legyen a magyar műveltség mélyebb kérdéseit rendszeresen megismerni – a néptanító szellemi és anyagi függetlensége legalább olyan fontos a nemzet egyeteme és jövője szempontjából, mint a bírák, vagy a katonák szellemi és anyagi helyzetének, társadalmi területenkívüliségének körülbástyázása. A jövőt, a magyar nemzet minőségi élethalál-harcának esélyeit az első arcvonalon ők tartják kezükben. A nagyon hasznos és üdvös kísérletek mellett, melyek a magyar tömegek gyermekeinek tehetségesebbjeit iparkodnak továbbképezni, elsőrendűen fontos, hogy a nemzet legmélyebb és legszélesebb alkotórétégének, a parasztságnak és munkásságnak egyetemét – ezt az önmagában oly tehetséges magyar tömeget – a népiskolában olyan nevelési módszerrel ébresszék a nemzet feladatainak és hivatásának öntudatára, mely nemcsak a tehetségek továbbképzését biztosítja, hanem megveti az öntudatos mélykultúra alapjait a nemzet egyeteme számára. Főntebb ezt a szót használtuk: kíváncsiság. Ezt a szót, éppen pedagógiai szempontból, nem érezzük könnyűnek, sem felületesnek. Az újkori pedagógia jól tudja, hogy a gyermek figyelmét és képességeit semmiféle nevelési módszer nem éleszti annyira, mint a kíváncsiság ösztönének izgatása. A magyar néptanító keltse fel a magyar tömegek érdeklődését a minőségi kultúra iránt: ez lenne legfontosabb feladata, éppen olyan fontos, mint az egyszeregy, vagy az ábécé, vagy a magyar földrajz alapelemeinek oktatása. S mint ahogy elveszett az a nemzet, melynek hadserege politizál, bírósága osztályérdeket tart ítélkezés közben szeméi előtt, úgy nagy veszély fenyegeti azt a nemzetet is, melynek pedagógiai közkatonaí nem a minőségi elv jegyében iparkodnak nevelni és hatni a nemzet szűz ősanagyára, a jövő táptalajára, a gyermekekre (Márai Sándor: *A nemzetnevelés ügyében*, 1942).

KRITIKAI SZEMLE

KÉPZŐMŰVÉSZET

A SZÍNEKBE ÖLTÖZTETETT VÁROS, AVAGY: ÚJ MŰFAJ VAN SZÜLETŐBEN?

Gondolatok Ifjú Gábor újvidéki fotóművész digitális fotografikái
kapcsán

Az utóbbi néhány évben, a digitális fényképezőgépek térhódításával párhuzamosan, a szakmabeliek között mind több a vita arról, hogy mi lesz a klasszikus, mechanikus (filmes) fényképezőgépek, illetve a hagyományos fotográfia sorsa, pontosabban, hogy kiszoríthatja-e az új, digitális (memóriaegységre rögzített) kép a klasszikus filmkockákat. Ezt a dilemmát főképpen a digitális képek viszonylag egyszerű elkészítése, azonnali ellenőrzési és korrekciós lehetősége, valamint azok számítógépes megmunkálásának szinte kimeríthetetlen lehetőségei táplálják a hagyományos fénykép viszonylag szűkre szabott megmunkálási lehetőségével szemben. Nos, a gyakorlat azt mutatja, hogy a fotóművészek egy része kitart a hagyományos fényképezés és képfeldolgozás mellett, egy része az új, nagy lehetőségekkel kecsegtető digitális technikára esküszik, de vannak olyanok is, akik mindkettőt művelik. Sőt úgy tűnik, hogy ez utóbbiak tábora gyarapszik, hiszen a digitális fényképezőgépek ára mind hozzáférhetőbb, és a nem túl mély zsebű szakmabeliek számára is elérhető. Ugyanakkor a nagyobb képmegmunkálási lehetőségek miatt mind gyakoribb, hogy a hagyományos módon készített fotókat is számítógépes program(ok) segítségével munkálják meg, amelyeknek igazán lenyűgöző az eszköztáruk, az élesítés és színezés lehetőségén át a különféle meglepő effektek alkalmazásáig. A számítógépes képmegmunkálási lehetőségek már olyan

színvonalasak, hogy az ügyes kezű, kísérletező művészt az egyszerű ténykép világából pillanatok alatt egy impozáns lehetőségekkel kecsegtető művészi világba vezetik át, miközben az eredeti fotográfia csak afféle kiindulópont marad, „nyersanyag”, amelyre néha megmunkálás után már szinte rá sem lehet ismerni. Az új digitális feldolgozás lehetőségei kapcsán immár jogosan vetődik fel a kérdés: hol ér véget a fotográfia, és hol kezdődik a számítógépes „művészkedés”? Ezt a határt ugyanis igen nehéz meghúzni. Azok a fotóművészek, akik „mélyebbre” merészkedtek digitális kísérletezéseikkel, új távlatokat fedeztek fel, új művészi kifejezőmódokat honosítottak meg. Közéjük tartozik Ifjú Gábor többször díjazott újvidéki fotóművész is, a *Magyar Szó* szerkesztőségének fotósa, aki „photoshop-kalandozásait” november 13-án önálló, újvidéki témájú tárlaton mutatta be a nagyszámú közönségnek. Novi S@d digi.foto.grafikában címmel a Vajdasági Fotó-, Film- és Videoszövetség Galériájában ötven alkotását tette közzemlére, amelyekkel nálunk egy új műfajt, a digitális fotografikát (egyeseke szerint fotoakvarellt) látszik meghonosítani.

Ezek az érdekes munkák – mint a szerző szerényen vallja – „számítógépes játszadozásainak” termékei, szerintünk viszont többek annál, mert egy témakör (Újvidék) újszerű vizuális, művészi értelmezését adja. Az ismert vagy kevésbé ismert városrészekről Ifjú Gábor előbb digitális fotókat készített, természetesen sajátos látószögökből, majd a számítógépes képmegmunkáló program sokféle lehetőségével élve finalizálta és színezte ki azokat. Így a fotográfia nála csak kiindulópont, „megmunkálási alap” maradt, a kaland „végterméke” pedig egy új fotóművészeti zsáner, a digitális fotografika. Mi ennek a lényege? Az ismert, népszerű újvidéki városrészek, középületek kontúrjait grafikai rajzzá egyszerűsítette, majd új tartalommal, az általa választott harsogó színekkel töltötte meg. Ezzel művészileg átértelmezte és újszerű feldolgozásban adta a közismert formákat, miközben a hangsúlyt a grafikai vázlatosságára és a (néha megdöbbentő) színek kombinációira meg azok ellenőrzött túlhangsúlyozására helyezte. Ez utóbbit többféleképpen értelmezhetjük, akár – mint Bora Miroslavljević fogalmaz – „kellemes sokkoló hatásként” is, képsorait pedig buja színhasználatá miatt „Újvidékről szóló meseként” is. Ifjú Gábor képeit úgy is felfoghatjuk, hogy az erős színhatásokkal ellentétben akarja szeretett városa sivár, hétköznapi szürkeségét, és azért „öltözteti” Újvidéket rikító színekbe, hogy felhívja rá a nagyközönség figyelmét, amely rácsodálkozással állapíthatja meg: Jé, hát Újvidék ilyen is lehet?

Ifjú Gábor fotóművészete vitába bocsátkozik a képzőművészettel, mert azt új ösvényeken közelíti meg, és alkotásai által észrevétlenül (de tudatosan!) átsiklik egy új művészi formába, amelyet már talán a képzőművészetnek kellene behatárolnia. Az új digitális technika alkalmazásával elmosódnak tehát a műfajok közötti korábbi határok, csupán az a kérdés, hogy mi ezt mennyire

gyorsan tudjuk vagy akarjuk tudatosítani. A kiállításon látottak azt sugallják, hogy nem kell ódzkodnunk az új művészi formák és új vizuális kifejezőmódok keresésétől, még akkor sem, ha azokat nem tudjuk azonnal behatárolni, illetve mérvadóan értékelni. A digitális fototechnika gyors fejlődése – ezt Ifjú Gábor kiállítása is bizonyítja – még sok meglepetést tartogat a számunkra, új vizuális műfajokat, összemosódott vagy többszörös áttételű kifejezési formákat, amelyek megértése szükségszerűen gyors szemléletváltást igényel. Végére is, mint minden a művészetekben, ez a meghonosodni látszó új műfaj is ízlés és nézőpont kérdése.

NÉMETH Ferenc

KRÓNIKA

DÍJAK

FÜST MILÁN-DÍJ – Végel László Újvidéken élő író-esszéistának esszéírói munkásságáért, dokumentáló, tényfeltáró kötetéért és kísérletező hangú regényeiért, Csaplár Vilmosnak regényírói, forgatókönyvírói, irodalomszervezői tevékenysége elismeréséül ítélte oda a díjat a Füst Milán-díj prózai kuratóriuma. Az elismerést Sándor Iván elnök, Földényi F. László és Budai Katalin kuratóriumi tagok adták át a Petőfi Irodalmi Múzeumban. A jutalmat – az író özvegye, Helfer Erzsébet kívánságával, és 1975-ben kelt közérdekű kötelezettségvállalásával összhangban – alapítása óta évente felváltva két költő, illetve prózaíró kapja meg. Füst Milánné szerint a díj célja „erkölcsi elismerést és anyagi támogatást nyújtani azoknak a költőknek és íróknak, akik Füst Milán irodalmi munkásságának szellemében az egyetemes emberi haladás érdekeit magas művészi szinten fejezik ki műveikben . . .”

SZIRMAI KÁROLY IRODALMI DÍJ – A 2003. évi Szirmai Károly Irodalmi Díjat Mihajlo Pantićnak Ako je to ljubav című elbeszélés-kötetéért ítélte oda a bírálóbizottság (Sava Babić, Bordás Győző és Vic-

kó Árpád). A díjat december 18-án adták át Verbászon.

PÉTERFI-DÍJ – Péterfi Vilmos Irodalmi Díjat kapott Szeli István akadémikus. A magyarság, valamint az Európa történelmi értékrendjét sokoldalúan kifejező életművek alkotóinak járó kitüntetését harmadszor osztották ki. Tavaly Varga Domokos és Lászlóffy Csaba részesült ebben az elismerésben. Idén Szeli István Pusztai János erdélyi íróval és Albert Gáborral osztozik a díjon, melyet december 8-án adtak át Budapesten.

ESEMÉNYEK

RENDEZVÉNY

HORTY-KOR – November 15-én Romsics Ignác történész Horty-kor címmel előadást tartott Újvidéken. A rendezvény része a Nagy Sándor Műemlékvédő és Hagyományápoló Egyesület által szervezett, s már két éve tartó Huszadik század a magyarság kálváriája című előadás-sorozatnak.

II. VMTDK – November 14-e és 16-a között tartották meg Újvidéken a II. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferenciát. A tanácskozás főszerzője

a Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium volt. Az ünnepélyes megnyitót és a hat plenáris előadást követően négy szekcióban folytak az előadások: élő természettudományok, élettelen természettudományok és műszaki tudományok, társadalomtudományok és művészetek, valamint társadalomtudományok. A részt vevő fiatalok között számos külföldi hallgató is szerepelt.

RÁKÓCZI-TANÁCSKOZÁS – November 22-én a Vajdasági Magyar Közművelődési Társaság tanácskozást tartott Újvidéken a Rákóczi-szabadságharc történelmi és irodalomtörténeti jelentőségéről, különös tekintettel a mai Vajdaságra. A tanácskozás előadói voltak: Bori Imre akadémikus (tanulmánya e számunkban megtalálható), Szőrényi László (Irodalomtudományi Intézet, Budapest), Ózer Ágnes (Vajdasági Múzeum, Újvidék), Balázs Mihály (JATE, Szeged), Káich Katalin, Csáky S. Piroska, Hózsza Éva, Bosnyák István, Utasi Csilla, Csányi Erzsébet és Ispánovics Csapó Julianna, a Magyar Tanszék tanárai, valamint Herbut Anikó és Hicsik Dóra egyetemi hallgatók.

TANDORI-KONFERENCIA – Budapesten december 2-án és 3-án az MTA Irodalomtudományi Intézetének Modern Irodalmi Osztálya és az Újvidéki Egyetem BTK Magyar Tanszéke munkatársai érkeztek Tandori Dezső munkásságáról. A konferencián Angyalosi Gergely, Bedecs László, Dobos Gyula, Kappanyos András, Rákai Orsolya és Valastyán Tamás, illetve Bányai János, Csányi Erzsébet, Faragó Kornélia, Gerold László, Harkai Vass Éva, Hózsza Éva és Utasi Csaba olvasta fel Tandori gazdag életművét vizsgáló, verseiről, regényeiről és drámáiról készített dolgozatát.

X. MAGYAR NYELVÉSZETI NAPOK – Az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén december 2-án és 3-án

tartották meg a X. Magyar Egyetemi Nyelvészeti Napokat. A tanácskozás ülészakáin előadást tartott Rajslí Iлона, Antalné Szabó Ágnes, Papp György, Zellinger Erzsébet, Cseh Márta, Juhász Dezső, Katona Edit, Lánosz Irén, Molnár Csikós László, Andrić Edit, Mikes Melánia–Báilisz Judka, Csorba Béla, Pásztor Kicsi Mária, Kormányos Katona Gyöngyi, valamint az egyetemi hallgatók közül Ferenc Hajnalka, Miklós Csongor, Laki Boglárka és Nagy Kornélia.

TANÁCSKOZÁS DEÁK FERENC-RŐL – December 6-án a VMTT szervezésében tanácskozást tartottak Újvidéken Deák Ferenc „a haza bölcse” címmel. A bevezető beszámolót Gaál György tartotta. Előadó volt még Pál Tibor, Bálint István, Szabó Judit, Uri Ferenc, Csordás Mihály és Csorba Béla.

IRODALOM

EÖRSI ISTVÁN ÚJVIDÉKEN – November 6-án az újvidéki M Stúdióban nyilvános rádiófelvétel formájában tartották meg Eörsi István szerzői estjét. Bevezetőt mondott Végel László (lásd Kérdések és válaszok rovatunkat). Az est szerkesztője Vickó Árpád, rendezője Vajda Tibor volt.

ÁCS KÁROLY SZERZŐI ESTJE – November 6-án és 7-én Szabadkán, valamint Újvidéken köszöntötték irodalmi est keretében a 75 éves, Kölnből hazalátogató Ács Károlyt. Vajda Gábor irodalomtörténész indította a beszélgetést, majd a gimnázium tanulói szavaltak Ács Károly verseiből, a Középfokú Zeneiskola diákjai pedig komolyzenei részletekkel tették színessé a műsort.

SZÜGYI ZOLTÁN KÖSZÖNTÉSE – November 14-én Szügyi Zoltánnal tartottak író-olvasó találkozót Adán. A tizenkét éve Budapesten élő költőt 50. születésnapja alkalmából köszöntötte az adai közönség.

KUKORELLY ENDRE ÚJVIDÉKEN – Az Újvidéki Rádió magyar műsorai szerkesztőségének meghívására november 20-án Kukorelly Endre budapesti költő és prózaíró tartott szerzői estet Újvidéken. Az M Stúdióban megszervezett nyilvános rádiófelvételen bevezetőt mondott Harkai Vass Éva (szövege a Kérdések és válaszok rovatunkban), fellépett Tornai Erika és Máriás Endre.

SIMÓ JÓZSEF WASS ALBERTRÓL – November közepén Maradnak az igazak címmel Wass Albert erdélyi író életművéről tartott a bánsági szörványtelepüléseken előadás-sorozatot a budapesti Simó József. Az előadót Sándoregyházáán, Székelykényén, Hertelendyfalván és Nagybecskerekén is telt ház fogadta.

SZÍNHÁZ

APÁCSIKERE UŽICÉN – November 17-én a 8. Jugoszláv Színházfesztivál záróünnepségén az Újvidéki Színház a Pác című előadásával két Ardalion-díjat érdemelt ki: Mezei Kinga rendezéséért, Janovics Erika pedig kosztümterveiért kapott elismerést. Az Olga Savić színművésznő (elnök), Nataša Nelević színikritikus, Vicsek Károly rendező, Zoran Hristić zeneszerző és Svetislav Basara író összettelű zsűri összesen hét előadást tekintett meg. A legjobb előadásnak járó Ardaliont a podgoricai Montenegrói Nemzeti Színház Edward Bond *Sehol senki* című előadása kapta, rendezője Egon Savin. A legjobb női szereplő is ugyanebből a darabból a Sarát alakító Varja Đukić, valamint Miodrag Tabački díszlete kapott díjat. A férfi főszerepek közül Slobodan Beštićet díjazták a Belgrádi Nemzeti Színház produkciójának Hamlet-jeként. A mellékszerepért járó Ardaliont Ivana V. Jovanović kapta két darabban nyújtott alakításáért: a zombori Népszínház Kazimir és Karolina, valamint a sza-

badkai Népszínház szerb társulatának Cseresznyeskertjében láthatta a közönség. A fiatal színészi díjat Nikola Đuričko kapta, aki a belgrádi Jugoszláv Drámaszínház Sirály produkciójában játszott. Ugyanez a belgrádi társulat érdemelte ki a különdíjat a Vágányok című darab színészeinek alakításáért.

KIÁLLÍTÁS

FESTÉSZET

DVORÁCSKÓ LÁSZLÓ ÜVEGKÉPEI – Dvorácskó László üvegre festett képeiből november 11-én nyílt kiállítás a szabadkai Franzer Galériában. A tárlatot Deák Ferenc író nyitotta meg Elsuttogott balladák című írásával.

PENOVÁC ENDRE KÉPEI BELGRÁDBAN – November 15-én nyílt meg Penovác Endre festőművész tárlata a belgrádi Diplomata Klub képtárában. A tulipánok, a pipacsmező, a behavazott nádas, vagy a végtelen alföldi puszát idéző tenger a művész életérzését hivatott kifejezni. A kritikusok az Alföld mesterének tekintik a festőt. A tárlatot Hasan Servet Oltem, Törökország nagykövete nyitotta meg, s Lajkó Félix hegedűvirtuóz játéka tette azt még színesebbé.

MŰVÉSZET HATÁROK NÉLKÜL – A szegedi Hammido Képzőművészeti Iskola tanárainak és a vajdasági képzőművészeknek a Művészek határok nélkül című közös tárlatát nyitották meg november 17-én az adai Szarvas Gábor Könyvtár kiállítási termében. A Hammido csoportosulás tagjai Baczkó Andrea, Pataj Miklós, Sz. Véber Noémi és Sugár Ibolya Szegedről, Bakos Anita Moholról, Molnár László Törökkanizsáról, Turzai Sándor Csantavérről, Száki István Topolyáról, Török István Palicsról, Boros György, Suzana Donoslović, Gyurkovics Hunor, Katarina Mandić, Đuro

Moravić, Szalma László és Kerekes László Szabadkáról.

ZENTAI ALKOTÓHÁZ – A zentai csata emlékére megtartott második festőtábor alkotásaiból rendeztek kiállítást december 4-én a Zentai Alkotóházban. Vajdaság tíz városából mintegy húsz alkotó vett részt a munkában. Olaj, pasztell, kombinált technika, de faragás és dombormű is fellelhető volt az alkotások között Zenta jellegzetes tájrészleteivel. A táborot Segedinski Zsuzsanna álmolta meg, otthonhoz pedig a Thurzó Lajos Közművelődési Központ segítette a művészeket. A tárlatot Aleksandar Lučić újvidéki festőművész nyitotta meg.

MILAN KONJOVIĆ KIÁLLÍTÁS – A neves festőművész halálának tizedik évfordulója alkalmából december 6-án a zombori Milan Konjović Képtárban megnyílt a művész legújabb kiállítása. Ezúttal 50 rajzot és akvarellt mutattak be, amelyek 1919-től 1972-ig készültek. A kiállítást Čedomir Janičić, a zombori városi múzeum kusztosa nyitotta meg, s Lang Irma, a képtár igazgatója üdvözölte a vendégeket.

FOTÓ

DIGITÁLIS AKVARELL – Ifjú Gábornak, a Magyar Szó fotósának november 12-én nyílt meg Novi S@ddigi.foto.grafikában elnevezésű fényképkiallítása Újvidéken a Vajdasági Fotó-, Film- és Videoszövetség Galériájában. A klasszikus fényképek után a művész az utóbbi évtizedben teljesen a digitális fényképezés felé fordult. A tárlat, melyet Borivoj Milosavljević nyitott meg, a fotós újvidéki témákat feldolgozó digitális akvarelljeiből állt fel.

EGRETTA – Az újvidéki Prometej kiállítótermében december 3-án nyílt meg az Egretta (Kócsag) természetfotósainak fényképkiallítása. Kovács Szilárd (1979), valamint Lukács Sándor (1948), Attila

(1972) és Zsolt (1979) 80 művészfotót tett közszemlére, melyeket az écskai Császártón, a törökbecsei Sósokopón, a Ludasi-tavon és egybeült készítettek az elmúlt években. A tárlat sikerült fényképei a még érintetlen vajdasági természeti oázisok értékes állat- és növényvilágába adnak betekintést.

TESTBESZÉD – A balett-táncosokat ábrázoló Siniša Bubnjević művészfotói a tánc pillanatát örökítik meg. A művész Testbeszéd című ötödik önálló tárlatát az újvidéki Fotó-, Film- és Videoszövetség kiállítótermében tekinthette meg a közönség november 21-étől.

KÖNYV

MATICA SRPSKA – November 20-án a Matica srpska Képtárában Biblia-kiállítás nyílt, amelynek keretében mintegy 200 régi kiadású, több nyelven megjelentetett Bibliát mutattak be az érdeklődőknek.

HANGVERSENY

KOMOLYZENE

HAMAR ZSOLT KARMESTER BELGRÁDBAN – November 14-én Hamar Zsolt budapesti karmester először lépett fel Belgrádban. A Kolarac Egyetemen adott hangversenyen a Belgrádi Filharmonikus Zenekart vezényelte, s Varjon Dénes magyar zongoraművésszel, valamint Alekszej Martinov orosz tenorral két Bartók- és egy Kodály-szerzeményt adtak elő.

ÉRDI TAMÁS SZABADKÁN – December 8-án a szabadkai Városháza dísztermében Erdi Tamás budapesti vak zongoraművész adott koncertet, aki testi fogyatékosága ellenére is sikeres karriert futott be. Műsorán Chopin, Liszt és Bartók művei szerepeltek.

KÖNNYŰZENE

OLD GOLD JAZZFESTIVÁL – November 27-én kezdődött az egyhetes Old Gold Jazzfesztivál Újvidéken, melynek művészeti vezetője Uroš Šećerov. Az idei fesztivál alapkonceptiója az volt, hogy a zene egész történetét, a kezdetektől egész napjainkig, az ütőhangszerek szempontjából vezesse végig a hallgatóságot. A legnagyobb sztár Trilok Gurtu indiai ütőhangszeres volt. Marko Đorđević a mainstream jazz színeit képviselte, a hazai zenészek közül pedig Nikola Mimo Mitrović triója lépett közönség elé. Fellépett még a Budapesti Jazz Orchestra Fekete Kovács Kornél vezetésével. A kísérőrendezvények sorába tartozott Aleister Graham karikatúratárlata az M Stúdió halljában, valamint az énekeseknek (Bernd Spitzbarth vezette), saxofonosoknak (Klemm Ádám), gitárosoknak (Nemanja Rebić), dobosoknak és bőgősöknek (Fedor Rukuc) szánt műhelyek a Művelődési Központ Art Klubjában.

ETNO

NÉPTÁNCOSOK IV. ORSZÁGOS BEMUTATÓ SZÍNPADA – November 15-én tartották meg negyedik alkalommal az Újvidéki Színházban a Néptáncosok Országos Bemutató Színpadát, melyen tíz vajdasági néptáncgyűttes mérte össze tudását. A magyarországi szakbizottság tagja volt Pál Lajos népzéneész, Patkó Lujza néprajzkutató és koreográfus, Csasztván András néptáncpedagógus, Merczel István koreográfus, valamint Diószegi László koreográfus, a zsűri elnöke. A zsűri a 20

perces összeállítást hat szempont alapján minősítette. Martin-oklevelet a topolyai Cirkalom és a szabadkai Népkör táncgyűttese érdemelt ki. Fellépett még az óbecsei Petőfi Sándor ME Szelence csoportja Kisimre Árpád vezetésével, a pancsovai Petőfi Sándor ME Maroknyi csapata Varga Krisztina és Kis Árpád vezetésével, az újvidéki Petőfi Sándor MME Csüdüngölő táncgyűttese Kiss Zsélykó szerkesztésével, a hertelendyfalvi Tamási Áron Székely MME Hagyományápoló együttese, koreográfusuk Kerekes Homonai Klára. Adáról az Aranykapu ME Kopogató táncgyűttese Savelin László vezetésével, valamint a Vadvirág Hagyományápoló Kör Tarsóka csoportja mutatta be Lukács Imre koreográfiáját. A csantavéri Mendicus Kör Nefejejs táncsoportja és a péterrévei Tisza ME néptáncgyűttese is bemutatkozott a sorban. A találkozót a Vajdasági Magyar Folklorközpont kezdeményzte, támogatta és társszervező volt a budapesti Martin György Néptáncszövetség.

A HAGYOMÁNY NAPJA – November végén harmadik alkalommal rendezte meg Kanizsán a Levendula Népi Kézművesműhely és a Cnesa OMI a Hagyomány napját, amelyen idén a magyar népzene hagyományát idézték fel. Az egyhetes kézműves foglalkozásokat bezáró vásár forgatóját november 28-án két neves budapesti zenekar, a Juhász Zoltán vezette Egyszólam és az ifj. Csoóri Sándor vezette Ifjú Muzsikás együttes tette színesebbé.

SMIT Edit összeállítása

IRODALMI MÚZEUM

Németh Ferenc: Herczeg Ferenc, a temesvári gimnazista (jegyzet) 1462

EMLÉKEZTETŐ

Márai Sándor: A nemzetnevelésről 1467

KRITIKAI SZEMLE

Képzőművészet

*Németh Ferenc: A színekbe öltöztetett város, avagy: új műfaj van születőben?
(Ifjú Gábor kiállításáról) 1469*

KRÓNIKA

Smit Edit összeállítása 1472

E számunkat Csontváry Kosztka Tivadar vázlataival illusztráltuk

E számunk megjelenését a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság
és az Illyés Közalapítvány támogatta

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+32

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Fő- és felelős szerkesztő
Bori Imre. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945) – . –
Újvidék : Forum Könyvkiadó Közvéallalat, 1934–1940 ; 1945–. – 20 cm.

Havonta
ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2003. december. Kiadja a Forum Könyvkiadó Közvéallalat. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457–216; www.forumliber.co.yu; e-mail: forumkk@eunet.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 160–15290–87-es zsíroszámlára (Delta Banka AD Beograd, Fil. u Novom Sadu); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2004-re belföldön 1000 dinár. Egyes szám ára 100, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Agapé nyomdájában Újvidéken –YU ISSN 0350–9079